

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

79264

ÜLKEMİZDE 1950'Lİ YILLAR SONRASI YAŞANAN
İÇ GÖÇLERİN KENT KİMLİĞİNE MEKANSAL
ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mimar Cemal ERİP

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programında
Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. A. Aydın KUNT

Prof. A. Aydın Kunt

21.4.1998

İSTANBUL, 1998

Yakup

Doc. Dr. Yücel DİNGER

ŞEKİL LİSTESİ.....	ii
ÇİZELGE LİSTESİ	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
1. GİRİŞ	1
Amaç	2
Kapsam.....	2
Yöntem.....	2
2. GÖÇÜN TANIMI VE GÖÇLER.....	3
2.1. Göçün Tanımı.....	3
2.2. Göç Türleri	5
2.2.1. İç göçler.....	5
2.2.2. Dış göçler	8
2.3. Göçün Nedenleri	9
2.3.1. Ekonomik nedenler	10
2.3.2. Sosyo-kültürel nedenler.....	12
2.3.3. Güvenlikle ilgili nedenler.....	12
2.3.4. Özel nedenler.	14
3. KENT VE KENTLEŞME	15
3.1. Kentin Tanımı Evrimi ve Türleri	15
3.1.1. Kentin tanımı.....	15
3.1.2. Kentin evrimi	18
3.1.3. Kent türleri	25

3.2.	Kent Kimliği.....	27
3.2.1.	Kent kimliğinin tanımı.....	27
3.2.2.	Kent kimliğinin oluşumunu sağlayan etkenler.....	34
3.2.2.1.	Sosyo - kültürel yapı.....	34
3.2.2.2.	Sosyo - ekonomik yapı.....	37
3.2.2.3.	Fiziksel evre verileri.....	39
3.2.2.4.	Güvenlik ve savunma.....	44
3.2.2.5.	Tarih ve uygarlık.....	45
3.2.2.6.	Demografya (nüfus yapısı).....	48
3.2.2.7.	Yönetimsel yapı.....	48
3.2.2.8.	Teknoloji.....	49
3.3.	Kentleşme.....	52
3.3.1.	Kentleşmenin tanımı.....	52
3.3.2.	Kentleşme Süreci.....	52
3.3.3.	Türkiye’de kentleşme.....	53
3.3.3.1.	Türkiye’de kentleşmenin nedenleri ve kentleşme sresinde yaşanan i gçler.....	55
4.	KENTLEşME SÜRECİNDE İ GÖÇLERİN YARATTIğI SORUNLAR	62
4.1.	Ekonomik Sorunlar.....	62
4.2.	Sosyolojik Sorunlar.....	63
4.3.	Nüfus artışı ve aşırı yoğunlaşma.....	66
4.4.	Çevresel Sorunlar.....	66
4.5.	Kentsel Kimlik Değişimi.....	69
4.5.1.	Tarihsel çevrede değişim.....	71
4.5.2.	Fiziksel çevrede değişim.....	73

4.5.3.	Kültürel çevrede değişim	77
5.	İSTANBUL ÖRNEĞİNDE İÇ GÖÇLERİN KENT KİMLİĞİNE ETKİLERİ	79
5.1.	Tarihsel Çevrede Değişim - Süleymaniye Örneği	80
5.1.1.	Süleymaniye'nin konumu ve tarihçesi	80
5.1.2.	Süleymaniye evleri ve sokaklarının özellikleri	83
5.1.3.	İç göçler sürecinde Süleymaniye'nin dokusunda yaşanan değişimler	89
5.2.	Fiziksel Çevrede Değişim - Kartal-Maltepe-Gülsuyu Örneği	100
5.2.1.	Bölgenin gecekondulaşmadan önceki durumu ve fiziksel çevre verileri	101
5.2.2.	Bölgenin gecekondulaşmadan sonraki durumu	102
5.2.3.	Gülsuyu gecekondulu bölgesinin fiziksel çevredeki değişime etkileri	103
6.	SONUÇLAR VE ÖNERİLER	105
	KAYNAKLAR	114
	ÖZGEÇMİŞ	119

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Göçten önceki yaşam	11
Şekil 1.2. Göç	14
Şekil 1.3. Büyükkente geliş	14
Şekil 3.1. İlk insan barınakları	19
Şekil 3.2. Çatalhöyük VII tabaka yerleşimi ve prespektifi	20
Şekil 3.3. Surlarla çevrili eski İstanbul	21
Şekil 3.4. İstanbul ve camileri, Süleymaniye	28
Şekil 3.5. Kremlin Sarayı'nın kuleleri, Moskova	28
Şekil 3.6. Gökdelenleri ile San Fransisco	29
Şekil 3.7. Piramitleri ile Mısır	29
Şekil 3.8. Eyfel Kulesi ve Paris.....	30
Şekil 3.9. İstanbul'un efsanevi yapılarından Kız Kulesi	31
Şekil 3.10. İzmir'in sembolü Saat Kulesi	32
Şekil 3.11. Farklı bir mekan Kapadokya.....	33
Şekil 3.12. İstanbul'daki kültürel etkinliklerin merkezi, Taksim	35
Şekil 3.13. Dini merkez Roma.....	36
Şekil 3.14. Cami ve kiliseleri ile İstanbul	36
Şekil 3.15. Turizm bölgesi, Antalya	37
Şekil 3.16. Alış-veriş kültürü, semt pazarları	38
Şekil 3.17. Modern alışveriş merkezleri, Akmerkez.....	39
Şekil 3.18. Fiziksel çevre bileşenleri	39
Şekil 3.19. Tepeler üzerine kurulu İstanbul	40
Şekil 3.20. Ova yerleşimi Konya	41
Şekil 3.21. Sein nehri, Eyfel Kulesi ve Paris	41
Şekil 3.22.a Antalya Kaleiçi ve limanı	42
Şekil 3.22.b İklima bağlı malzeme malzeme seçimi, Safranbolu'daki ahşap evler.....	42
Şekil 3.23. Kentin savunulması, Diyarbakır surları	45
Şekil 3.24. İlahi dinlerin merkezi Kudüs	46
Şekil 3.25. Tacmahal, Hindistan	47
Şekil 3.26. Tarihsel bölgeler ve turizm	47
Şekil 3.27. İstanbul'un tarihsel bölgesinde Gök kafes	48
Şekil 3.28. Teknoloji harikası İstanbul köprüleri.....	49
Şekil 3.29. Teknolojik gelişmeler sonucu kentsel kimlik değişimi, yüksek yapılar ve karmaşık yol ağları.....	50
Şekil 3.30. Binalarda yeni cephe elemanları, uydu antenler	51
Şekil 3.31. İstanbul'da yoğun yapılaşma	51
Şekil 3.32. Sanayi kentlerinin ve kuruluşlarının dağılışı	59
Şekil 3.33. İstanbul'a göç, 1950'li yıllar	61

Şekil 4.1.	Çamaşır asılı İstanbul sokakları.....	65
Şekil 4.2.	Bir zamanlar İstanbul.....	70
Şekil 4.3.	Yoğun göç sonrası ortaya çıkan yapı ihtiyacı ve İstanbul kıyılarına etkisi, Arnavutköy'de değişim	71
Şekil 4.4.	Tarihsel bölgede değişim, Süleymaniye'de bozulma	72
Şekil 4.5.	Tarihsel bölgede değişim, Dolmabahçe Sarayı ve arkasındaki otel	73
Şekil 4.6.	Topografik yapıdaki bozulmalar.....	74
Şekil 4.7.	Sarıyer'de deniz işgali	74
Şekil 4.8.	Spekülatif amaçlı yapılar ve ormanlık arazilerde tahribat, Sarıyer	75
Şekil 4.9.	Fiziksel çevrede değişim, gecekondü bölgeleri	75
Şekil 4.10.	Modern gecekondular.....	76
Şekil 4.11.	Yoğun yapılaşma, İstanbul.....	76
Şekil 4.12.	Haliç'te yüzen gecekondü	77
Şekil 5.1.	Süleymaniye, ahşap konaklar ve evler	79
Şekil 5.2.	Süleymaniye	81
Şekil 5.3.	Süleymaniye'de bozulma	82
Şekil 5.4.	Süleymaniye'de sokak dokusu	84
Şekil 5.5.	Süleymaniye'de sokak silüeti	85
Şekil 5.6.	Süleymaniye'de plan özellikleri.....	86
Şekil 5.7.	Süleymaniye'de plan özellikleri.....	87
Şekil 5.8.	Süleymaniye'de plan özellikleri.....	88
Şekil 5.9.	Sokak silüetinde değişim, bozulma (Kirazlı Mescit Sokak).....	90
Şekil 5.10.	Sokak silüetinde değişim, bozulma (Kayserili Ahmetpaşa Sokak).....	91
Şekil 5.11.	Sokak silüetinde değişim, bozulma (Kayserili Ahmetpaşa Sokak).....	92
Şekil 5.12.	Süleymaniye'de cephe karakterinde bozulma	93
Şekil 5.13.	Süleymaniye'de cephe karakterinde bozulma	94
Şekil 5.14.	Süleymaniye'de cephe karakterinde çürüme ve yeni eklemeler.....	95
Şekil 5.15.	Süleymaniye'de plan karakterinde bozulma	96
Şekil 5.16.	Süleymaniye'de plan karakterinde bozulma	97
Şekil 5.17.	Süleymaniye'de bina içlerinde çürüme.....	98
Şekil 5.18.	Süleymaniye'de bina içlerinde çürüme.....	99
Şekil 5.19.	Gülsuyu gecekondü bölgesi	101
Şekil 5.20.	Gülsuyu gecekondü bölgesinde plan örneği	101
Şekil 5.21.	Gülsuyu gecekondü bölgesinde plan örneği	102
Şekil 5.22.	Gülsuyu gecekondü bölgesinde yeşil doku tahribatı	103
Şekil 5.23.	Gülsuyu'nda apartmanlara geçiş	104

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 1.1. Kent ve Kır Nüfusu ve Kent Oranı (Yüzde), 1927-1997.....	6
Çizelge 1.2. Beş Bölgeye Göre Net Göç, 1975-1990.....	7
Çizelge 1.3. Nüfusu 500.000'den Fazla Şehirlere Olan Net Göç 1980-1990.....	8
Çizelge 3.1. Sayım Yıllarına Göre Nüfus Şehir ve Köy Nüfusları	56
Çizelge 3.2. Sayım Yıllarına Göre Nüfus ve Yıllık Artış Hızı (%).....	57

ÖNSÖZ

Dünya, Yirmibirinci yüzyılı, büyük sorunlarla birlikte karşılamaya hazırlanıyor. Ondokuzuncu ve Yirminci yüzyılda; endüstrileşmeye koşut olarak ortaya çıkan kentleşme olgusu ve yaşanan savaşların ürettiği nüfus hareketleri ile çevre tahribatı, yirbirinci yüzyılı bekleyen sorunlar arasında yer almaktadır. Türkiye'de, 1950'li yıllar sonrası, artan kentleşme hareketlerinin ve güvenlik sorunlarının doğurduğu nüfus hareketleri, ülke genelinde ekonomik, kültürel ve siyasi sıkıntılara neden olmaktadır.

Türkiye'de, yaşanan göç hareketlerinin nedenlerini ortaya çıkarmak, göçleri denetim altına almak ve göçler sonrası, özellikle büyük kentlerde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmek, bu ülkede yaşayan insanların ortak sorumluluğudur.

Bu sorumluluk bilinciyle yapılan bu çalışma, araştırmacının konu hakkında bilgilenmesi ile, sorunların çözümüne kendi çapında katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışma boyunca, ilgilerini esirgemeyen aileme, başta tez danışmanım, Sayın Profesör A. Aydın Kunt olmak üzere öğretim üyelerine ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Tarihin başlangıcından günümüze kadar geçen süreçte, göçler, insan yaşamının bir parçası haline gelmiştir. Mağaradan, tarımsal arazilere doğru yaşanan ilk toplu göçler, zaman içinde değişim göstererek büyük yerleşim birimlerine doğru bir gelişme göstermektedir. Endüstrileşme hareketlerinin öncesinde, can güvenliği ve geçim sıkıntısı gibi nedenlerle, insanlar yaşadıkları yerlerden başka yerlere göç etmişlerdir. Kentleşme hareketleri sürecinde, göçler farklı boyutlar kazanmıştır. Kentleşmeyi sağlayan; ekonomik, sosyo kültürel ve siyasal tabanlı yerdeğiştirme hareketleri olarak göçler, kırsal kesimde yaşayan insanların, endüstrileşmekte olan büyükkentlere akın etmesine neden olan bir süreci anlatmaktadır.

Türkiye'de, kentleşmenin başladığı 1950'li yıllar sonrasında yoğunlaşan ve doğudan batıya doğru gelişme gösteren göç hareketleri, günümüzde nüfus yoğunluğunun kentlere kaymasına neden olmuştur. Türkiye'nin hızlı ve çarpık kentleşmesine neden olan göçler sonrasında, bazı sorunlar görülmektedir. İç göçlerin yarattığı bu sorunları belirlemek, tartışmak ve çözüm üretmek büyük önem kazanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak yapılan bu çalışmanın giriş bölümünde; çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmaktadır.

İkinci bölümde; göçlerle ilgili tanımlamalar yapılmakta, göç türleri ve göçlerin nedenleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Üçüncü bölümde; kentin tanımı ve evrimi ile, kent kimliği kavramı ve oluşumunu etkileyen faktörler ile kentleşmenin tanımı yapılmaktadır. Türkiye'de kentleşmenin nedenleri ve kentleşme sürecinde yaşanan iç göçler de, üçüncü bölüm kapsamında ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde; kentleşme sürecinde yaşanan iç göçlerin neden olduğu sorunlar, maddeler halinde irdelenmekte, iç göçlerin, özellikle kentsel kimlik değişimine etkileri, tarihsel fiziksel ve kültürel çevre bağlamında ele alınmaktadır.

Beşinci bölümde; İstanbul örneğinde iç göçlerin kent kimliğine etkileri tartışılmaktadır. Süleymaniye örneğinde; eski kent bölgesindeki değişimler ile Kartal Maltepe Gülsuyu örneğinde çarpık kentleşmenin ürünü gecekondulaşma bölgesinin sorunlarına değinilmektedir.

Son bölümde genel sonuçlar derlenerek, çözüm önerileri sunulmaktadır.

ABSTRACT

Within the process from the beginning of the history up to now, migrations become part of the human life. First collective migrations from the caves to agricultural lands were change within time and indicate development through big settlements. Prior to industrialization movements, human beings migrated from the places where they lived to another places, as a result of security of life and strait of living. Migrations as an economic, socio-cultural and political displacement movements that provides urbanization; explains the process that causes the movements of people living in the rural place to the industrialized big cities.

After the 1950's, beginning of urbanization in Turkey, intensified migration movements from the east through the west, caused to the shift of density of population to the cities. Some problems are seen after the migrations that cause rapid and distorted urbanization in Turkey. To determine, to discuss and to generate solutions to the problems that are created by the internal migrations, gain quite importance. In the introduction section of this study which is done for that purpose, explains the purpose, content and method of the study.

In the second section, definitions related with the migrations are done and types of migrations and reasons of migrations are tried to be determined.

In the third section, definition and evolution of a city, concept of city identity and factors that affects its formation, and definition of urbanization are done. Reasons of urbanization in Turkey and internal migrations experienced within the urbanization process, also dealt within the concept content of third section.

In the fourth section, problems that are caused by the internal migrations which are experienced within the urbanization process, are discussed article by article. Effects of internal migration especially to the transformation of urban identity are dealt within the context of historical, physical and cultural environment.

In the fifth section, effects of internal migration to the city identity are discussed within the Istanbul pattern. Transformations at the old city site within the Suleymaniye pattern and problems of shanty town centre resulted from distorted urbanization mentioned within the Kartal Maltepe Gulsuyu pattern.

At the last section, general results are gathered and suggestions for solutions are presented.

GİRİŞ

Göçler, tüm canlıların yaşadığı bir yer değiştirmeyi ve süreci tanımlamaktadır. İnsanlık tarihinin her döneminde yaşanan göçler, üzerinde yaşadığımız coğrafyanın halklarının da kaderi haline gelmiştir. Doğal afetler, açlık, işsizlik, savaşlar v.b. nedenlerle insanlar yaşadıkları yerlerden başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu zorunlu nedenler dışında, sosyo-kültürel nedenlerle de göçler yaşanmaktadır.

Tarihin başlangıcında, ilk çağlarda, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarında, Yunan devletlerinde, Roma ve Bizans İmparatorluklarında, Orta Asya'dan Selçuklu ve Osmanlıya, ilahi dinlerin doğuşundan, Batı dünyasına, Avrupa'ya, Rönesans ve Reform hareketlerine, Yeni Dünyaya, Amerika'ya, Endüstri Devriminden, milliyetçilik akımlarına, sömürgeleştirilen uluslara ve I., II. Büyük Savaştan günümüze kadar, tarihin her döneminde göçler yaşanmış ve varolagelmiştir.

Anadolu'da yaşayan halklar, gerek milattan önceki, gerekse milattan sonraki yüzyıllarda daha verimli ve güvenli bölgelere göç etmişler, büyük uygarlıklar kurmuşlardır. İlahi dinlerin Anadolu'ya girmelerinden önceki uygarlıklarda, Selçuklu Devleti, Beylikler Dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet döneminde göçler yaşamın bir parçası haline gelmiştir.

Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş yıllarında yaşanan göçler, 1950'li yıllarda başlayan endüstrileşme hareketleri sürecinde yaşanan göçlere göre, daha yavaş bir gelişme göstermiştir. Çok uluslu yapıdan tek uluslu yapıya geçiş sürecinde, hem ülke içinde, hem ülke dışına göçler yaşanmıştır. Ancak, 1945-1950'li yıllarda başlayan kentleşme hareketleri sürecinde yaşanan iç göçler, farklı boyutlar kazanmıştır. Ülkenin kentleşmesini sağlayan, ülke nüfusunun kırsal yerleşmelerden kentsel yerleşmelere kaymasına neden olan bu süreçte, önemli sorunlar belirmiş, devletin endüstrileşme-kentleşme politikaları, doğudan batıya göçü önleyememiş, hatta teşvik bile etmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan ve günümüze kadar devam eden, ülkenin doğusundaki, sıkıyönetim uygulamaları ve özel güvenlik önlemleri ile bölgeler arası sosyo ekonomik ve sosyo kültürel farklılıklar, göçleri denetlenemez boyutlara ulaştırmıştır.

Ülkemizin kentleşme sürecinde yaşanan ve ülke nüfusunun kırsal yerleşimlerden kentsel yerleşimlere kaymasına neden olan göç hareketleri, kentlerin yapısındaki değişimleri etkilemekte, bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Kentlerin kendine özgü dokusunda ani değişimlere neden olan göç hareketlerinin, önlenmesi, yönlendirilmesi ile çözüm çabaları büyük önem kazanmaktadır.

Göçlerin nedenleri, gelişme süreci ve sonuçları ile ilgili tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli çalışmalar yapılmıştır. Daha çok iktisatçıların ve sosyal bilimcilerin yaptığı bu çalışmalara, son yıllarda, şehir plancılar ve mimarlar da katılmışlardır.

Göçlerin kentlerin yapısında meydana getirdiği değişimleri saptamak, kent dokusundaki olumsuz etkileri, kentin, tarihsel, fiziksel ve kültürel çevresinin bu değişimlerden etkilenme biçimini ve kente yapılan eklemelerin uyumu ile çözüm önerileri, araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin kentleşmeye başladığı 1950'li yıllarda başlayan ve sonraları doruk noktasına ulaşan iç göçlerin, kent kimliğine etkileri, ülke geneli ele alındıktan sonra, İstanbul kentinde, eski kent dokusu ile gelişen kent bölgelerinden seçilen bölgeler ışığında, ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerileri çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılan yöntem;

Türkiye'deki nüfus değişimleri ile ilgili rakamlar ve tablolar; D.İ.E. İstanbul Bölge Müdürlüğü'nden

Araştırmanın, ana metninde yer alan tanımlar, çeşitli kaynaklardan, fotoğraflar, periyodik yayınlardan elde edilmiştir.

Seçilen bölgelerde alan çalışması yapılmıştır. Alan çalışmaları, fotoğraf, anket ve rölövelerle desteklenmektedir.

2. GÖÇÜN TANIMI VE GÖÇLER

İnsanlık tarihinin her döneminde, nüfus hareketleri yoğun olarak yaşanılmıştır. İnsanlar; ekonomik, kültürel, güvenlik v.b. nedenlerle yaşadıkları yerlerden başka çevrelere göç etmişlerdir.

Kentleşme hareketlerine bağlı olarak, son iki, üç yüzyıldır yaşanan nüfus hareketleri (göçler), farklı boyutlar kazanmıştır. Endüstri devrimi öncesinde göçler, bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim birimine yerleşmek şeklinde yaşanmışken, endüstri devrimi sonrası yaşanan göçler, kırsal bölgelerden, kentin endüstrileşmiş bölgelerine yerleşmek biçiminde gelişmiştir. Dünya nüfusunun, kırsal yerleşimlerden kentsel yerleşimlere kayması, kentleşme hareketleri sürecinde yaşanan göçlerle oluşmuştur.

2.1. Göçün Tanımı

Göç kavramı belli bir süreci ve yaşam tarzını ifade etmektedir. En kısa tanımıyla göç; insanların bir yerden başka bir yere yerleşmek üzere yer değiştirmeleridir.

“Göç, kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere tamamen, yahut geçici bir süre için, bir iskan ünitesinden (şehir, köy gibi) diğerine yerleşmek kaydıyla coğrafi yer değiştirme olayıdır” (Akkayan, 1979).

Göç “ Muhaceret, şehir, köy gibi iskan üniteleri arasında yerleşmek maksadıyla vaki nüfus hareketleridir” (Gürtan, 1969).

İnsanlar yaşadıkları yerlerde, gelecekleri için umutlarını yitirdikleri zaman, başka yerlere göç etmektedirler. Göç, yeni umutlar ve beklentiler yaratacağı gibi, beklentilerin sona erdiği biçiminde de karşımıza çıkmaktadır.

Bilim adamları, göçleri kendi uzmanlık alanlarına göre farklı tanımlamaktadırlar. Ekonomistlere göre; tarımda verimin azlığı, tarım topraklarının veraset yoluyla bölünmesi, ve 18. yy’da başlayan endüstrileşme hareketleri ile birlikte, tarımda yaşanan mekanizasyon sonucu, kırsal kesimde yaşayan ve tarımla uğraşan insanlar işsiz kalmışlardır. Endüstrileşmenin yaşandığı kentsel yerleşimlerde ise, kırsal yerleşimlerin aksine yeni iş

olanakları ortaya çıkmıştır. İşsiz kalan kırsal kesim insanı, yeni iş olanaklarına sahip endüstrileşmiş kentsel alanlara göç etmişlerdir.

Sosyal bilimcilere göre, kırsal kesimde yaşayan insanların, okur - yazarlık oranındaki artışa koşut olarak, bölgeler arası hayat standardı farkları ve hizmet derecesi, göçlere neden olmuştur. Geri kalmış bölgelerde yaşayan insanların, gelişmiş olan ve daha parlak bir gelecek olanağı sunan bölgelere olan özlemleri, göçleri doğurmuştur.

Kimi zaman da göçler, insanın can güvenliğinin kalmadığı durumlarda meydana gelmiştir. Savaşlar, doğal afetler ve özel güvenlik önlemleri nedeniyle, yaşamlarını tehlikede gören insanlar, yaşadığı yerleri terk edip, daha güvenli bölgelere göç etmişlerdir. Dünyamızda yaşanan göçlerin önemli bir kısmı, can güvenliği endişesiyle yaşanmıştır. Salt, I. ve II. Büyük Savaşlar sürecinde ve izleyen yıllarda, milyonlarca insan ölmüş, yada milyonlarcası göç etmiştir.

İnsanlık tarihinin her evresinde, eski çağlarda , MÖ ki topluluk ve devletlerde, MS ki uygarlıklarda ve günümüze değin, göçler yaşanmıştır. MÖ başlayan ve MS ki yüzyıllarda devam eden kavimler göçü, Mısır Mezopotamya uygarlıkları, Roma-Bizans İmparatorlukları, Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa ve Yeni Dünya'dan endüstrileşme hareketlerine kadar, insanoğlu sürekli göçler yaşamıştır.

İlahi dinlerin gerek doğuşları, gerekse yayılma çabaları sürecinde, yine göçlerle karşılaşmıştır. Hz. Musa kendi kavmini, Firavunun zulmünden kurtarmak için, Hz. İsa'nın on iki havarisi, kabul görmedikleri toplumdan korunmak için ve Hz. Muhammed, Mekke'lilerin zulmünden kurtulmak için, arkadaşlarıyla birlikte Medine' ye göç etmek zorunda kalmışlardır.

Göç; belli bir bölgede (köy-kasaba-şehir), yerleşik insanların, çeşitli nedenlerle (savaşlar, doğal afetler, ekonomik ve sosyo-kültürel), tek bir birey veya topluluk (aile-aşiret-grup) halinde, başka bir yere yerleşmeleri ve yaşamlarına yeni bir yerde devam etmeleri olarak tanımlanabilir.

2.2. Göç Türleri

Göçler, ülke sınırları içinde ve (ülkeler arası) olmak üzere iki şekilde oluşmaktadır. Ülke sınırları içinde yaşanan göçler, iç göçler, ülke sınırları dışına yaşanan göçler, dış göçler olarak tanımlanmaktadır.

2.2.1. İç göçler

Bir ülkenin kendi sınırları içinde yaşanan göçlere, iç göçler denir. “ İç muhaceret, bir memleket dahilinde bir yerden (bölge, şehir, kasaba, köy vs.) diğerine yerleşmek maksadıyla vaki nüfus hareketleridir” (Gürtan, 1969).

İç göçler, kentleşme hareketlerine bağlı olarak, daha çok kırdan kente doğru bir gelişme göstermektedir. Ülke içinde dolaşma ve yerleşme özgürlüğü nedeniyle, kolay gelişen iç göçler, önemli sorunlara neden olmaktadır. Türkiye’de de kentleşme süreci içinde yoğun olarak yaşanan iç göçler çözümü zor sorunlar doğurmaktadır. 1950’ ler öncesinde yaşanan iç göçler, 1950’ ler sonrasında yaşanan göçlere oranla daha düşük oranda gelişmiştir. 1950’ ler sonrası (Türkiye ‘de kentleşme hareketlerinin arttığı yıllar) yaşanan iç göçler, nüfusunun önemli bir kısmı kırsal yerleşimlerde yaşayan Türkiye’yi hızlı kentleşen ülkeler arasına katmıştır. (Çizelge 1.1)

Türkiye’de iç göçler, dış göçlere göre, daha yoğun yaşanmaktadır. Doğudan batıya doğru gelişme gösteren ülkemizdeki iç göçler, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve kısmen İç Anadolu bölgelerinden, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerine doğru bir gelişme göstermektedir. (İç Anadolu Bölgesinde de, Ankara ve Konya gibi merkezler göç almaktadır.) (Çizelge 1.2)

En çok göç alan kentler sıralamasında, İstanbul, İzmir ve Ankara’ dan sonra, Adana, Bursa, Gaziantep, Konya kentleri ile, Ege ve Akdeniz kıyıları gelmektedir. (Çizelge 1.3)

Son yıllarda, ülkenin doğusunda uygulanan özel güvenlik önlemleri nedeniyle, köyler boşaltılmış, başta Diyarbakır olmak üzere, Van ve Batman kentlerine toplu göçler yaşanmıştır.

Çizelge 1.1 Kent ve kır nüfusu ve kent oranı (yüzde), 1927-1990

(r: sayımlar arası dönemler için yıllık yüzde artış hızı) (Anon,1995a)

Sayım	Türkiye Toplamı Bin	r	10.000 + Bin	r	< 10.000 Bin	r	10.000 + Yüzde
1927	13.648		2.236		11.412		16.4
1935	16.158	2.1	2.735	2.5	13.423	2.0	16.9
1940	17.821	2.0	3.203	3.2	14.618	1.7	18.0
1945	18.790	1.1	3.442	1.4	15.348	1.0	18.3
1950	20.947	2.2	3.782	1.9	17.165	2.2	18.1
1955	24.065	2.8	5.425	7.2	18.640	1.6	22.5
1960	27.755	2.9	7.308	6.0	20.447	1.9	26.3
1965	31.391	2.5	9.383	5.0	22.008	1.5	29.9
1970	35.605	2.5	12.754	6.1	22.851	0.8	35.8
1975	40.348	2.5	16.707	5.4	23.641	0.7	41.4
1980	44.737	2.1	20.330	3.9	24.407	0.6	45.4
1985	50.664	2.5	25.890	4.8	24.774	0.3	51.1
1990	56.473	2.2	31.805	4.1	24.668	-0.1	56.3
1997	62.610	1.6	38.2	2.9	24.400	-0.1	61

Çizelge 1.2 Beş bölgeye göre net göç, 1975-1990
(Negatif değerler dışı göç anlamındadır) (Anon,1995a)

Bölge	Dönem	Beş- yıllık dönemler		Yıllık miktarlar ve hızlar	
		Net göç edenler (1000)	Oran Erkek / Kadın	Net göç edenler (1000)	Her 1000 nüfus için göç edenler
Batı	1975-80	904	1.38	181	14.4
	1980-85	962	1.15	192	13.2
	1985-90	1563	1.04	313	18.2
Güney	1975-80	196	0.82	39	7.3
	1980-85	177	1.34	35	5.7
	1985-90	310	1.09	62	8.5
Orta	1975-80	-311	1.25	-62	-6.1
	1980-85	-190	1.42	-38	-3.4
	1985-90	-359	1.03	-72	-5.8
Kuzey	1975-80	-217	1.86	-43	-8.1
	1980-85	-400	1.13	-80	-14.0
	1985-90	-591	1.01	-118	-19.9
Doğu	1975-80	-570	1.08	-114	-12.7
	1980-85	-549	1.15	-110	-11.1
	1985-90	-923	1.08	-185	-17.0

Çizelge 1.3 Nüfusu 500.000'den fazla şehirlere olan net göç, 1980-1990 (Anon,1995a)

Şehir	Beş yıllık dönem	Beş yıllık dönemler			Yıllık miktarlar ve hızlar	
		Yeniden sınıflandırma (1000)	Net göç edenler (1000)	Oran Erkek /kadın	Net göç edenler (1000)	Her 1000 nüfus için göç edenler
İstanbul	1980-85	1673.1	601.1	1.04	120.2	24.2
	1985-90	0.0	666.7	1.02	133.3	22.0
Ankara	1980-85	23.5	121.6	1.21	24.3	11.8
	1985-90	50.9	57.0	0.41	11.4	4.7
İzmir	1980-85	468.2	155.0	1.04	31.0	22.8
	1985-90	0.0	150.4	0.81	30.1	18.6
Adana	1980-85	0.0	98.7	1.04	19.7	29.5
	1985-90	0.0	47.0	0.64	9.4	11.2
Bursa	1980-85	42.5	77.8	1.01	15.6	28.2
	1985-90	0.0	125.0	0.97	25.0	33.6
Gaziantep	1980-85	0.0	39.1	1.12	7.8	18.4
	1985-90	0.0	47.5	0.94	9.5	17.6
Konya	1980-85	21.3	42.5	0.88	8.5	21.6
	1985-90	0.0	21.8	1.01	4.4	9.2

Nüfusunun çoğunluğu, 1980' lere kadar kırsal bölgelerde yaşayan Türkiye'de, 1985'te yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, kentsel nüfusu kırsal nüfusu geçtiğini göstermektedir. 1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre, kentsel yerleşimlerde yaşayan nüfus oranı %56 ve 1997'de yapılan (kesin olmayan sonuçlara göre) nüfus sayımı sonuçlarına göre, bu oran % 61' lere yükselmiştir. (Çizelge 1.1)

Türkiye'de yaşanan iç göçler, günümüzde yoğun biçimde sürmektedir. Türkiye, hızlı kentleşen ülkeler arasında yer almaktadır.

2.2.2. Dış göçler

Bir ülkeden başka bir ülkeye yaşanan göçler, dış göçler olarak tanımlanmaktadır. “ Bir memleket hudutlarını iki istikamette aşmak suretiyle meydana gelen ve çalışmak, yerleşmek

maksadıyla yapılan nüfus hareketine dış göçler veya aynı manaya gelmek üzere bölgesel göçler adı verilir” (Gürtan, 1969).

Dış göçler, iç göçlere göre daha zor gerçekleşmektedir. Kapalı sınırlar, pasaport vize v.b. uygulamalar nedeniyle, dış göçler iç göçler kadar yoğun yaşanmamaktadır. Dış göçler, savaşlar, doğal afetler v.b. nedenlerle, toplu sığınmaya dönüşebilmektedir.

Türkiye’de, günümüze kadar gelişen süreçte hem ülke içine, hemde ülke dışına dış göçler yaşanmıştır. II. Dünya savaşı sonrası, Türkiye’nin kentleşmeye başladığı yıllarda, işsizlik nedeniyle, başta Almanya olmak üzere, Avrupa ülkelerine işçi göçü yaşanmıştır. Bugün Avrupa’da, Türkiye’den göç eden milyonlarca insan yaşamaktadır. Bunların arasında, 1980 öncesi ve sonrasında Avrupa’ya göç eden aydın ve sanatçılar da yer almaktadır.

Bulgaristan’da yaşayan Batı Trakya Türkleri, bu ülkedeki baskılara dayanamamış özellikle 1980 sonraları toplu halde Türkiye’ye göç etmişlerdir. Son yıllarda, güney komşumuz Irak’ın kendi vatandaşları Kürtlere karşı giriştiği katliam ve soykırımlar nedeniyle, yüz binlerce Kürt doğu sınırlarına akın etmiş, iltica talebinde bulunmuşlardır.

Türkiye’den başka ülkelere doğru yaşanan dış göçler, başka ülkelerden Türkiye’ye doğru yaşanan dış göçler kadar sorunlar doğurmamıştır. Özellikle Batı Trakya Türkleri ile Kürtlerin sığınma talepleri gerek ekonomik ve siyasi, gerekse kültürel sorunlara neden olmaktadır.

2.3. Göçlerin Nedenleri

Bireysel veya kitlesel olarak yaşanan yer değiştirme hareketleri (göçlerin), nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- * Ekonomik nedenler
- * Sosyo-kültürel nedenler
- * Güvenlik ile ilgili nedenler
- * Özel nedenler,

2.3.1. Ekonomik nedenler

Ekonomik ve maddi yaşamla ilgili sorunlar, göçleri doğuran en önemli nedenler arasında yer almaktadır. Göç hareketleri kırsaldan kente doğru bir gelişme göstermektedir. Endüstri Devrimi ile başlayan ve sonrasında devam eden endüstrileşme hareketleri sürecinde, insan gücünden çok daha fazlasını, daha kısa sürede yapabilen makineler ve aletler (traktör v.b.) icad edilmiştir. Bunun bir yansıması olarak, tarım sektöründe yaşanan makinalaşma (mekanizasyon), kırsal kesimde yaşayan insanların işsiz kalmasına neden olmuştur. Kırsal bölgelerde yaşayan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan kırsal kesim insanı, yaptığı işten verim alamayınca, geçimini başka yerlerde sağlamak için göç etmek zorunda kalmıştır.

Endüstrileşmenin belli bölgelerde yoğunlaşması (özellikle az gelişmiş ülkelerde), bazı bölgelerin ihmal edilmesi, tarım yapılan bölgelerde toprağın veraset yoluyla bölünmesi sonucu ekilecek toprağın azalması, kırsal bölgelerdeki hızlı nüfus artışı ve geçim sıkıntısı, göçleri doğuran ekonomik nedenler arasında yer almaktadır.

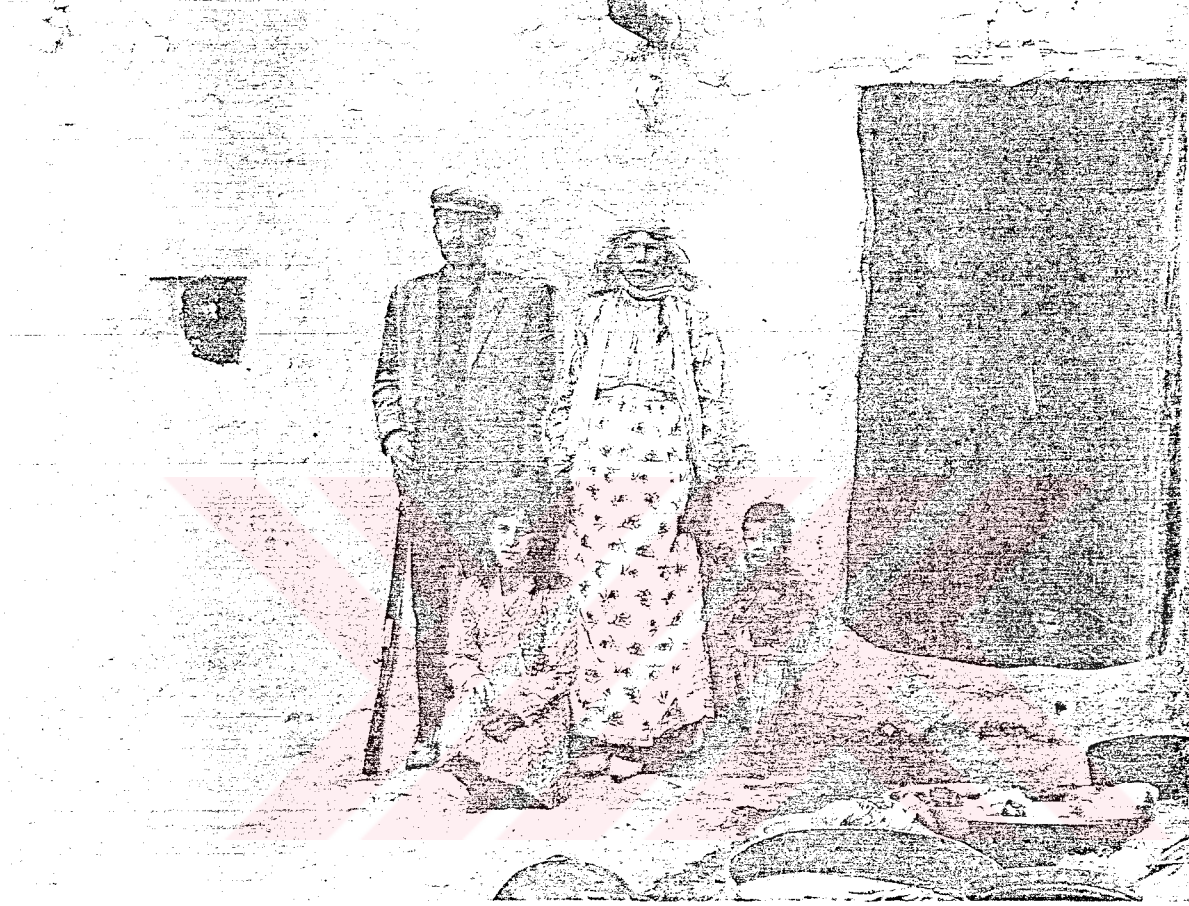
“ Büyük kentlere doğru görülen korkunç akın, kırsal alanlarda toprak üzerindeki nüfus baskısı, tarımın makinalaşması, toprağın çok küçük parçalara bölünmesi, küçük kasabalardaki sınırlı iş olanakları, tarımdaki ve kasabalardaki düşük gelir düzeyi ve kamunun gittikçe yükselen beklentileri gibi öğelerin bir sonucudur” (Öz, 1978).

“ Tarımsal etkinliklerin düşük ekonomik verimliliği, kırsal alanlardan dışarı doğru göçü ortaya çıkaran gerçeklerden biridir. Tarımdaki gelirin düşüklüğü ve toprağın çok eşitsiz dağılımı, köylüleri köylerini bırakmaya zorlamaktadır....toprağın, toprak sahibinin ölümünden sonra, geride kalanlar arasında çok küçük parçalara bölünmesi de, kırsal alanlardan dışarı doğru olan göçün temel nedenleri arasında dır” (Kongar, 1995).

“ Tarımsal üretimin makineleşmesi de, kentlere göç etmenin ardında yatan bir başka öğedir” (Kongar, 1995).

Göçleri doğuran ekonomik yapıdaki bozukluklar, her ne kadar bu kapsamlı nüfus hareketlerini açıklayabilecek tek neden olmasa da, en önemli nedenler arasında yer almaktadır.

Cumhuriyet tarihinin her döneminde ekonomik nedenli göçler yaşanmıştır. Kırsaldan kente göçün hızlandığı ve yaygın hale geldiği 1950 'li yıllar sonrası gelen dönemde, ülkemizde ulaştırma ve kitle haberleşme araçlarının ve ulaşım olanaklarının gelişmesi, kırsal kesimde yaşayan insanların kente daha iyi bir gelecek ve çocuklarına daha iyi bir eğitim olanağı sağlayabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Şekil 1.1. Göçten önceki yaşam. (Anon, 1996a)

“ Köyden - Kente akımın, daha çok pazar ekonomisi ile bütünleşen köylerden başladığı da bu konudaki önemli gerçeklerden biridir. artan iletişim ve ulaşım olanakları, öncelikle göç etme sürecinin başlangıç aşamasında son derece etkili olmaktadır” (Kongar, 1995).

Türkiye’de, ekonomik nedenlere bağlı olarak yaşanan göçler ülkenin doğusundan - batısına doğru bir gelişme göstermektedir. Endüstrileşmiş bölgelerin batıda toplanması nedeniyle, batı bölgeleri; Karadeniz, Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgelerinden göç almaktadır.

2.3.2. Sosyo-kültürel nedenler

Sosyo-Kültürel nedenlere bağlı olarak yaşanan göç hareketleri, daha iyi olana özlem, daha iyi bir gelecek fikri, toplumsal değerlerdeki farklılıklar ve bölgeler arası yaşam standardı farkı ile, hizmet derecesi nedeniyle yaşanmaktadır. Bölgeler arası yaşam standardı farkının getirdiği daha iyi alana özlem, beraberinde daha iyi bir yaşam, daha iyi bir hizmet ve çocuğuna daha iyi bir eğitim ve gelecek beklentisini de getirmektedir.

“.....toplumun kültürel değerleri de, kente olan büyük göç dalgasını pekiştirmektedir “ İstanbul’un taşı toprağı altındır “ ya da “ Büyük kentlerde kerahette de keramet de boldur “ gibi halk deyişleri, Türkiye’de büyük kentlerin çekiciliğini belirleyen sözlerdir. Halkın büyük kent yaşamına karşı duyduğu imrenmenin ardında, büyük bir olasılıkla, imparatorluk döneminde, İstanbul halkının sahip olduğu ayrıcalıklar (örneğin İstanbul halkı askerlik yapmazdı) yatar” (Kongar, 1995).

Kapalı veya açık toplumlardaki sosyo-kültürel yapının getirdiği farklılıklar ve kimine göre sıkıntılar, göçlere neden olabilmektedir. Toplamlar, yaşam özellikleri nedeniyle, kapalı ve tutucu bir yapıya sahip olabileceği gibi, daha açık ve serbest bir yapıya da sahip olabilir. Kapalı veya açık toplumun yapısını benimseyen insanlar, kendisine göre daha rahat edebileceği bölgelere göç etmektedirler. Özellikle genç nüfus, kapalı ve kalabalık aile yapısını benimsememekte, daha bireysel, özgür ve serbest yaşayabileceği bölgelere göç etmektedir.

Türkiye’de, Karadeniz, Doğu-Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri diğer bölgelere oranla daha kapalı ve tutucu bir yapıya sahipken diğer bölgeler açık ve serbest bir yapıya sahiptir. Bölgeler arası bu sosyo-kültürel farklılıklar da göçlere neden olabilmektedir.

2.3.3. Güvenlik ile ilgili nedenler

Savaş ve göç beraber anılan iki toplumsal olgu ve kavramdır. İnsanoğlu topluluk halinde yaşamaya başladığından bu yana, bireysel ve toplumsal sorunlar yaşayagelmiştir. Bazen inançları için, bazen toprak ve etkisini arttırmak için, bazen de kişisel hırsları nedeniyle meydana gelen bu anlaşmazlıklar sonucu nüfus hareketleri de kaçınılmaz olmuştur.

Savaşlar, doğal afetler ve özel güvenlik önlemleri (sıkı yönetim, olağanüstü hal v.b.), insanın yaşam akışını ve özgürlüğünü kısıtlayan durumlardır. Bu olgu, insanların yaşadıkları yerlerden göç etmelerine neden olabilmektedir.

Osmanlı tarihinde fetihlerin ve savaşların fazlasıyla yaşandığını görmekteyiz. Altı yüz yıllık tarihi boyunca, Osmanlı halkının yaşamı, savaş ve fetihlerine sahne olmuştur. İslam dinini yayma, kendi etkisini artırma ve topraklarını genişletme arzusuyla savaş ve fetihlerin doğal sonucu olarak, göçler ve yoğun nüfus hareketleri yaşanmıştır. Her yeni seferde fethedilen bölgelere, kendi halkını yerleştiren Osmanlı, kendi halkının göçebe yaşamını devam ettirmiştir. Selçuklu Devleti sonrası başlayan ve Bursa, Edirne ile İstanbul'a devam eden, sonraki süreçte, doğuda İran'a, güneyde Kuzey Afrika'ya ve batıda Viyana Önlerine giden bu seferler ve göçler tarihinde toplu sürgünlere de rastlanmaktadır.

Üzerinde yaşadığımız topraklar üzerinde, I.Büyük Savaş öncesinde ve sonrasında nüfus hareketleri yaşanmıştır. Özellikle Cumhuriyetin kurulduğu yıllara kadar (çok uluslu yapıdan tek uluslu yapıya geçiş sürecinde), değişen sınırlar ülke dışına göç eden insanlar, ülke içinde yaşanan göçler yüksek rakamlara ulaşmıştır. Araplar, Ermeniler, Kürtler ve Batı Trakya Türkleri bu süreç içinde yer almaktadır.

Cumhuriyet tarihinde, ülkenin doğusu devamlı güvenlik sorunları yaşamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen Kürt ayaklanmaları sonrasında, sürgünler ve göçler yaşanmıştır. Daha sonraki yıllarda da devam eden özel güvenlik önlemleri nedeniyle, bölge insanı yaşama özgürlüğünün kısıtlanması ve bu özel güvenlik önlemlerinin ekonomik dengeleri bozması sonucu batıya doğru göç etmek zorunda kalmıştır.

Seksenli yıllardaki sıkı yönetim uygulamaları ve 1990'lı yıllarda da süren, olağanüstü hal uygulaması bölgedeki toplumsal yaşamı ve ekonomik yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir. Son yıllarda uygulanan ve köylerin boşaltılması ile sonuçlanan, terörle mücadele yasaları sonrası, köylerde yaşayan halk, başta bölge kentleri olmak üzere, ülkenin her tarafına toplu halde göç etmektedir. Bu göçler Van, Batman, Diyarbakır'dan Adana ve Mersin'e oradan da Ankara, İstanbul ve İzmir'e kadar etkisini göstermekte, bu kentlerde çadır mahalleler kurulmasına neden olmaktadır.

Şekil 1.2. Göç (Anon,1998a)

2.3.4. Özel nedenler

Özel nedenler sonucu oluşan göçler, daha az olup, daha az soruna yol açmaktadır. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarında yaşanan personel tayinleri, evlenme sonucu evlilerin, eğitim amaçlı öğretmen ve öğrencilerin yer değiştirmesi, özel nedenlerden dolayı yaşanan göçler kapsamında yer almaktadır.

Şekil 1.3. Büyükkente geliş (Şahenk, 1996)

3. KENT ve KENTLEŞME

İnsanoğlu, ilk çağlardan beri doğadan gelen tehlikelere karşı korunmak için toplu olarak yaşamaya gereksinim duymuştur. İnsanoğlunun birbirine yakınlaşması, toplumsal yaşamın ve ilk yerleşmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mağara ve kovuklarda başlayan ilk toplu yaşam, insanoğlunun doğaya karşı koyması ve tarımı öğrenmesiyle, ilk yerleşim ve yapılar da devam etmiştir. Tarıma bağlı olan bu ilk yerleşimler; iklimsel koşullar ve can güvenliği nedeniyle, insanoğlunun göçebelik dönemi olarak kabul edilmektedir. Yerleşmelerin zamanla büyümesi, gelişmesi ve insanoğlunun doğaya karşı elde ettiği üstünlükler, göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçişi sağlamıştır. Yerleşik yaşamla birlikte, dayanıklı malzemelerden yapılar yapılmış, insanlar arası alışveriş gelişmiştir. Yerleşim pazar yerine dönüşmüş ve ilk ticari etkinlikler ortaya çıkmıştır. Yerleşim biriminde, ticaret, eğitim, sağlık v.b hizmetleri karşılayacak yapılar yapılmıştır.

Nüfus değişimleri (artış-göçler), endüstri ve hizmet sektörlerinin gelişmesi ile tarımın azalması sonucunda, yerleşim birimleri giderek günümüzdeki metropoliten yerleşmelere dönüşmüştür.

3.1. Kentin Tanımı, Evrimi ve Türleri

Yerleşim birimlerine, tarihsel süreç içinde nüfus büyüklüklerine, coğrafik özelliklerine ve sahip oldukları ekonomik ve sosyal ilişkilere göre farklı isimler verilmiştir. Köy, kasaba, kent, metropoliten bölge, ülke vb. Dünya nüfusu bu çeşitli büyüklükteki yerleşmelerde barınmaktadır.

3.1.1. Kentin Tanımı

"Kent sözcüğünün İngilizce'deki karşılığı town ve city, Almanca karşılığı stadt, Fransızca'da ville yada cite'dir. Kent sözcüğü eski Türkçe'deki kend sözcüğünden gelmektedir" (Çubuk, 1989).

"Kent, tarımdışı işlerle uğraşan insanların toplanmasıyla meydana gelen, iktisadi, demografik ve sosyolojik bir karmaşadır. Kent, tecrit edilmiş bir organizma değildir. Çevresiyle sürekli ilişki içinde bulunan canlı bir yapıdır" (Anon, 1990a).

"Kent, hem ortak yaşamının fiziksel paydalarını, hem de ancak bu koşullarda gelişen ortak amaçlar ve fikir beraberliğinin sembolüdür. Kelimenin tam anlamıyla o insanın en büyük sanat eseridir" (Özdeş, 1972).

"Kent uygarlık demektir. Uygarlık, Latince'de civilitian, civis ve civitan kelimelerinden gelmektedir. Kentler, çeşitli insan topluluklarının bulunduğu ve yığınlar halinde tasvir edilebilir bir ölçüde yoğunlaştığı, çeşitli malların, servislerin ve fikirlerin alış-verişinin yapıldığı yerdir" (Lozana, 1990).

"Kent terimi, bir veya birden fazla belediyenin sınırları dışında kalmakla beraber, bu topraklarla bütün teşkil eden, kırsal ve tarımsal hayattan ayrılmış, büyük ölçüde kent ihtiyaçları için kullanılan veya kullanılacak olan, böylece kent planlaması için elverişli bir birim teşkil edecek şekilde birbirine bağlı toplumsal, iktisadi ve gelişme problemleri bulunan, kentleşmiş veya kentleşmekte olan civar bölgeler topluluklarını ifade etmek üzere kullanılır" (Keleş, 1961).

Kent kavramını,ekonomistler, sosyologlar ve demograflar farklı tanımlamışlardır.

Ekonomistlere göre kent, tarımdışı ekonominin egemen olduğu, ticari etkinliklerin geliştiği, endüstri, toplama, dağıtma ve mali yönetim merkez işlevlerine sahip yerleşim birimleridir.

Kentin tanımını demograflar ve yöneticiler, yerleşmenin nüfus yapısına ve yönetsel bölünüşüne göre yaparlar. Nüfusu belli bir sayının üzerinde olan ve yönetsel yapılanmasını tamamlamış yerleşmelere kent denir. Türkiye için kent nüfusu alt sınırı 10.000 olarak belirlenmiştir (D.İ.E).

Sosyologlara göre kent, belli bir nüfus yoğunluğuna sahip, iş bölümü, uzmanlaşma ve örgütlenmenin geliştiği, farklı kesim ve kültürlerin yaşandığı yerleşimlerdir.

Mübeccel Kıray kentleri, feodal toplumlarda kent ve modern toplumlarda kent diye ikiye ayırmaktadır.

"Feodal toplumlarda kent, pazar merkezidir. Ekonomik hayat bakımından bölünme ve

uzmanlaşma çok azdır. Bu özellik sosyal tabakalaşmada da görülür. Feodal kentlerdeki mekansal şekillenmede bu sosyal düzene uygundur. Modern, endüstrileşmiş toplumlarda ise kentler sanayi, toplama dağıtma ve mali idari merkez fonksiyonuna sahiptir. Ekonomik yapı birçok bölünmeye uğramış, uzmanlaşma artmış ve bu gelişim sosyal yapıya da yansımıştır. Bu kentlerde; merkezde iş alanları bulunur ve kente asıl canlılığını burası verir. Bundan sonra iş yerleriyle konutun karışık olarak bulunduğu bölgeler yer alır. Bunu ucuz bölge konutları, sonrada orta sınıf konutları izler. En dış halkada ise ağır sanayi bölgeleri ile zengin konut bölgeleri yer alır” (Kıray, 1980).

"Şehir, tıpkı bir mağara, bir uskumru sürüsü, bir karınca yığını gibi tabiatta bir varlıktır. Fakat o, aynı zamanda şuurlu bir sanat eseridir ve umuma ait olan sinesinde sanatın bir çok basit şekillerini ve şahıslarını taşır. Akıl şehirde form alır ve şehir aklın şartlarını tayin eder. Mekan zamanla birlikte şehirlerde en sanatkarane bir şekilde organize edilmiştir. Çizgilerin, silüetlerin, yatay yüzeylerin ve düşey zirvelerin tespitinde, tabiat parçalarını değerlendirmek veya onu inkar etmekte şehir, kültür davranışlarını ve devrin kendisine tesir eden esaslarını ifade eder, kubbe veya kule, geniş avenü veya kapalı avlu, sadece farklı fiziki yerleşmelerin değil, aynı zamanda insanın kaderine tesir eden farklı kavrayışların hikayelerini anlatır” (Özdeş, 1972).

Türkiye'de, 1960 yılından beri 10.000 nüfus büyüklüğü olan yerleşmeler kent büyüklüğü olarak kabul edilmektedir (D.İ.E.).

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın yaptığı sınırlama şöyledir.

1. 20.000 den yukarı nüfuslu yerler - kent
2. 100.000 den yukarı nüfuslu yerler - Büyük kent
3. 500.000 den yukarı nüfuslu yerler - Metropol altındaki kent
4. 1.000.000 den yukarı nüfuslu yerler - Metropolitan merkez
5. 2.500.000 den yukarı nüfuslu yerler - Metropolitan alan
6. 12.500.000 den yukarı nüfuslu yerler - Metropolitan bölge

Görülmektedir ki, dünya da kent eşiği 20.000 nüfus olarak tanımlanmaktadır (Çubuk, 1989).

Türkiye'de 10.000 olarak kabul edilen, kent sayılabilecek yerleşmelerin nüfus alt sınırı, dünya da 20.000 olarak kabul edilmektedir. İsveç, Finlandiya ve Danimarka'da 200 kişilik yerleşmeler kent kapsamına girerler. Türkiye ve Yunanistan 10.000, BM 20.000 olarak kabul ederken; Hindistan'da kent kapsamına giren yerleşmelerin nüfusunun 5000 olması yeterli olmayıp, bir mil kareye düşen yoğunluğun 1000 kişinin üzerinde ve ergin erkek nüfusunun % 75'inin tarımdışı ekonomide çalışması gereklidir" (Yavuz, 1978).

Türkiye'de kentin idari fonksiyonları ve nüfusu kesin bir kriter olarak kabul edilmektedir. Ancak kentin tanımlanmasında nüfus kriteri yeterli değildir. Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel kriterler göz önünde bulundurularak kentin tanımlanması yapılmalıdır.

"Şehir tanımında kullanılan ölçütlerden biri nüfus ölçütüdür. Bu ölçütü kullanan araştırmacılar, nüfusu belli bir büyüklüğe ulaşmış yerleşmelere "şehir", ondan daha küçük yerlere de "köy" adını vermişlerdir. Şehir tanımında kullanılan ikinci ölçüt, yerleşmenin idari statüsüdür. Türkiye'de resmi kaynaklarda ve yayınlarda genellikle benimsenmiş olan ölçüt budur. Buna göre il ve ilçelerde yaşayan nüfus "şehirselle nüfus" sayılmaktadır. Üçüncü bir ölçüt de yerleşmelerdeki nüfusun bileşimidir. Buna göre bir yere şehir adı verilebilmesi, o yerdeki nüfusun belli bir yoğunluğunun tarım dışı iş gücü çeşitleriyle uğraşmaya başlamış olmasına bağlıdır. Son olarak, şehirler sosyolojik bazı ölçütler kullanılarak ta tanımlanmıştır" (Keleş, 1976).

3.1.2. Kentin Evrimi

"İnsanın bu en büyük sanat eseri, insana da çok benzer. Onun gibi doğar, yaşar ve ölür. Elbette doğar. Her şehrin bir doğuşu vardır. Bugünde hala şehirler doğmaktadır.... Şehirler insan gibi yaşarlar da. Yalnız ömürleri çok uzundur... Şehirler insan gibi ölürlere de. Mısır'da Kahun, Anadolu'da Efes, Bergama, Prieme, İtalya'da Pompei ömrünü tamamlamış yüzlerce şehir arasındadır" (Özdeş, 1972).

Doğadan "yırtıcı hayvanlardan korunmak için beraber yaşamaya ihtiyaç duyan insan, yiyeceğini temin edebilmek bakımından da toprağa bağlandı" (Özdeş, 1972).

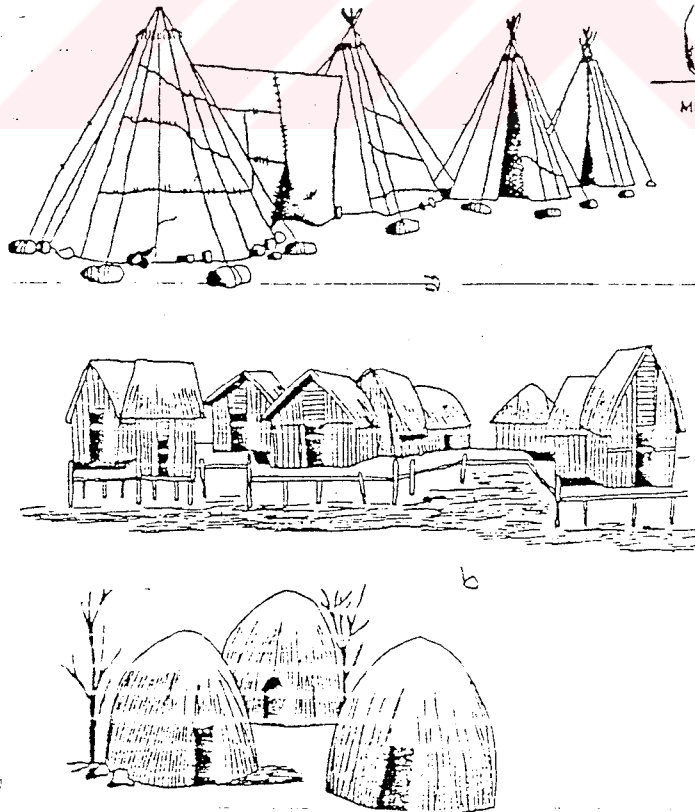
İnsanoğlunun doğal mağara barınaklarından, yaprak ve dallarla inşa ettiği barınaklara geçişi ile ilk yerleşim birimleri kurulmuştur. "İnsan topluluklarının bu evresinde, 300-400 kişilik

ilkel topluluklar 20-25 evlik bazı yerleşme gruplarını oluşturmuş, giderek çadırlı yerleşmelerden kil, toprak, taş ve ahşap gibi malzemelerden yapılmış yerleşmelere değin tipleri geliştirmiştir" (Güvenç, 1972).

"Tarihte ilk yerleşmenin kuruluşu hakkında kesin, ayrıntılı bilgilerden yoksun olmamıza karşın, son arkeolojik buluntuların değerlendirilmesi sonucu, insan topluluklarının avcı toplayıcılıktan tarım kültürüne geçiş evresinde bundan yaklaşık onbin yıl önce- mezolitik (ortaçağ) ile yerleşik düzende birarada yaşamaya başladıklarını görmekteyiz. Bu geçiş, insanoğlunun en büyük kültürel devrimlerinden biridir" (Aysu 1976).

"İlk şehirlerin M.Ö. 6000 yıllarında ortaya çıktığı sanılmaktadır. Fakat M.Ö. 4000 yıllarında mevcut oldukları muhakkaktır." (Özdeş, 1972) Tarıma dayalı ilk yerleşim birimleri, daha verimli ve daha geniş arazilere doğru kayma gösteren, göçebe bir yaşam biçimine sahiptir.

"Dünyada ilk yerleşim birimleri Hint vadisinde, Mezopotamya ve Mısır'da kurulmuştur. Mezopotamya'dan Merve oradan ikiye ayrılarak biri doğuya doğru Buhara, Semerkant Kaşgar ve nihayet Çin'e, diğeri güneye doğru Baktra, Kabil ve Heyber geçitinden Hindistan'a giden kervan yollarının mevcut olduğu bilinmektedir" (Özdeş 1972).

Şekil 3.1. İlk insan barınakları (Yazıcıoğlu, 1987)

Tarıma dayalı yerleşik yaşamı öğrenen insanoğlu, bir sonraki aşamada; askeri açıdan stratejik öneme, verimli arazilere ve doğal ulaşım olanaklarına sahip bölgelerde kalıcı yerleşimler kurmuşlardır. Dış tehlikelere karşı yerleşim birimini kentlerin) koruyabilmek için önlemler almışlardır. Bu önlemler yerleşim birimini surlarla çevirmek veya etrafına hendek açmak şeklinde olmuştur.

Kara ve deniz ulaşımının gelişmesi ile, yerleşim birimleri arasında ticari ve kültürel alışverişin arttığı görülmektedir. Bu çağda ticaret önemli bir etken haline gelmiştir. Ticari yolların kesiştiği (İpek yolu, Baharat yolu v.b.) noktalarda yeni yerleşim birimleri kurulmuştur. "Yerleşmeler, ibadet yeri, saray ve anıt kabirler etrafında" (Özdeş, 1972) gelişen, tarımsal ürünlerin satıldığı pazar merkezi halini almıştır. Eski kent merkezlerinde, yönetim binalarının yanında dini binalar da büyük öneme sahiptir (bazen en önemli yapılar). Çünkü idari yapının başında bulunan kişi (kral, derebeyi, firavun v.b.), otoritesini dine dayandırmıştır.

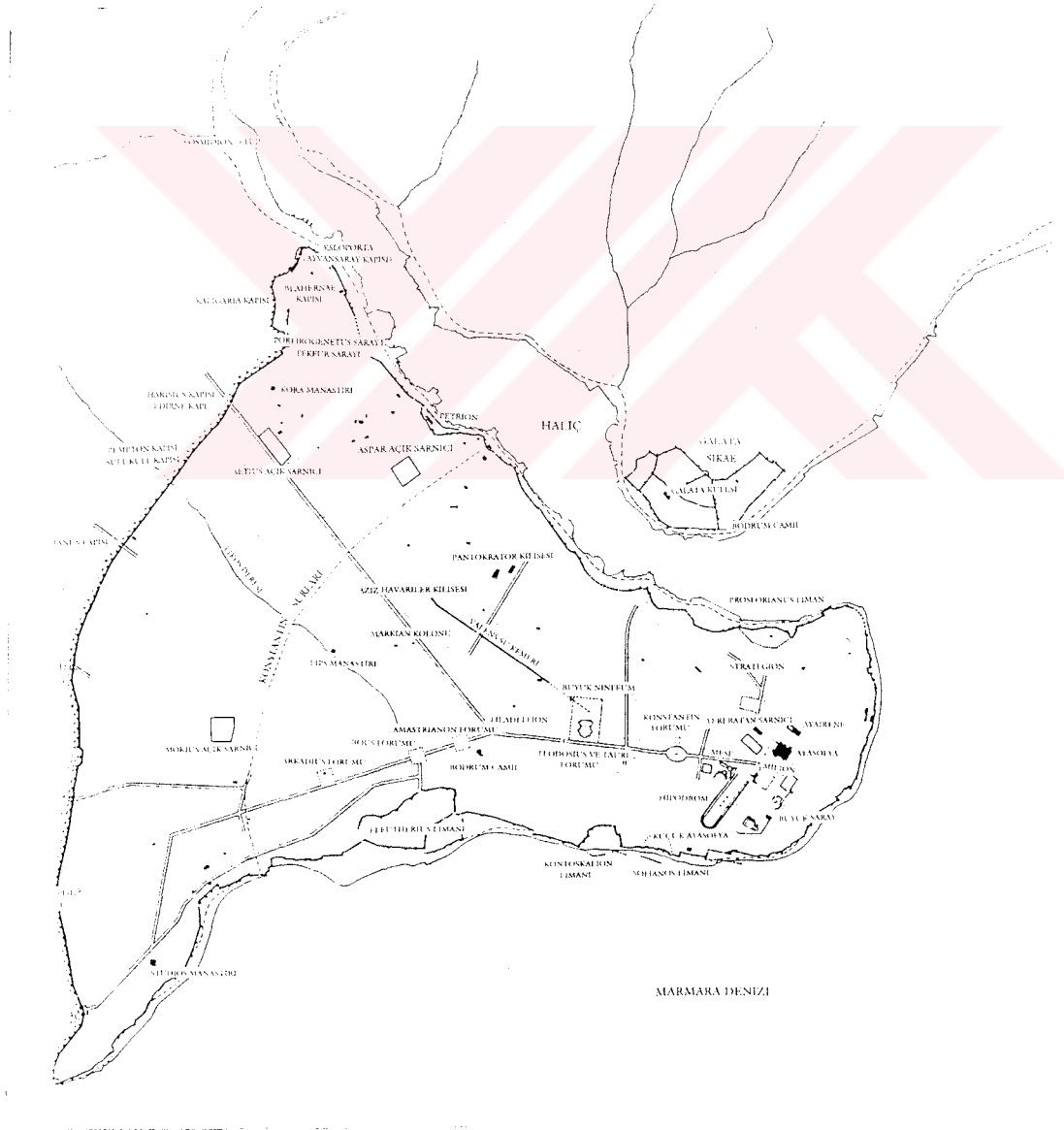
Yerleşimler arası ulaşım ve ticaret yollarının su yollarına (göl, deniz, akarsu) kaymasıyla kentler su kenarlarına kurulmaya başlanmıştır. Özellikle deniz ulaşımının (göl ve akarsulara göre daha çok imkan sağladığı için) gelişmesi deniz kenarlarına kurulan kentlerin önemini arttırmıştır.

Şekil 3.2. Çatalhöyük VII. tabaka yerleşimi (Yazıcıoğlu, 1987)

"İlk çağlarda, M.Ö. 5000-6500 yıllarında (Küçük Asya), Anadolu'da Çatalhöyük, Hacılar v.b. kentler, M.Ö. 3500-3000 yılları arasında Nil vadisinde, yine M.Ö. 2500 yıllarında Hindistan'da kentsel gelişmeler bulgulanmıştır. Daha sonraları (M.Ö. 1900-1400 yılları arasında) yaygın kent dizilerini, Akdeniz'de Yunanistan ve Ege kıyılarında, Anadolu'da, Çin'de ve Mezopotamya, Mısır, Güney Arabistan'da görmekteyiz" (Bayhan, 1969).

"Mısır Medeniyeti'nde, şehirleşme ve ticaret umumiyetle Mezopotamya'dakinden daha azdı. Yerleşmeler, ibadet yeri, saray ve anıtkabirler etrafında geliyordu. İmalatın kalitesi ve sanat değeri çok yüksek olmakla beraber, ticaret ve sanayi ikinci derecede önemli bir mevki işgal ediyordu. Tarım esas meşgale idi" (Özdeş 1972).

Şekil 3.3. Surlarla çevrili İstanbul (Kuban, 1996)

"Yunan şehirlerinin gelişmesinde, esas hareket noktası harp değil sulh idi. Şehirlerin duvarlarla korunması daha sonradır. Yunan şehirlerinde bulunan Agora, aslında sadece bir pazar merkezi değil, daha çok vatandaşların toplantı yeridir. Yunan şehirlerinde anaşehir büyütülüyor, yeni şehirler kuruluyordu. Ana şehirle ilişkileri olan bu yeni şehirler tarımla uğraşıyorlardı. Anaşehirdeki planlama ilkeleri, yeni şehirler içinde aynen uygulanıyordu" (Özdeş 1972).

"Kentler birbirini kesen dik yollardan (Hippodamos) ve adalardan oluşan, dikdörtgen ya da kare biçimli yerleşmelerdir. Kentlerin korunmasının duvarlarla sağlandığını, ticaretin pazar alanlarında yapıldığını (Meydan Agora) ve kuruluş yeri olarak su kenarlarının seçilmiş olduğunu, askerler, sanatkarlar, çiftçiler, köleler v.b. sınıfların oluştuğunu, Yunan uygarlığının kolonial, Roma uygarlığının askeri düzendeki (castrum-askeri karargah) yerleşmeleri oluşturduklarını görmekteyiz" (Bayhan 1969).

"Roma İmparatorluğu devrinde, idari organizasyon kuvvetlendi, şehirlerin gelişmesine sosyal ve ekonomik faktörler tesir etmeye başladı. İdare mekanizması, bilhassa imparator, şehirleşmenin yüksek sınıf doğuracağına inanıyordu. Roma şehirleri gelişmelerini nüfus artışına değil, ilk önce askeri politikaya borçludur. Yeni şehirlerin kurulmasında ilk iş surların inşasıydı. Bizans şehirlerinde, Roma şehirleri gibi idari organizasyon güçlü idi. Şehirler, stratejik önlemleri nedeniyle iyi korunmak zorundaydı. Bu nedenle şehrin her tarafı surlarla çevrilirdi. İstanbul gibi" (Özdeş 1972).

"Müslüman şehirleri, ya tarımın hakimiyeti ile vaha şehirleri olarak veya münakale hatları üzerinde pazar şehri olarak, yahut ta her iki faktörün tesiri ile geliyordu... Sanayi birbirinden uzak bir kaç yerde toplanmıştı. Ticaret imal eden ile müşteri arasında şahsi temas şeklinde olmakta beraber şehirlerde en büyük rolü oynuyordu" (Özdeş 1972).

Ortaçağ İslam şehirlerinde, dini mekanlar (camiler) ve pazar yeri büyük önem taşır. Kentteki hayat bu iki merkez etrafında yaşanır. Bazen bu iki merkez birarada olurdu. Cami avlusu pazar yeri olarak kullanılırdı. Cami ve pazar yerinin etrafında halkın konutları yer alırdı. Daha sonraki halkada, tarım işçilerinin konut alanları ve tarım arazileri yer alırdı. "Ekonomik ve kültürel yapının yansıtıldığı İslam-Osmanlı kentleri, serbest biçimde, dar zikzaklı çıkmaz sokaklı, yer yer meydanlarla zenginleştirilmiş yol ağı ile, sokağa yüksek meydanlarla sırt çevirmiş avlulu, pancurlu, çıkmaklı kafesli konut yapılarından oluşmuştur" (Aysu 1976).

M.S.ki ilk yüzyıllarda Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve büyük göçler sonrası kentlerin önemi azalmakta, ticarete düşüş ve nüfusta azalma ile beraber kırsal alana dönüş görülmektedir. "Ekonomi tarımla temellendirilmiş ve krallıklar topraklarını kendilerine bağlı (askeri dayanağı sağlayan) feodal lordlar arasında paylaşmış ve toprağa bağlı (toprakla alıp - satılan) sertlik düzeni gelişmiştir" (Aysu, 1976).

"Feodal yönetim, kentlerin kendi kendini yöneten idareler kurmasına yol açmış, kentler pazar ve değiş tokuş (mübadele) merkezleri olmuştur. Sert bir sosyal ayırım (segregation) görülmektedir. Bu olgu birbirinden ayrı etnik grup mahallelerini, ya da çeşitli zanaatkarların ayrı ayrı yer aldığı mahallelerin mekanda oluşmasına neden olmuştur" (Aysu 1976).

Derebeyler veya krallıklar arasındaki sorunlar nedeniyle kentler (yerleşmeler), stratejik öneme sahip tepe ve yamaçlarda, su kenarlarında kurulmuştur. Genelde kentlerin etrafı surlarla çevrilmiştir.

"Sokaklar yalnız insan ve hayvan trafiğine uygun genişlikte, binalar alçak (2 katlı) ve sıkıştırılmış (bitişik düzen). Sert toplumsal ayırma karşın, arazi kullanımında gerçek farklılaşma ve ihtisaslaşma yoktur. Konutlar aynı zamanda işyeri, dini binalar ise eğitim, zaman zaman alışveriş işlevini yüklenmiştir" (Aysu, 1976).

Ortaçağ Avrupa şehirleri, derebeylerin baskısı altında, surlarla çevrili bir yapıya sahiptirler. "Muhtelif şehirler arasında ticaret yavaş yavaş gelişmekle beraber, ortaçağın sonunda yüksek bir dereceye erişmişti. Şehirler sadece ticaret merkezleri değil, aynı zamanda savunma kaleleriydi... Kilise ve pazar merkezi ortaçağ şehirlerinin dominant özelliğidir" (Özdeş, 1972).

Derebeylik sisteminin zayıflaması ve klisenin halk üzerindeki etkisinin kırılmasını sağlayan Rönesans ve Reform hareketleri sürecinde, Ortaçağ Avrupa şehirleri ticaret ve endüstrinin geliştiği merkezlere dönüşmeye başladı. "Kilisenin zayıflaması, devletin ve onunla birlikte kapitalizmin gelişmesini hızlandırdı" (Özdeş, 1972).

"M.S. 11. yüzyıldan sonra, pek çok Avrupa kenti küçük krallıklardan bağımsız hale gelmişti. Yeni ticaret yollarının artması ile feodal sistemin kapalı ekonomisi yerini (açık) para ekonomisine bırakmıştır... bu oluşumlar ticaret ve ulaşım açısından önemli ana yolların kesişme noktalarında nüfus yoğunlaşmalarına yol açmıştır" (Aysu, 1976).

"Ortaçağın sonlarına doğru, ticaretin gelişmesi ile kentler yeniden nüfus çekmeye başlamış, özellikle ana ticaret yollarının kesiştiği noktalarda yeni kentler doğmaya başlamıştır. Büyük kentlerin doğmasını hazırlayan nedenlerden biri de, ortaçağ prenslerinin yerini alan krallıkların, idari merkezîyetçilik ilkesiyle idare edilmiş olmalarıdır." (Keleş, 1972).

"Rönesansla beraber, kilisenin yasağcı zihniyeti çözülmeye başlamış, bilim ve sanat dünyası rahatlamıştır. Yunan Roma klasik antik devirdeki görüşlerinden hareketle, daha bilinçli bir kültür ve sanat ortamı benimsenmiştir... Bu dönemde, kent yapısı ve biçimlerinde Ortaçağ örüntülerinden tamamen ayrı klasik antik çağ biçimlerini görmekteyiz... Genellikle yerleşme örüntüsü ortadaki simetrik düzgün ve monumental boyutlardaki bir meydan, dış kenara açılan ışınal yollardan oluşturulmuş ve bu arada geniş bir alanı kaplayan kuvvetli savunma duvarları geliştirilmiştir" (Aysu, 1972).

Krallık yönetimlerinin giderek güçlendiği 18 yüzyılda kentler, saray, köşk v.b. ihtişamlı yapılarla donatılmıştır. Sarayın, merkezini oluşturduğu kent, yönetimin isteği doğrultusunda gelişme göstermiştir.

Endüstri Devrimi Sonrası Kent

Endüstri devrimi ile birlikte, üretim biçiminin değişmesi ve üretimin kitleleşmesi, (makinanın insan gücü yerine kullanılması), kentler açısından da büyük değişimlere neden olmuştur.

Ticaretin önem kazanması, kapitalizmin gelişmesi, üretimin standartlaşıp kitleleşmesi, yeni pazarların doğmasına ve büyümesine neden olmuştur. Ticaret mallarının dolaştığı yollar önem kazanmıştır. Bu yollar üzerinde yeni kentler kurulmuştur. "18. Yüzyılın sonları ile, 19. yüzyılın başlarında, tüm üretimde insan gücünün yerini makina gücüne bırakması ile, sanayileşmenin doğmasına neden olan devrim başlamış oluyordu. Yeni güç kaynaklarının sanayi ve tarımsal üretimi, ulaştırma ve haberleşmeyi etkilemesi, olağanüstü nüfus birikimini, fazla üretim, geniş çapta ve etkili bir farklılaşmayı, ihtisaslaşma ve örgütlenme olanaklarını yaratmıştır" (Aysu 1976).

Avrupa'da başlayan endüstrileşme hareketleri ile birlikte, günümüz kentlerinin (modern şehir, endüstri şehri v.b.), ilk şekilleri ortaya çıkmıştır. Yönetimsel yapının değişmesi (Krallıktan-

Cumhuriyet'e vb.) insanların birey-toplum olarak özgürleşmeleri, buna paralel olarak gelişen uluslaşma hareketleri (milliyetçilik akımları) sonucu, şehir yapıları değişmeye başlamıştır. Kentler hem nüfus olarak, hem de mekan boyutunda büyüyüp surların dışına taşmışlardır..

Üretilen malların çoğalması ve çeşitlerinin artması, kentlerdeki ticari etkinliklerin artmasına neden olmuştur.. Kentin kendi ihtiyacını karşılamak için yapılan (tarımsal ürünlerin yanında küçük çaptaki ihtiyaç malzemeleri) Ortaçağ kent ticareti, sanayi devrimi sonrası karmaşık bir hal almıştır.. Sanayi ürünleri ve bunların tüketiciye ulaşmasını sağlayan hizmet sektörü gelişmiştir. Bunun yanısıra, demokratik gelişmeler sonucu, kamu hizmetleri artmış ve zamanla zenginleşmiştir.

Endüstrileşmiş bölgelerde, üretilen malların pazarlanması için, yeni ulaşım hatları kurulmuştur. Demiryolları-karayolları ve deniz ulaşımı artmıştır. Yeni merkezler belirmiştir. Endüstrileşen bölgelere, tarım bölgelerinden insanlar göç etmeye başlamıştır (kırdan-kente göç ve kentte çoğalan işçi sınıfı). Kent nüfusları hızlı bir artış göstermiştir. Büyükkentler kurulmuş ve çekim merkezi haline gelmiştir. Bu büyükkentlerde endüstrileşme, kentleşme sürecinde önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Altyapı sorunları, konut yetersizliği, çevre sorunları v.b.

3.1.2. Kent türleri

Birleşmiş Milletler teşkilatının nüfus kriterine göre yaptığı sınırlamalara göre, kentler şu şekilde isimlendirilmiştir.

1	20.000	den yukarı nüfuslu yerler	Kent
2	100.000	den yukarı nüfuslu yerler	Büyük Kent
3	500.000	den yukarı nüfuslu yerler	Metropol Altındaki Kent
4	1.000.000	den yukarı nüfuslu yerler	Metropolitan Merkez
5	2.500.000	den yukarı nüfuslu yerler	Metropolitan Alan
6	12.500.000	den yukarı nüfuslu yerler	Metropolitan Bölge

(Çubuk, 1989).

“Şehirselleşme içinde yer alan yerleşmelere uluslararası yazında verilmiş bazı isimler vardır.

a) Metropolis (Metropole): Büyük (ana) şehir anlamına gelir. En az nüfusunun ne olması gerektiği konusunda bir rakam verilmez. Alt limit bazı ülkelerde 100.000 bazı ülkelerde 1.000.000 olarak kabul edilmektedir.

b) Metropoliten Bölge (Alan): Büyük Şehir bölgesi. Merkezdeki şehrin çeşitli fonksiyonlarından, idari sınırlarının dışında kalan yerleşmelerde yaşayan insanlardan yararlanır. Merkezdeki şehir ile onun yakın etki alanı içinde bulunan yerleşmeler, fiziksel bakımdan birleşik olmasalar bile iktisadi ve sosyal yönlerden bütünleşmiş olabilirler. New York, Paris, Londra ve İstanbul gibi.

c) Megalopolis: Metropoliten bölgelerin biraraya gelmesinden oluşan şehirleşmiş bölgelerin adına denir.

d) Ecumanopolis: Bugünkü hızı ile sürecektir olduğu takdirde şehirleşme hareketlerinin birgün bütün yeryüzünü aralıksız bir şehirleşmiş alana dönüştürmesi kastedilmektedir” (Keleş, 1976).

Yüksel Dinçel'e göre, kenti tanımlamak için yaygın olarak üç kavram kullanılmaktadır.

a) Kent:

b) Aglomerasyon

c) Metropoliten Alan

Kent; genellikle yönetsel sınırları olan ve kentsel bir merkez oluşturan, bir veya birden fazla mahalleyi içermektedir.

Aglomerasyon; banliyöleri olan kent olarak tanımlamak olasıdır, kente bitişik durumda olan ve kentsel karakterli yerleşim alanlarının bütünleşmesiyle oluşmaktadır.

Metropoliten Alan; çok büyük kentleri tanımlamak için uygun görülen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır” (Dinçel, 1989).

Nüfus kriteri dışında tarihsel, ekonomik coğrafik v.b. kriterlere göre de, kentler için sınıflandırmalar yapılabilir.

Tarihsel açıdan kent;
 Eski kent - Yeni kent
 Ekonomik açıdan kent;
 Sanayi kenti - tarım kenti
 Coğrafi açıdan kent;
 Ada kenti- kanallar kenti-dağ kenti

Ayrıca; turizm kenti, spor kenti, kültür kenti v.b. sınıflandırmalar da yapılmaktadır.

3.2. Kent Kimliği

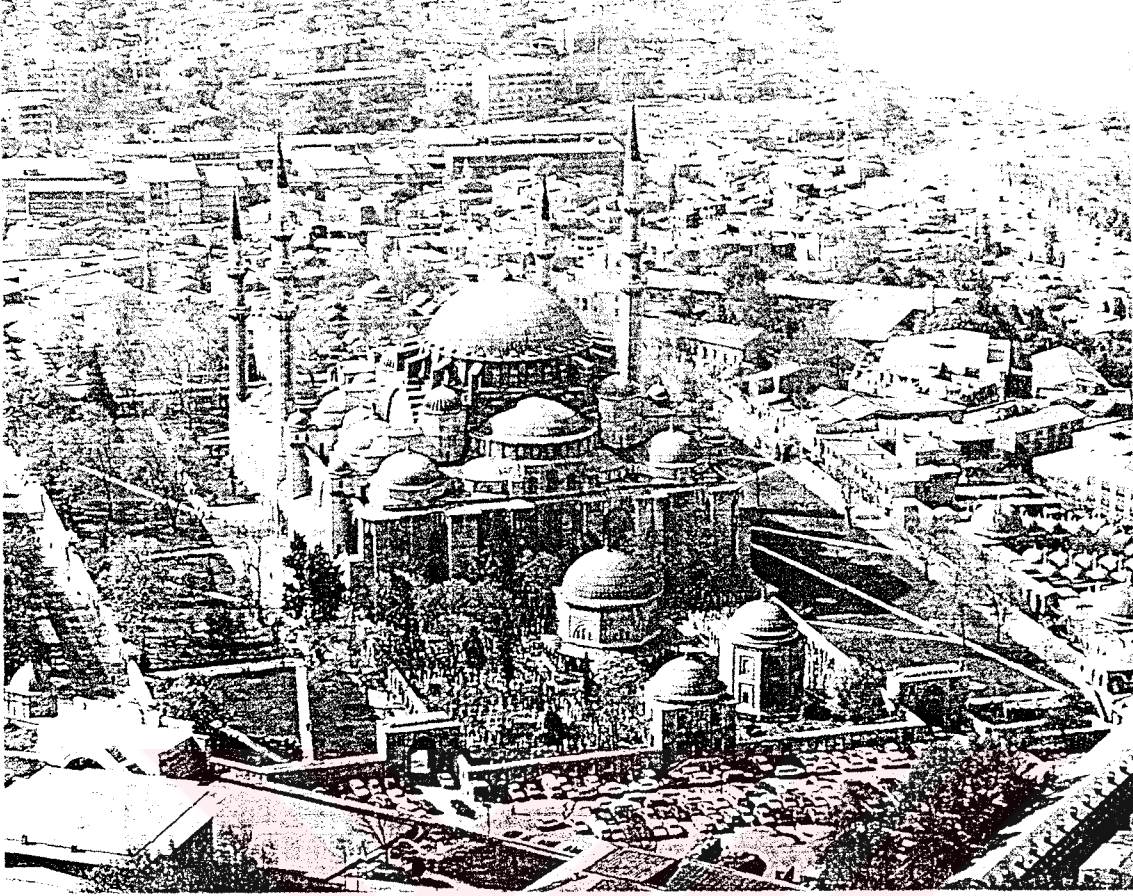
Kimlik, bir varlığın diğer varlıklarla olan farklılıklarını ortaya koymak için kullanılır. Doğada bulunan bütün nesnelere ve yaşayan canlı türleri, birbirlerinden olan farklılıkları nedeniyle kimlikleriyle anılırlar. Doğada varolan, bir nesne, bir canlı veya bir insan için, tasvir ve tanımlama yapılabildiği gibi, kentler için de farklılıkları nedeniyle, kimlik tanımlaması ve tasviri yapılabilir. Kent için yapılan kimlik tanımlaması, birtakım kriterlere göre yapılmaktadır. Nasıl ki bir insan için, fiziksel özelliklerinden, manevi yapısından veya kültürel değerlerinden bahsedilebiliyorsa, bir kent için de, ekonomik coğrafi, kültürel ve mimari kriterler baz alınarak bir nitelendirme ve kimlik tanımlaması yapılabilir.

3.2.1. Kent Kimliğinin Tanımı

Her kentin, tarih boyunca; coğrafyasıyla, ekonomik yapısıyla, kültürü ile, toplum yaşantısıyla, havasıyla, iklimiyle gelenekleri ve mimari yapıları ile elde ettiği bir kimliği vardır.

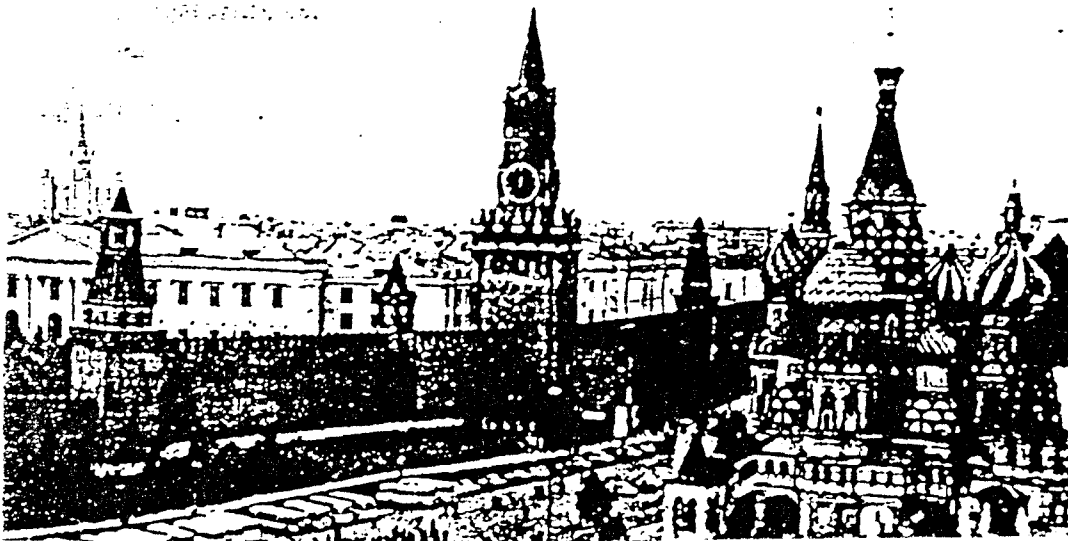
"Şehir için yapılacak, şehir üzerine tasarlanacak işler için, önce belirgin bir şehir kimliğine ihtiyaç vardır. Bu kimliği oluşturacak özellik ya da özellikler, coğrafi olabilir, mimari olabilir, kültürel olabilir, folklorik, ya da tarihsel, hatta ekonomik olabilir. Londra, Saat Kulesi ile, Moskova, Kremlin Sarayı'nın kuleleri ile, Kahire, Piramitleri ile, Paris, Sean Nehri ve Eyfel Kulesi ile ve İstanbul Camileri ile güzelleşir" (Erkmen, 1990).

"Bir kentin kimliği, kentte yaşayanların onda buldukları değerler, amaçlar kümesinden kente yüklenen bir idealleştirme sonucu ortaya çıkar" (Birik, 1992).

Şekil 3.4. İstanbul ve camileri, Süleymaniye (Kuban, 1996)

“Kent, tıpkı büyük ölçekli bir yapı gibi, fakat daha uzun bir mesafe ve zaman aralığında algılanabilen bir mekan kurgusudur” (Aktaş, 1990). Kent, fiziksel çevresi dışında sosyal, kültürel, ekonomik ve politik gibi bir takım toplum kökenli bileşenlere de sahiptir ve bu bileşenler kent kimliğine farklı boyutlarda nitelikler kazandırır” (Erton, 1992).

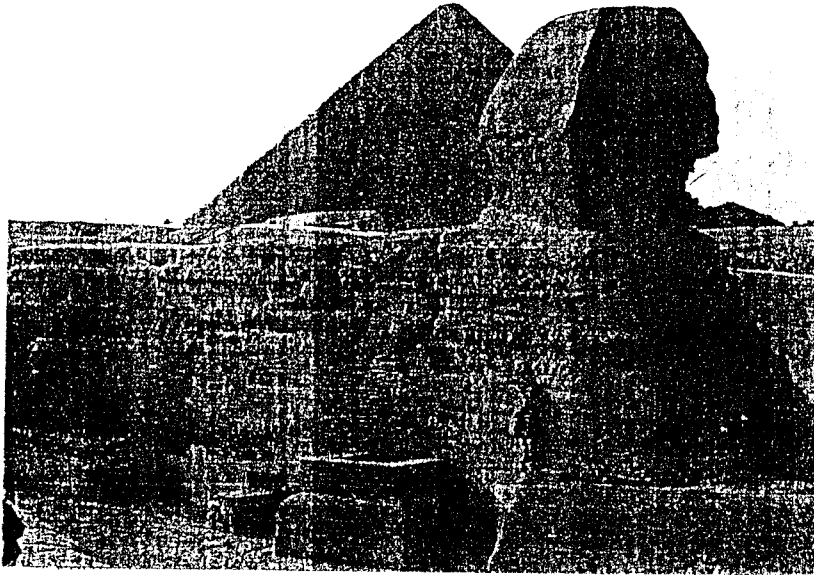

Şekil 3.5. Kremlin Sarayı'nın kuleleri, Moskova (Örer, 1993)

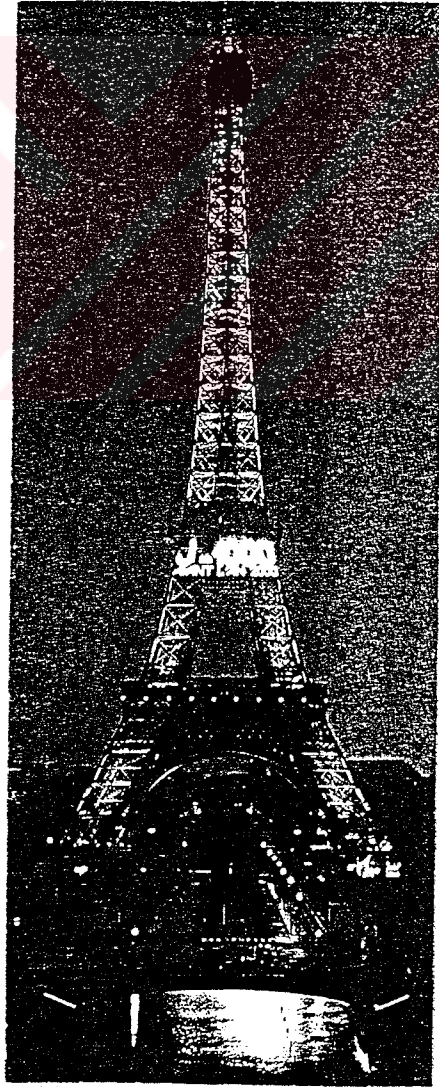
Şekil 3.6. Gökdelenleri ile Sanfransisco (Anon,1990b)

Kentin parçası olarak (bileşenleri), insanlar, hayvanlar bitkiler, ağaçlar, yollar, binalar, kent mobilyaları, anıtlar, ışık, renk, koku, müzik, gelenekler, politika, yaşam tarzları sayılabilir. Kent kimliği kapsamında; insan, doğa ve yapay çevre ele alınır. Kent kimliğinin bileşenleri olarak saydığımız bu öğeler, kent kimliğinin oluşumunda hem olumlu, hem olumsuz etkiler yaratabilirler. Örneğin insan eliyle düzenlenmiş bir rekreasyon alanı veya insan eliyle kirletilmiş bir kıyı parçası.

Şekil 3.7. Piramitler ve Mısır (Anon, 1998b)

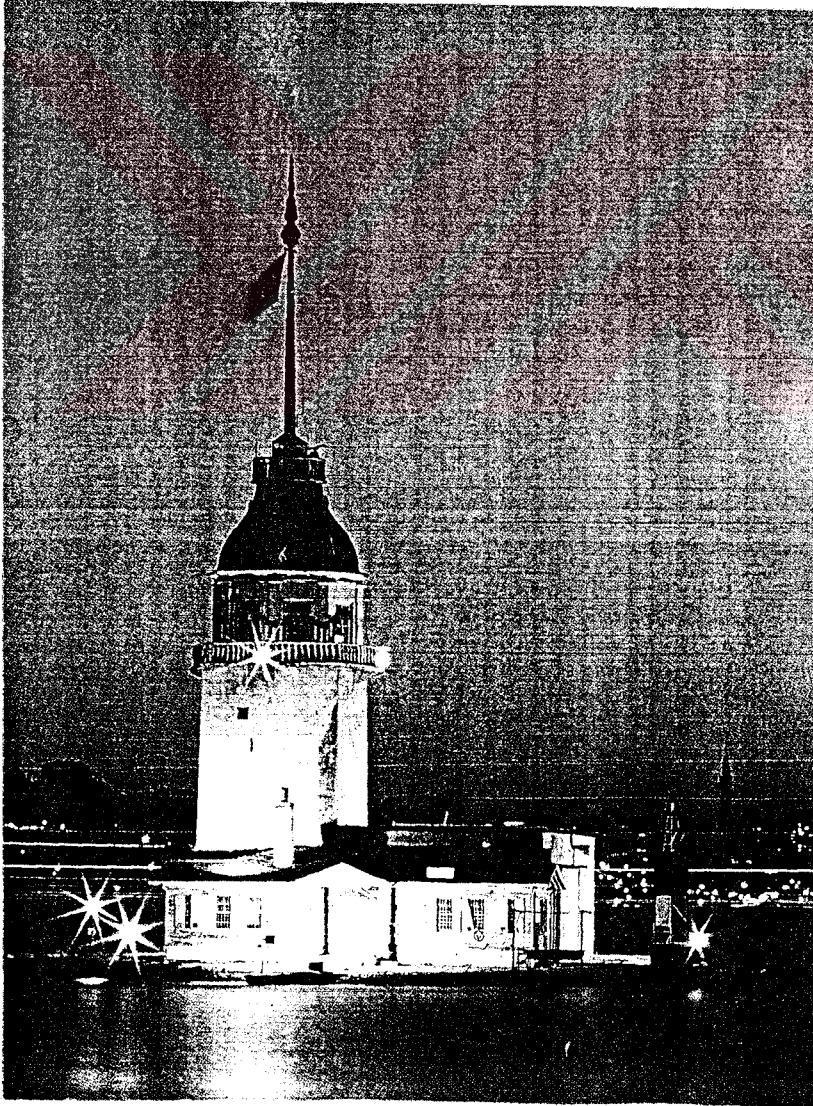
"Kentsel kimlik, bir kentin, çevrenin, doğal ve yapay elemanları ve sosyo kültürel özellikleri ile tanımlanır" (Erton, 1992). "Kent kimliği, görmeyenlere bile bir çağrıştırım oluşturacak denli güçlüdür. Her kentin özgün hikayesi, söylemi, yalnızca onu biçimlendiren bina, sokak, meydan dizilerinden oluşmaz. Onu dolduran insan, araç, mobilya, anıt, devinim, müzik, ışık, renk, koku cümbüşü her birinde farklıdır. Her kentin tarihinden bu yana özel yazarları, ressamaları, sinemacıları, mimarları ayyaşları, yoksulları, varılları, olagelmıştır. Kentleriyle bütünleşen, onu diğerlerinden farklı kılan insanlarıdır" (Karabey 1990). "Bir kentin kimliğini yalnızca görsel olarak tanımlamak yetersizdir. İşitsel, dokunsal, kokuya yönelik, düşünsel v.b. birçok duygusal ve zihinsel yolla kent hakkında birçok şey öğrenilebilir. Gözümüzü kapatıp olduğumuz yerden sokak seslerini dinlememiz bile kentin kimliği hakkında bize birçok ipucu verir. Satıcı sesleri, trafik gürültüsü, gemi sesleri, polis sireni v.b. Kokusu bile bir kenti tanımamıza yardımcı olur. Egzos kokusu, yosun kokusu, baharat kokusu, ya da keskin bir çam kokusu" (Erton, 1992).

Şekil 3.8. Eyfel Kulesi ve Paris (Anon, 1997a)

"Kentin tarihi ile ilgili hikayelerin, efsanelerin, halkın dilindeki söyleşilerin, yerel müziklerin, tarihsel ya da coğrafi özelliklerini kullanılmasıyla çağdaş anlatım biçimleriyle ,basılı malzeme ve görsel, işitsel araçlar yoluyla, o kent üzerinde bir hava yaratılır. Batılılar buna mood demektedirler. Bu hava kentin daha kolay ve istenilen şekilde algılanmasına, kent ile kent dışındakilerin daha kolay anlaşmalarına yardımcı olur. Şehir dışındakileri, şehirle ve şehirli ile, daha verimli daha organize bir ilişkiye sokar" (Erkmen, 1990).

Kent kimliğinin algılanması bir bütün olarak düşünülmalıdır. Kent, kısım ve parçalardan oluşur. Bu parçalar, kent imajını ve kentin kimliğini oluşturan bir mozaiktir. Kentin kimliği, değişik kesimlerin farklı algıladıkları bu mozaik ile anlam kazanır. Mozağin her parçasının oluşmasına, insan etkilerinin katkıları farklı düzeyde ve nitelikte olmaktadır.

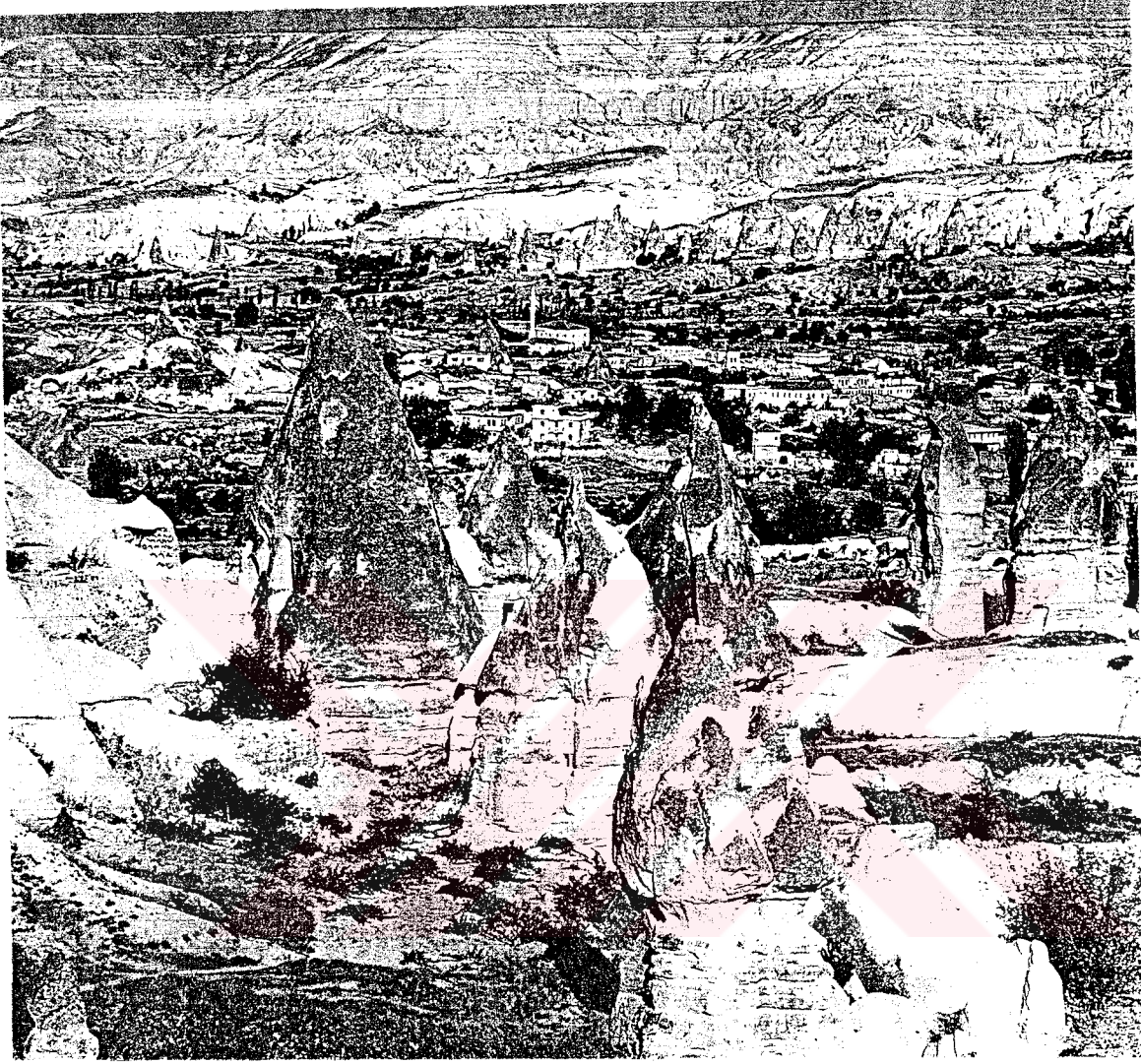
Şekil 3.9. İstanbul'un efsanevi yapılarından Kız Kulesi (Anon, 1992)

"Farkında olunsa da olunmasa da her kentin bir kimliği vardır. Bu kimlik, kimliksizleşme olarak karşımıza çıksa, bu değişkenlik, tanımsızlık bile kent kimliğinin bir parçası olabilir" (Erton, 1992).

Şekil 3.10. İzmir'in sembolü Saat Kulesi (Anon, 1992)

Kimlik, bir nesneyi, insanı veya kenti tanımlayan özelliklerini ortaya koyduğuna göre, diğer benzerlerinden ayrılabilir özelliklere sahip olmalıdır. Bu yüzden kentlerin kimlikleri, birbirlerinden ayrılabilmelerini de sağlamalıdır.

Şekil 3.11. Farklı bir mekan Kapadokya (Anon, 1992)

Sonuç olarak, her kentin kendine özgü ve kendisini diğer kentlerden ayıran bir tasviri ve kimlik tanımlaması vardır. Olumlu veya olumsuz yaklaşımlarla tanımlanmış olsa da kent kimliği inkar edilemez bir olgudur. Örneğin İstanbul, eski yerleşim bölgeleriyle, boğazıyla, kültürel olanakları ile dünyanın en güzel kentlerinden biridir. Ulaşım, çöp, gecekondu, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel sorunları nedeniyle de yadırganabilmektedir. Bir kent, farklı mekan ve kültürlere de sahip olabilir. Sultanahmet, Ayasofya, Topkapı Sarayı gibi tarihi mekanların yanısıra, Taksim Etiler, Bakırköy, Kadıköy gibi, kültürel etkinliklerin ve eğlencenin yoğun olduğu bölgeler gibi.

3.2.2. Kent kimliğinin oluşumunu sağlayan etkenler

Kent kimliği, bir kentin tarihsel süreç içinde elde ettiği fiziksel ve toplumsal (kültürel) değerler bütünüdür. Bu değerler bütününe oluşumunu sağlayan etkenler, şu şekilde sıralanabilir.

- . Sosyo-kültürel yapı
- . Sosyo-ekonomik yapı
- . Fiziksel çevre verileri
- . Güvenlik ve savunma
- . Tarih ve uygarlık
- . Demografya (nüfus yapısı)
- . Yönetimsel yapı ve yaptırımları
- . Teknoloji

3.2.2.1. Sosyo-kültürel yapı

Kentsel kimlik oluşumunda rol alan sosyo-kültürel yapının tabanı, toplumdur. İnsan kenti yaratır ve kentle bütünleşir. Toplumun yapısal özellikleri, kent kimliğinin oluşumunda da etkilidir. Bu etki, somut olabileceği gibi (yerleşim birimleri-bina-semt-mahalle kent v.b.), soyutta olabilir (toplumu oluşturan insanların yaşam tarzları). Sosyo-kültürel yapı; sosyal yaşamla, kültürel özellikler ile toplumun varoluşu ve ilişkileri sonucu ortaya çıkan özellikleri kapsar.

Sosyoloji, toplumu inceleyen bilim dalı, kültür de, insanların duyuş ve düşünüş tarzları olarak, insan ve toplum yaşamında önemli bir yere sahiptir. Kent kimliğinin oluşumunu etkileyen sosyo-kültürel etkenler, kent içinde yaşayan insanların, sosyal ve kültürel değer yargılarını kapsar. Toplumun yaşamı ve düşünce tarzları, tarih ve dünya görüşleri, sosyo-kültürel etkenler arasında yer alır. Kent kimliğini etkileyen sosyo-kültürel etkenler, kültür kavramının açıklanmasını gerektirmektedir. Türk Dil Kurumu'nca yayınlanan Budunbilim Terimleri Sözlüğü'nde, kültür şöyle tanımlanmaktadır: "Bir halkın ya da bir toplumun özdeksel ve tinsel alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümü. Yiyecek, giyecek barınak, korunak gibi temel gereksinimlerin elde edilmesi için kullanılan, her türlü araç-gereç, uygulanan teknikler,

düşünceler, beceriler, inançlar, geleneksel, dinsel, toplumsal, politik düzen ve kurumlar, düşünce, duyuş, tutum, davranış ve yaşama biçimlerinin topu” (Örnek, 1996).

“Ziya Gökalp, kültür sözcüğünü, Türkçe'ye hars olarak çevirmiştir. Gökalp'a göre, hars manzumeleri on tanedir. Din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, güzel sanatlar, iktisat, dil, teknik, bilim. Hars doğaldır ve kendiliğinden oluşur” (Hançerlioğlu,1996).

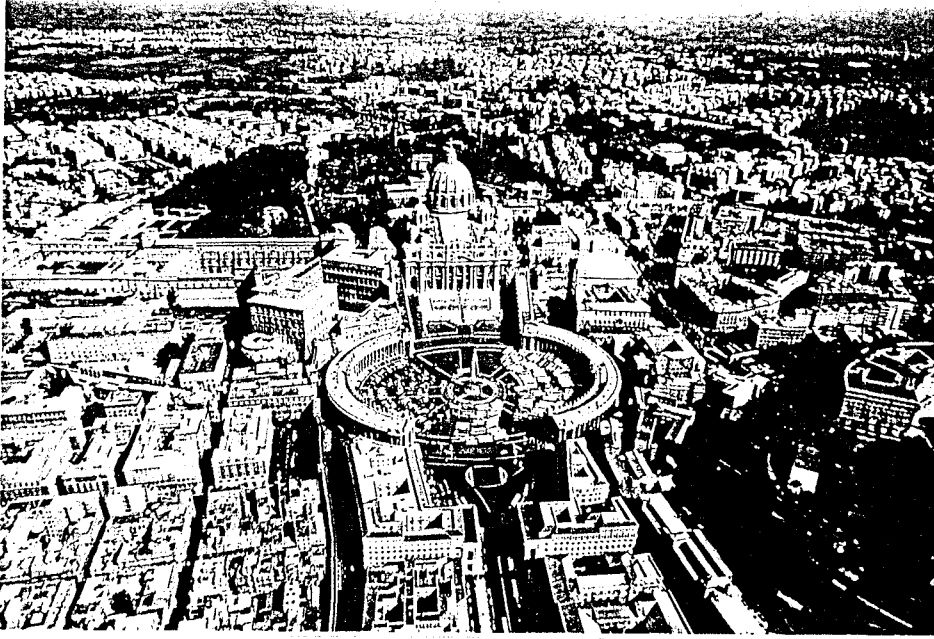
Şekil 3.12. İstanbul'daki kültürel etkinliklerin merkezi Taksim (Anon, 1997b)

Gerek kentlerin kuruluşunda, gerekse sonraki aşamalarda dinsel mekanlar kent kimliğinin vazgeçilmez bileşenleri arasında yer almaktadır. İstanbul, Kudüs, Roma, Mekke gibi kentler dinsel mekanlarıyla ön plana çıkmaktadır.

Amerikan toplumbilimcisi C.S. Coon, "Kültür; kuşaktan kuşağa öğrenimle aktarılan, insan denen varlıkların yaşayış biçimlerinin toplamıdır" der (Coon, 1954).

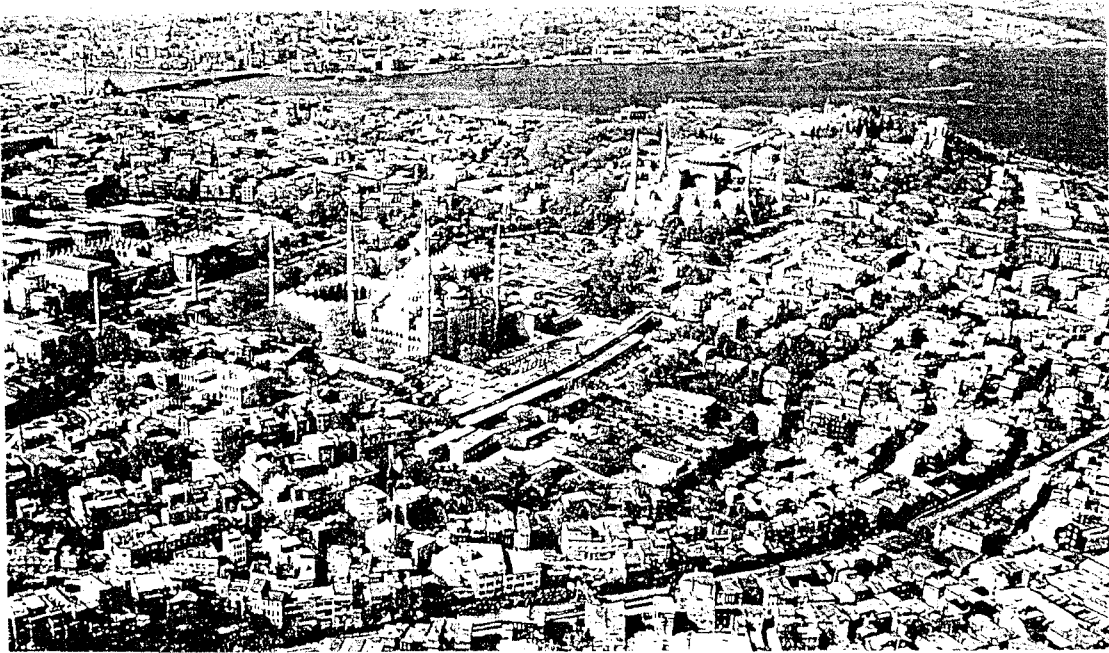
Ralp Linton'da yakın bir tanımlama ile, "kültür; toplum üyelerinin öğrenme, ya da taklit yoluyla edindikleri ve az ya da çok paylaştıkları düşünceler ve alışılmış davranış kalıplarının

toplama" (Linton, 1936) demektir.

Şekil 3.13. Dini merkez Roma (Anon, 1995b)

Demek ki, kültür, bir toplumun doğuşundan ölümüne kadar, oluşturduğu bütün değerleri, yaşam tarzlarını, gelenek ve adetlerini, inançlarını kapsamaktadır. Kentler, insanların içinde yaşadıkları yerleşmeler olduğuna göre, kentin kimliği elbetteki içinde yaşayan insanların değer yargılarından etkilenecektir. Kentin, havası, sokakları, meydanları, alış-veriş merkezleri, bu kültürel öğelerle şekillenir ve bu şekillenme kent kimliğinin tam kendisidir.

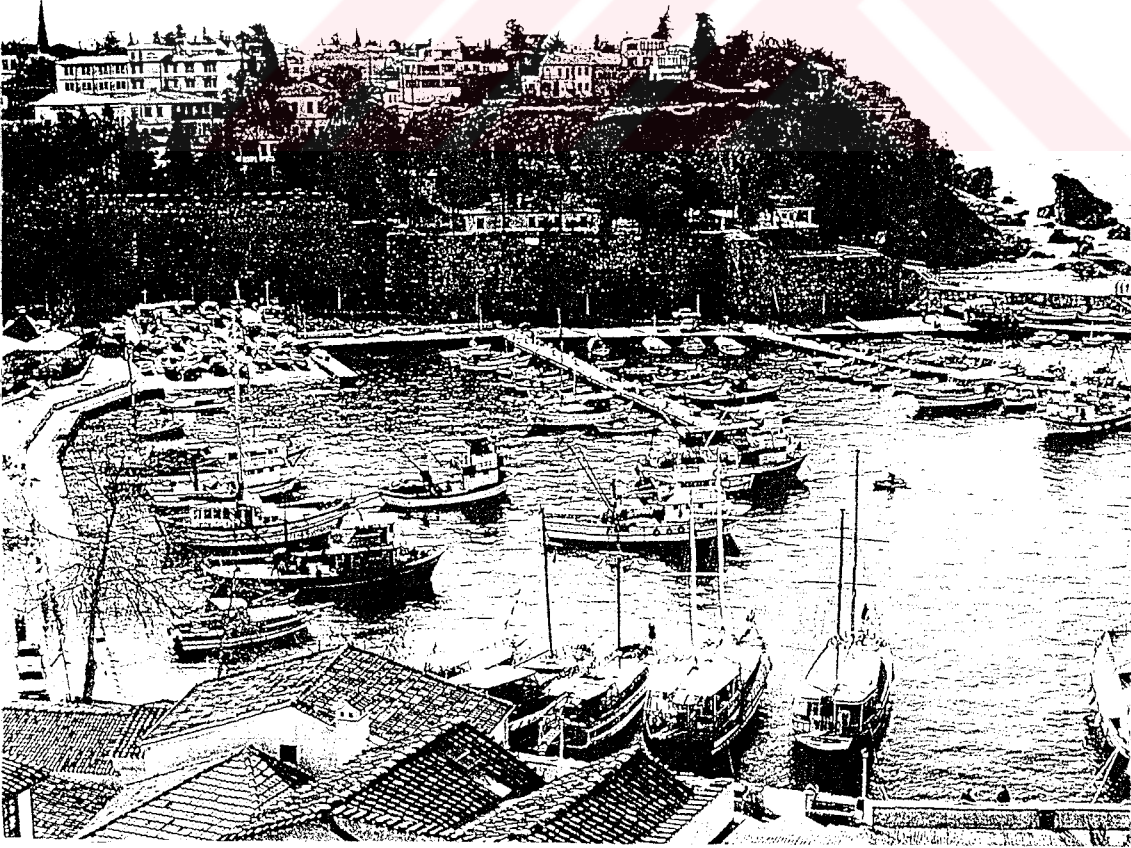
Şekil 3.14. Cami ve kiliseleriyle İstanbul (Kuban, 1996)

3.2.2. Sosyo-ekonomik yapı

Toplum yaşantısını belirleyen ve yön veren en önemli etkenlerden biri de; ekonomik ilişkiler ve maddî yaşam koşullarıdır. Toplumu oluşturan insanların, maddî durumu, yönetimin ekonomik yapısı ve kentteki ticari ilişkiler kent kimliğini oluşturan etkenler arasında yer almaktadır.

"Toplumdaki işgücünün çeşitli kollara dağılımı, (işçi, memur, esnaf v.b.) ve bunların toplumdaki yerleri toplumun zenginliğini, dolayısıyla ekonomik kimliğini verir. Kişilerin ve grupların ekonomik durumları, kimlik oluşumunda önemli bir faktördür" (Nadaroğlu, 1982).

Ekonomi, toplumların üretim ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır. Bir toplumdaki insanların gelir düzeyleri ticari ilişkileri, o toplumun içinde yaşadığı kente, kentin kimliğine katkıda bulunurlar. Kent içinde bulunan ekonomik kurum ve kuruluşların yapıları ve strüktürleri de kent kimliğini etkilemektedir. Örneğin, son yıllarda hızla endüstrileşen, İzmit, endüstri ve fabrika yapılarıyla ön plana çıkarken, Antalya, turizm yapılarının (otel, plaj, tatil köyü v.b.), teşekkül ettiği bir turizm kenti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3.15. Turizm bölgesi Antalya (Kuban, 1996)

Toplumun ekonomik yapısı, insanların gelir seviyesi kentin tanımına ve havasına farklı nitelermeler getirmektedir. Toplumun zenginliği veya fakirliği insanların içinde yaşadığı yerin niteliklerini de belirlemektedir. Örneğin İstanbul'da Etiler, Ataköy, Kadıköy-Moda gibi gelir düzeyi yüksek insanların yaşadığı bölgeler farklı bir görüntü verirken, Kağıthane, Bağcılar, Sultanbeyli, Ümraniye gibi gelir düzeyi düşük insanların yaşadığı bölgelerde farklı görüntüler vermektedir. Bir tarafta temiz, bakımlı bir çevre, diğer tarafta altyapı sorunlarıyla boğuşan bakımsız bir çevre.

Kentteki, etkinliklerin biçimine göre de, kentsel mekanlar farklı boyutta ekonomik ilişkilere sahiptir. Endüstri bölgeleri, ticaret bölgeleri, konut-ticari bölgeler veya konut bölgeleri gibi. Yine İstanbul örneğinde, Aksaray, Laleli, ticari etkinliklerin yoğun olduğu bir bölge iken, Bağcılar, konut ve fabrika bölgesi, Etiler, Beşiktaş konut bölgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3.16. Alışveriş kültürü, semt pazarları (Anon, 1991a)

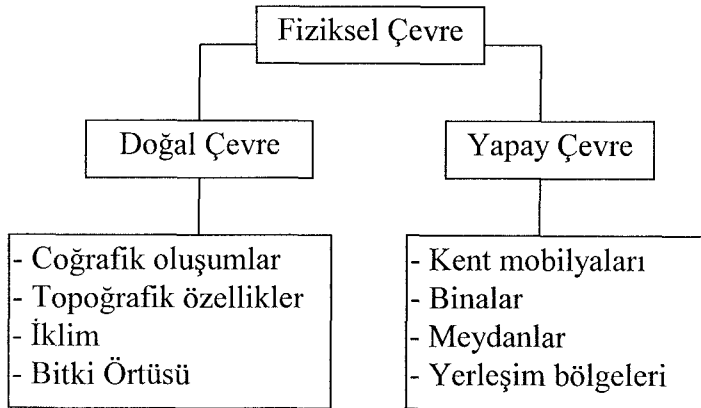
Kentteki tüketim ilişkilerinin farklılıkları da, ekonomik kimliğin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Satış mekanlarının değişik tipleri buna en güzel örnektir. Bakkal, market, semt pazarları veya büyük alışveriş merkezleri, tüketim ilişkilerinin farklı özelliklerini göstermektedir. Semt pazarlarında, açık havada yapılan alışveriş veya büyük alışveriş merkezlerinde yapılan (Carfour, Akmerkez, Galleria) alışveriş biçimi v.b.

Şekil 3.17. Modern alışveriş merkezleri, Akmerkez (Anon, 1995c)

3.2.2.3. Fiziksel çevre verileri

Kentsel kimliğin önemli bileşenlerinden biri olan fiziksel çevre; doğal çevre ve yapay çevre (üretilen çevre) olmak üzere, iki alt başlık altında toplanabilir. (Şekil .3.1)

Şekil.3.1 Fiziksel çevre bileşenleri

Doğal çevre: İnsan elinin ürettiği dışında, doğada var olan herşey doğal çevreyi oluşturur. Doğal çevre bağlamında; coğrafik oluşumlar, topografik özellikler iklim ve bitki örtüsü ele alınmaktadır.

Kentin sahip olduğu topografik yapı, kentin kurulmasında ve gelişiminde etkilidir. "Yerleşmenin bulunduğu arazinin durumuna göre yerleşim biçimi farklılık gösterebilir. Örneğin, İstanbul gibi tepeler üzerine kurulu yerleşimle, Konya gibi, düz bir ovada oluşan yerleşim karakteri birbirinden çok farklıdır" (Erton, 1992). Kentin kurulduğu ve gelişme gösterdiği yer dokusunun özellikleri yerleşim ölçeğinde veya tek bina ölçeğinde kent kimliğinin oluşumunu etkilemektedir.

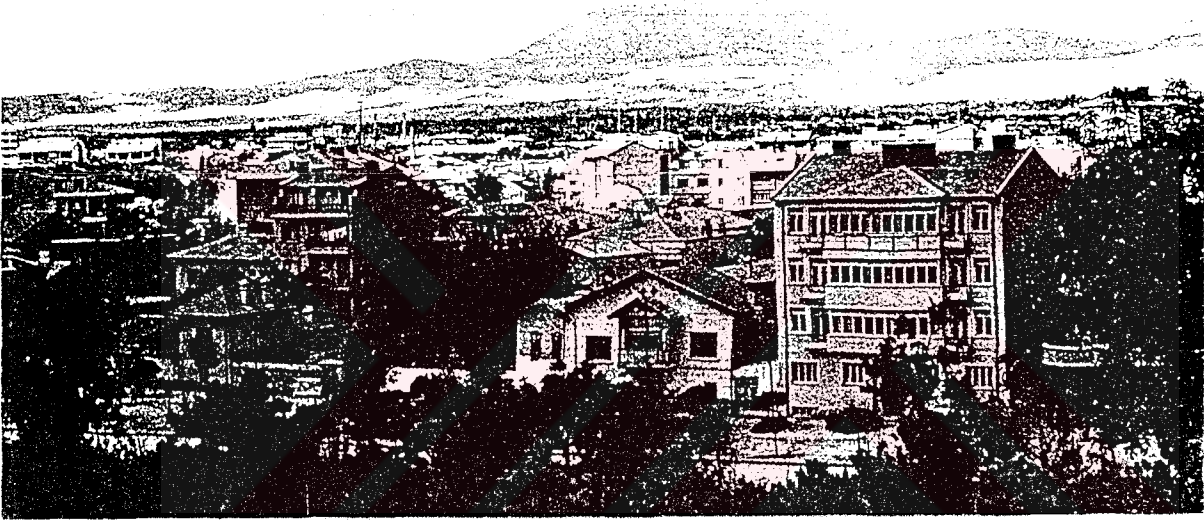

Şekil 3.19. Tepeler üzerine kurulu İstanbul (Aru, 1998)

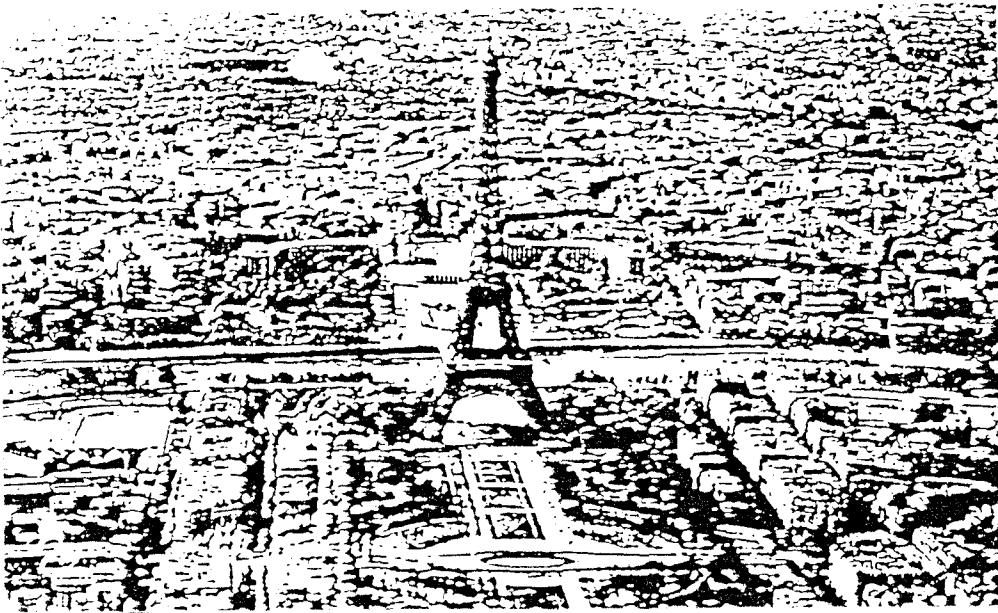
Kentlerin kurulmasında önemli yer tutan, deniz göl, vadi, nehir gibi coğrafik oluşumlar kent kimliğinin oluşumunu da etkilemektedir. Kentlerin kurulmasında, yönlendirici (belirleyici) olan bu coğrafik oluşumlara göre kurulmuş kentlere örnek olarak; Van gölü etrafında gelişen Van, Sein Nehri üzerine kurulu Paris veya deniz kenarına kurulmuş, İstanbul, İzmir, Antalya gibi şehirler gösterilebilir.

"İklimsel özelliklerin, yerleşim karakterini ve hatta insan karakterini de etkileyerek, kentsel kimliğin oluşumunda önemli bir role sahip olduğunu söyleyebiliriz" (Erton, 1992). İklimsel koşullara göre, farklı yerleşim dokuları ortaya çıkabilmektedir. Kentin bileşenleri (yol, bina,

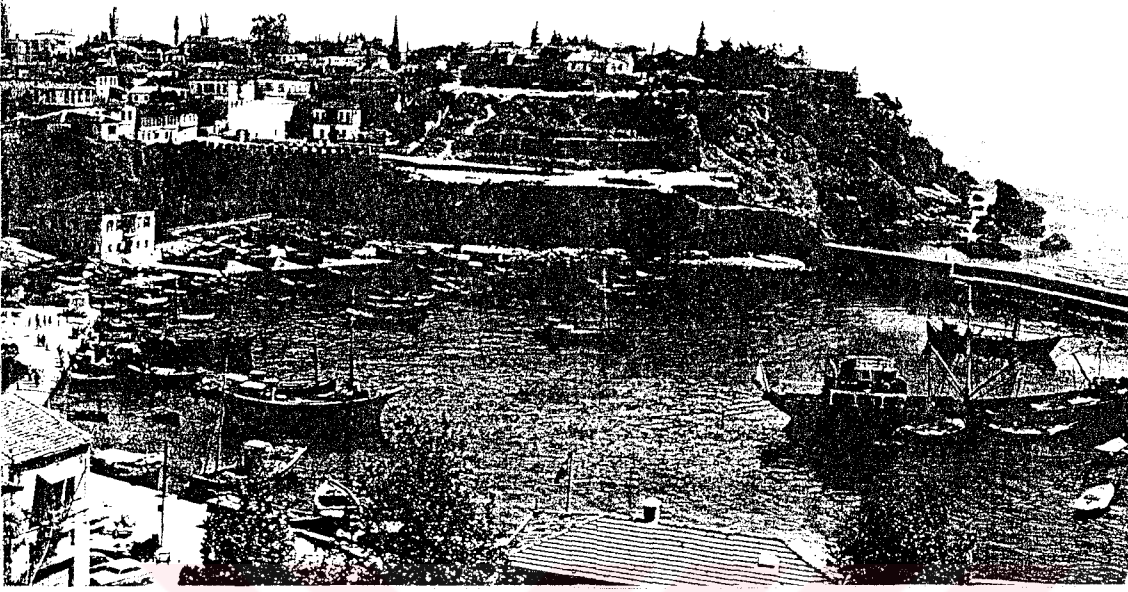
sokak, v.b.) ve yerleşim karakteri, iklimsel koşullar gözönünde bulundurularak planlanmaktadır. Boğaza dik inen sokaklardan oluşan İstanbul köy içi yerleşimleri veya yağış oranı (yağmur) oldukça fazla olan, Karadeniz Bölgesi'nin dik çatılı evleri, iklimsel koşulların yerleşim ve bina ölçeğinde etkisini gösteren örnekler arasında yer almaktadır. Aynı şekilde, Akdeniz bölgesindeki teras çatılı evler de iklimsel özelliklerin kent dokusunun oluşumundaki etkisini göstermektedir.

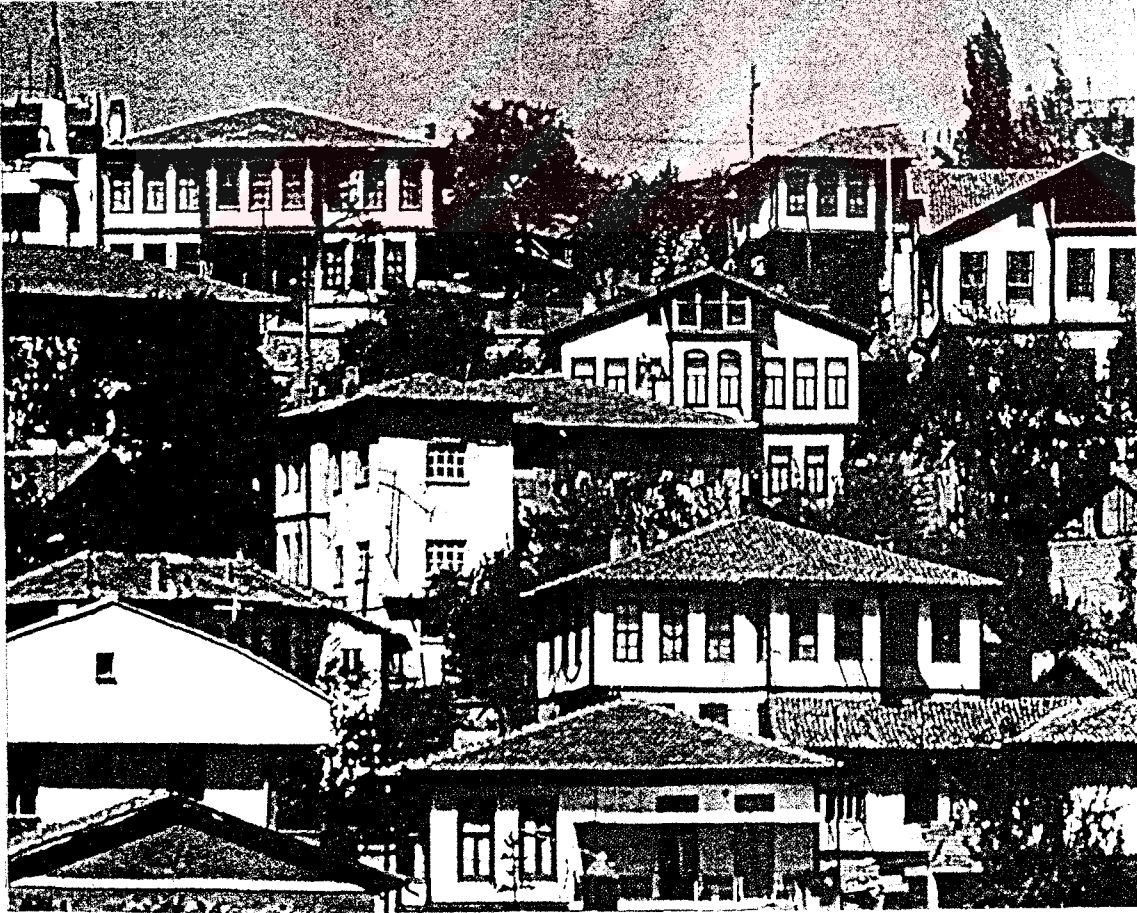
Şekil 3.20. Ova yerleşimi, Konya (Aru, 1998)

Şekil 3.21. Sein Nehri, Eyfel Kulesi ve Paris (Örer, 1993)

Şekil 3.22a. Antalya Kaleiçi ve limanı (Aru, 1998)

Şekil 3.22b. İklimle ilgili malzeme seçimi, Safranbolu'daki ahşap evler (Anon, 1997c)

Yerleşim bölgelerinin nefes almasını sağlayan, aynı zamanda vazgeçilmez görsel mekanlar sunan yeşil doku (bitki örtüsü), kent kimliğinin oluşumunu etkileyen doğal çevre bileşenleri oranında yer almaktadır. Özellikle planlama aşamasında, yeşil doku en önemli manzara bileşeni olarak tasarımcılara yön vermektedir. Yok olmasına gösterilen tepkiler, yeşil dokunun önemini göstermektedir. Bitki örtüsü, bina ölçeğinde seçilen malzemeyi de belirleyebilmektedir. Eski İstanbul (Eski Yarımada) evleri ile, Karadeniz bölgesindeki ahşap evler, ormanlık içi yerleşim özelliğinden ve ahşap malzeme kullanımı nedeniyle güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Yapay (üretilen) çevre: İnsanın çevreyle etkileşimi sonucu üretilen, çevreye, yapay çevre denilmektedir. Yapay çevre kapsamında; kent mobilyasından yerleşim birimine kadar, insan eliyle üretilen, yollar, yapı grupları meydan v.b. elemanlar sayılabilir.

Lynch, kentteki yapay çevre bileşenlerini, beş gruba ayırmaktadır.

- a) Yollar ve sokaklar (Path)
- b) Ayrıtlar (Edge)
- c) Yerleşim bölgeleri (District)
- d) Belirgin işaretler (Landmark)
- e) Düğüm noktaları (Node)

(Lynch, 1974).

Yapay çevre elemanları: Yollar, meydanlar, sokak ve caddeler, mahalle ve semtler, köprüler, anıtsal yapılar, resmi binalar iş ve alış-veriş merkezleri, konutlar, heykel ve anıtlar, parklar, rekreasyon alanları, kültürel yapılar, simgesel yapılar, kuleler, limanlar stadyumlar, havalimanları, askeri binalar, dini binalar, tarihi binalar, kent mobilyaları, su ve yeşil doku öğeleri v.b.

Lynch'in açılımı genişletilerek, kentteki yapay çevre bileşenleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

- a) Binalar
  - . Resmi, dini, tarihi, sivil binalar veya;
  - . Konut, ticaret, kültür, turizm, spor binaları.
- b) Ulaşım ile ilgili yapılar

. Yollar, sokak ve caddeler, alt-üst geçitler, köprüler, tüneller, metro, tramvay, deniz ve hava ulaşımı ile ilgili yapılar.

c) Parklar, rekreasyon alanları, su ve yeşil doku öğeleri

d) Semt, mahalle v.b. yerleşim bölgeleri

e) Kent mobilyaları

Işıl Hacıhasanoğlu, kent mobilyalarını ikiye ayırmaktadır.

a) Yapılan eyleme bağlı olan kent mobilyaları

. Dinlenme, eğlenme ve spor eylemlerine yönelik kent mobilyaları: Oturma elemanları, gölgelikler, piknik elemanı, çocuk oyun elemanı, masa tenisi, santranç v.b.

. Hizmet, alışveriş eylemlerine yönelik kent mobilyaları:

Duraklar, telefon kabinleri, büfe ve satış elemanları

. İletişimle ilgili kent mobilyaları: Trafik ve bilgilendirme levhaları, ilan afiş ve reklam panoları

b) Doğrudan eylemle ilgili olmayan, ama eylemlerin yapılmasına yardımcı olan altyapı ve peyzaj elemanları

. Altyapı elemanları: Aydınlatma, çöp toplama elemanları, çeşmeler, yol kaplamaları.

. Peyzaj elemanları: Yeşil koruyucu (saksı çiçeklik) su elemanları v.b. (Hacıhasanoğlu, 1991)

3.2.2.4. Güvenlik ve savunma

Tarihte, kentlerin kurulmasında yerleşim bölgesinin güvenliği ve savunması büyük önem taşımıştır. Eski devlet ve toplulukların kendi kültürlerini yaymak, etkilerini arttırmak amacıyla yaptıkları savaş, fetih ve işgallere karşı, yerleşim birimini korumak endişesi, kentün kurulacağı yerin önemini arttırmıştır. Dünyada ilk kurulan yerleşim bölgeleri, bu endişeler nedeniyle, kale içine alınmış veya etrafı surlarla çevrilmiştir. Kentler, bölgenin coğrafyasına hakim ve stratejik öneme sahip yerlere kurulurken, etrafında kalın kale duvarları, surlar örülürdü. Anadolu'da yaşamış uygarlıklara ait kentlerin, güvenlik endişesiyle, stratejik noktalara ve kale içinde kurulduğunu yapılan kazılar kanıtlamaktadır. Özellikle de, Roma ve Bizans şehirleri mutlaka surlarla çevrilirdi. İstanbul, Roma ve Bizans imparatorlukları zamanında, yeditepe üzerine (eski yarımada) kurulmuş bir kentti ve etrafı surlarla çevriliydi. Karada ve deniz kenarında görülen bu surların önemi, Fatih'in İstanbul'u fethinde verilen uzun mücadeleler

göstermektedir. Antalya Kaleiçi yerleşim bölgesi de, özellikle denizden gelen korsan saldırılara karşı, yüksek duvarlarla çevrilmişti. Bir başka örnek olarak, Dicle Nehri'nin kenarına bakan tepeler üzerinde, etrafı surlarla çevrili Diyarbakır kenti gösterilebilir. İstanbul, Antalya, Diyarbakır kentlerinde görüldüğü gibi Dünya'da bir çok kent, savunma amaçlı kaleler içinde veya etrafı surlarla çevrili kurulmuşlardır.

Şekil 3.23. Kentin savunulması, Diyarbakır Surları (Aru, 1998)

Günümüzde, kentler için güvenlik ve savunma endişesi devam etse de, kentler sınır tanımaz halde büyümüşlerdir. Dünyada milyonlarca nüfusa sahip şehir ve yerleşmelerin sayısı oldukça fazladır. Milyonlarca nüfusa sahip yerleşim bölgelerinin etrafının surlarla çevrilmesinin ne imkanı, ne de anlamı kalmamıştır. Günümüzde, savaş ve savunma teknikleri de değişmiştir. Günümüz şehirlerinde, kale ve surlar yerine, askeri havalimanları, askeri tesisler, tamamı teknolojiye dayanan kara, hava ve deniz savunma teknikleri ve araçları yer almaktadır. Geçmişten kalan kale ve duvarlarda, eski eser olma özelliklerini taşıyan tarihsel değerler arasında yer almaktadır.

3.2.2.5. Tarih ve uygarlık

Tarih, geçmişte neler olup bittiğini ve bu olup bitenlerin nedenlerini araştıran ve inceleyen bilimdir. (Hançerlioğlu, 1996) Tarih, geçmişimizi, dünü inceler ve bize birtakım bilgiler

sunar. Bu bilgiler, hayatımızın geleceği için birer veri oluştururlar, yani geleceğimize ışık tutarlar.

İçinde yaşadığımız kentler de, geçmişimizi geleceğimize taşıyan değerler taşımaktadırlar. Bizim için tarih ne kadar önem taşıyorsa, içinde yaşadığımız kentler için de o kadar önem taşır. Kentin içinde bulunan tarihi sembol, mekan ve değerler kent kimliğinin vazgeçilmez bileşenleridir.

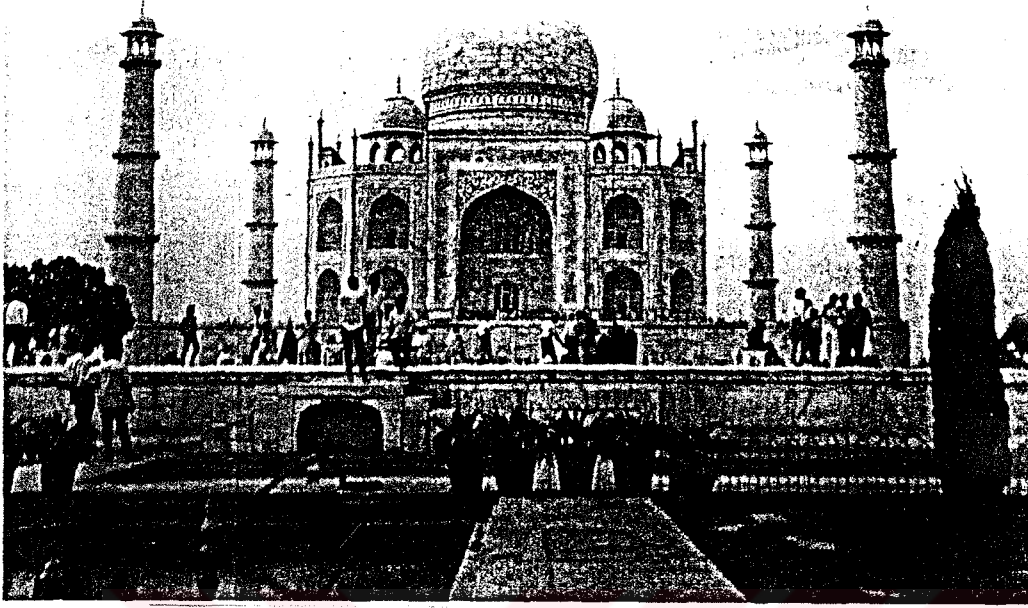
İnsanoğlunun, geçmişte kurduğu uygarlık ve kültürlerin izlerini taşıyan kentler, hep bu sembol ve değerlerle anılagelmiştir. Bugün ayakta duran birçok kent tarihsel değerleri ile anılmaktadırlar. Avrupa'daki birçok kent gibi (Roma, Atina v.b.), İstanbul, Kudüs, Mekke, Medine, Mısır, Orta Asya şehirleri de, tarihsel değerlerle donanmış ve tarihsel öneme sahip kentlerdir.

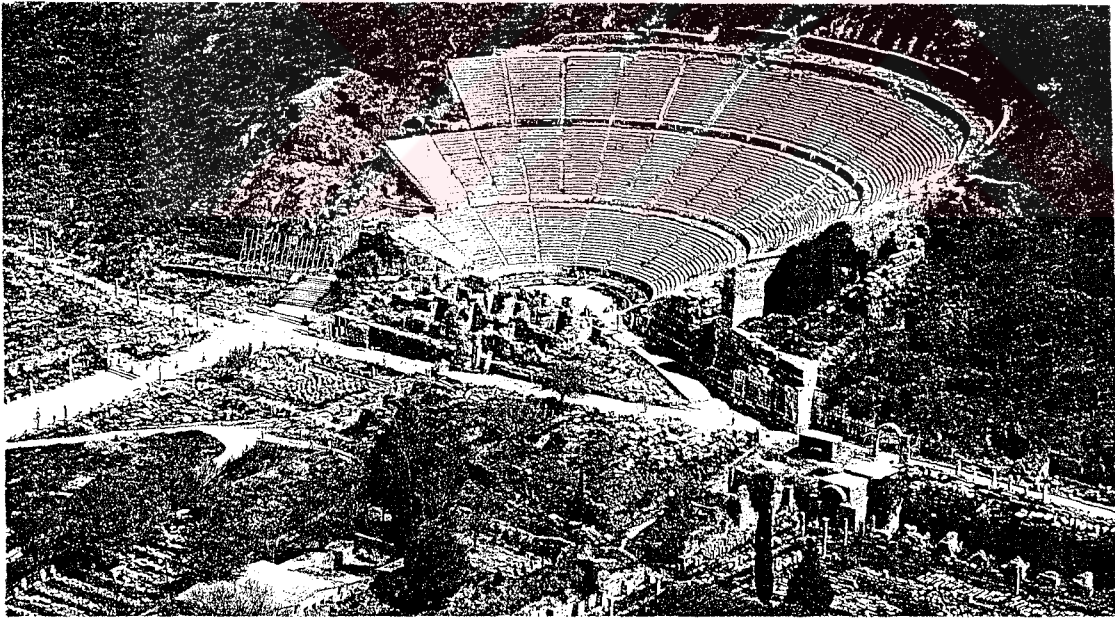
Şekil 3.24.İlahi dinlerin merkezi, Kudüs (Anon,1991b)

Kentin tarihsel sembolleri arasında; tarihsel binalar, yapıtlar, ve yerleşimler yer alır. Mısır'daki piramitler, Kudüs'te her üç ilahi dinin izlerini taşıyan eserler, İstanbul'un surları, camileri, kiliseleri, Roma'daki dini merkez, Anadolu'daki eski uygarlıklar (Efes, Selçuk v.b.), birer tarihi bölge, mekan ve kentler olarak örnek verilebilir. Bu tarihsel sembol ve değerler, kentin kimliği ilgili tasvir ve nitelermelerde hep ön plana çıkmaktadır. Geçmiş anlatan bu

değerler, birçok insanın bu yerleşim birimlerini ve kentleri gezmelerini sağlamıştır. Tarihsel bölgeleri gezmek ve görmek amacıyla her yıl milyonlarca turist için geziler düzenlenmektedir.

Şekil 3.25. Tacmahal, Hindistan (Anon, 1991c)

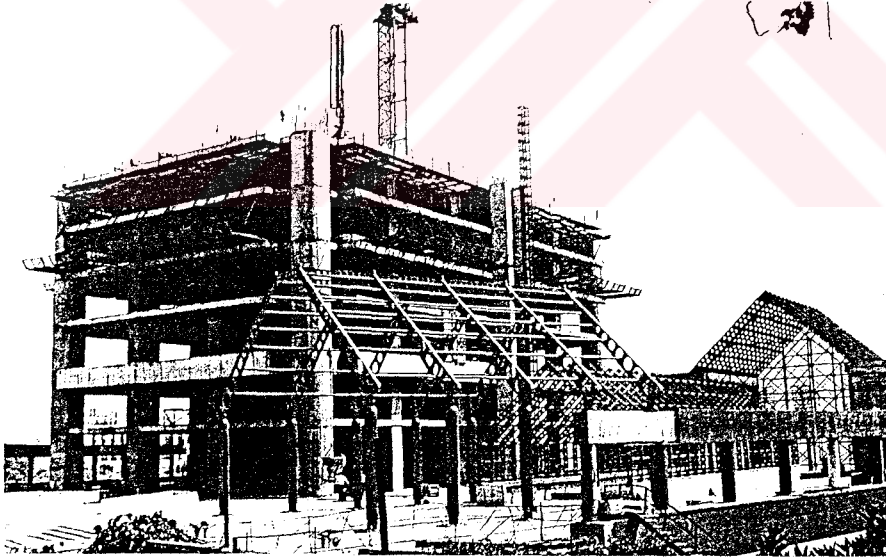
Şekil 3.26. Tarihsel bölgeler ve turizm (Anon, 1992)

Tarihsel değerlerin yok olmaması ve zarar görmemesi için koruma kanunları çıkartılmıştır. Dünyada birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de, tarihsel değerler yasalarla korunmaya çalışılmıştır. Örneğin, İstanbul'un ilk yerleşim bölgesi olan, Eski Yarımada, sit alanı ilan edilmiştir. Burada yapılacak her türlü faaliyet izne bağlanmıştır.

3.2.2.6. Demografya (nüfus yapısı)

Yerleşim biriminin tanımlanmasında kullanılan, önemli kriterlerden olan nüfus yapısı, kent kimliğinin oluşumunda ve tanımlanmasında da aynı öneme sahiptir.

Demografya, toplumu oluşturan insanların nicel ve nitel özellikleri ile uğraşır. Yerleşim biriminin nüfusunu ve nüfusun özelliklerini inceler. Nüfusun bölgelere göre dağılımını, yaş ve cinsiyet özelliklerini, ölüm, doğum ve evlenme oranlarını, kısacası toplumu oluşturan nüfusun sosyal ve ekonomik yapısını inceler, istatistikler yapar. Dünyada bir çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de, nüfus yapısı, kentle ilgili tanımlama ve planlamalarda ele alınan ilk kriter olarak kabul edilir. Yönetimsel yapının belirlenmesinden (kent, kasaba köy v.b.), planlama çalışmalarına kadar kentle ilgili birçok karar, kentin nüfus yapısı göz önünde bulundurularak alınmaktadır (Milletvekili sayısı, kaynak ve bütçe ayırımı v.b.). Kentin gelişim ve değişiminde etkili olan nüfus yapısı, kent kimliğinin oluşumunda da etkili olmaktadır. İstanbul, ülkemizin en kalabalık, en karmaşık yönetimsel yapıya sahip metropoliten alanı olarak kabul edilmektedir.

Şekil 3.27. İstanbul'un tarihsel bölgesinde Gökkafe (Anon, 1997d)

3.2.2.7. Yönetimsel Yapı ve Yaptırımları

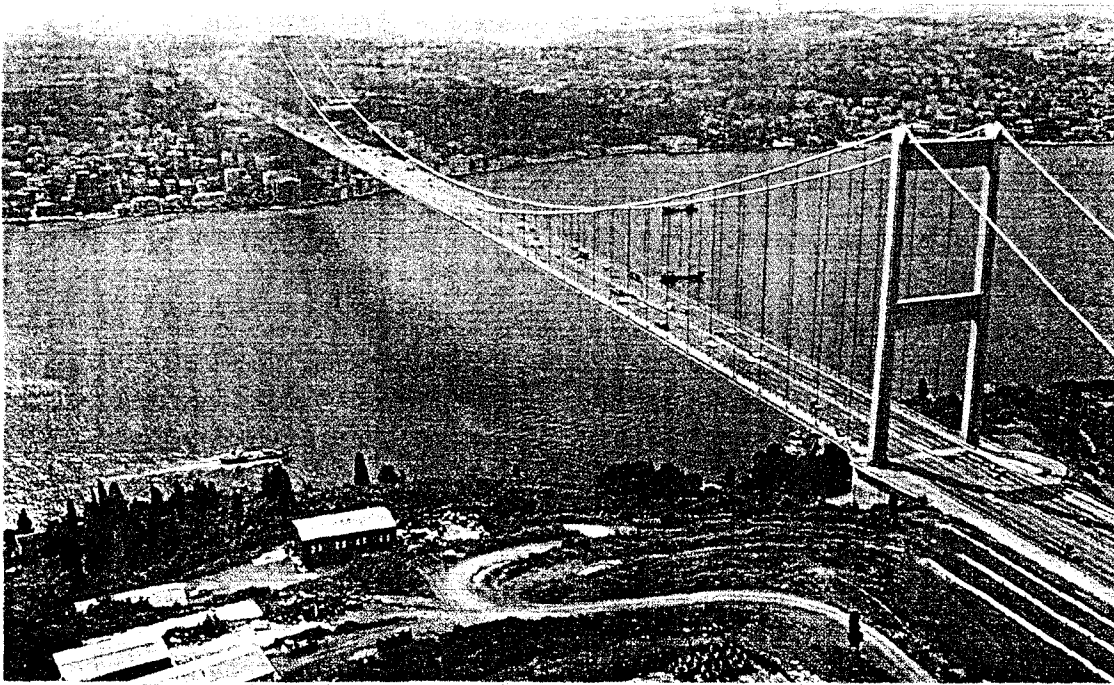
Yerleşim bölgesinin sahip olduğu yönetimsel yapı, nüfus oranı endüstri ve tarım düzeyi, ile demokratik yapılanmaya (sivil toplum, örgütlenme v.b.l) göre isimlendirilir. Yönetimsel yapı, Avrupa ülkelerindeki gibi, güçlü ve katılımcı yerel yönetim biçiminde olabileceği gibi,

doğudaki (üçüncü dünya) ülkelerdeki gibi, katı, merkezi yönetsel yapıya da sahip olabilir. Merkezi veya yerel yönetimlerin kentle ilgili aldığı kararlar, kent kimliğinin oluşumunu ve değişimini de etkilemektedir.

Merkezi yönetimin veya yerel yönetimin kentle ilgili aldığı kararlar, yönetsel yapının yaptırımlarını oluşturur. İmar kanunu, imar planları, yönetmelik ve tüzükler gibi yönetsel yapının aldığı kararlar veya yaptırımlar, kent kimliğinin değişimini de etkilemektedir. Bu nedenle yönetsel yapının yaptırımları, kentin sorunlarını çözebilecek şekilde, kentsel kimliğin değişimine de olumlu katkılar sağlamalıdır. Örneğin, İstanbul'un ilk yerleşim bölgesi olan Eski Yarımada'nın sit alanı ilan edilmesi, imar faaliyetlerinin denetlenmesini ve bu bölgenin korunmasını sağlayacak iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bunun yanında, kentin bir başka tarihsel bölgesi olan Dolmabahçe Sarayı'nın çevresinde yapılan, otel ve iş merkezleri, İstanbul'un tarihsel kimliğine farklı yorumlar getirmektedir. İstanbul örneğinde olduğu gibi, kent kimliğinin korunmasında veya gelişiminde, yönetsel yapının şekli ve yaptırımları önem kazanmaktadır.

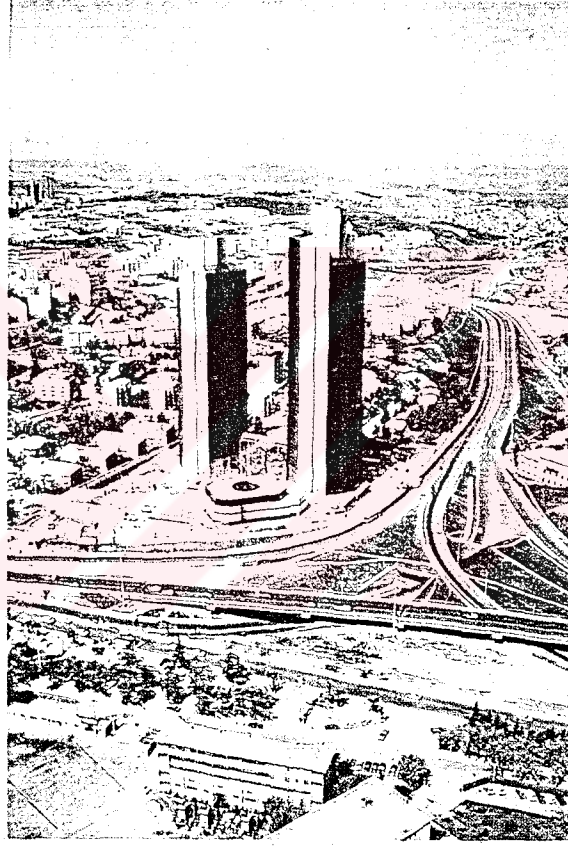
3.2.2.8. Teknoloji

Bilim ve teknoloji çağı olarak nitelendirilen çağımızda, yeni hizmet ve ürünler günden güne artmakta ve çeşitlenmektedir.

Şekil 3.28. Teknoloji harikası, İstanbul köprüleri, (Kuban, 1996)

Teknolojik hizmet ve ürünlerin çeşitliliği, yapı sektöründe de görülmektedir. Teknolojik gelişmeler sonucu yeni yapım sistemleri ve maddeleri üretilmektedir. Kentteki ulaşım sistemleri ve biçimleri değişmekte, motorlu araçların, raylı sistemlerin, yeraltı ulaşım mekanizmaları ve köprülerin yapılmasıyla, kent yeni bir kimlik kazanmakta veya mevcut kimliği değişmektedir. Yeni malzemelerin ve yeni sistemlerin üretilmesiyle, asma köprüler, gökdelenler ve iş, alış-veriş merkezleri yapılmaktadır. Kentteki günlük yaşamda ve kentin (görsel) algılanmasında farklılıklara neden olan teknoloji ürünü yapılar, kentsel kimliğin değişmesine neden olmaktadır. Örneğin İstanbul'daki asma köprüler, büyük alış-veriş merkezleri ve gökdelenler İstanbul'un kentsel kimliğinde değişimlere neden olmaktadır.

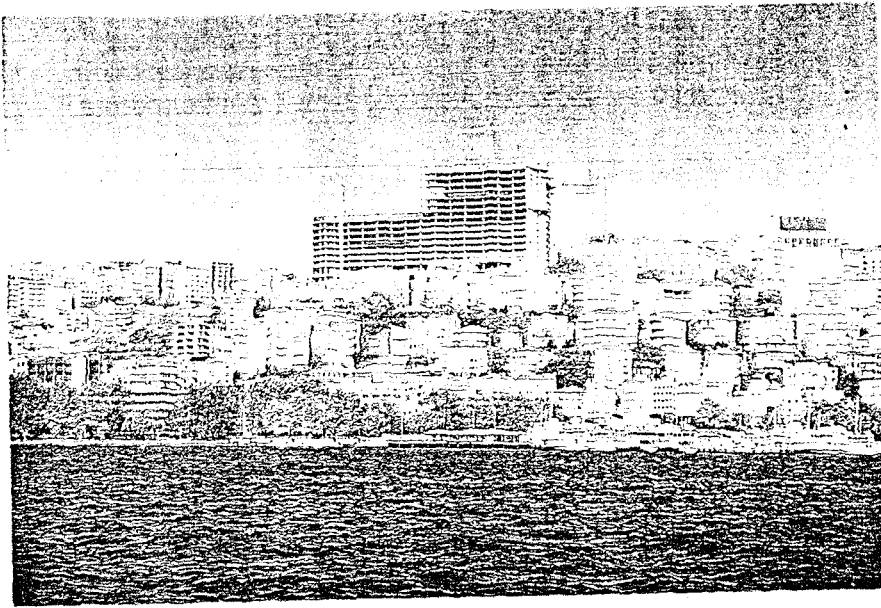
Şekil 3.29. Teknolojik gelişmeler sonucu kentsel kimlik değişimi, yüksek yapılar ve karmaşık yol ağları (Kuban, 1996)

Teknolojik gelişmeler, kent mobilyasından, çatılarda kurulan anten ve güneş enerji sistemlerine kadar, oldukça geniş bir yelpaze de kentleri donatabilmektedirler.

Yeni Malzemelerin üretilmesiyle, bina yapım sistemleri değişmektedir. Özellikle betonarme yapım sistemlerinin ortaya çıkmasından sonra, tüm dünyada betonlaşan kentler ve yerleşim birimleri çoğalmaktadır.

Şekil 3.30. Binalarda yeni cephe elemanları, uydu antenler (Anon, 1997e)

Şekil 3.31. İstanbul'da yoğun yapılaşma (Kuban, 1996)

"Endülüs Araplarının başkenti olan Sevilla, Guadalqirir nehri üstünde kuruludur. Bu noktada iyice genişlemeye başlayan nehir, yetmiş-seksen kilometre ötede denize kavuşur. Elbe üstündeki Hamburg gibi Sevilla'ya da gemi sokulabiliyordu. Özellikle Amerika'nın keşfinden sonra Sevilla, uzun süre en önemli liman oldu, tabii büyüdü. Ama zamanla gemi yapımının teknolojisi değişti ve derin karınlı yeni gemiler, Guadalqirir'den geçemez oldu. Bundan böyle Amerika trafiği Cadiz'e kaydı, Sevilla'nın büyümesi de durdu" (Belge, 1998). Yukarıdaki örnek; kentsel kimliğin oluşumu ve değişiminde, teknolojinin ne kadar etkili olduğunu açıkça göstermektedir. Aynı şekilde İzmit'in endüstri kenti olmasında, endüstri mallarının, deniz yoluyla dolaşımının kolaylaştırdığı körfeze kurulmasının önemi oldukça fazladır.

3.3. Kentleşme

Son iki yüzyıldır, dünya nüfusu, kırsal yerleşimlerden, kentsel yerleşmelere doğru hızla kaymaktadır. Endüstrileşme hareketleri ile beraber, endüstriinin kurulduğu bölgelere, yüzyılımızda da ayrıca turizm bölgelerine (kıyı şeridinde), göçler yaşanmaktadır. Tüm dünyada yaşanan bu nüfus hareketleri, kentleşme olarak tanımlanmaktadır. Kentleşme, kırsaldaki nüflusun kentlere yönelmesi, ya da kırsal yerleşimlerin, kentsel yerleşimlere dönüşmesi sürecidir.

3.3.1. Kentleşmenin tanımı

Kentleşme, endüstrileşme (makinalaşma) ile birlikte, iş imkanları ve istihdamın, kentsel alanlarda artması, insanların endüstrileşmiş bölgelere göç etmesiyle oluşan, ekonomik, sosyolojik bir düzen değişikliği ve nüfus hareketi olarak tanımlanabilir.

"Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sürecini doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikim sürecidir" (Keleş, 1972).

"Kentleşme; bir yerleşmede ya da ülkenin yerleşmelerinde, tarımsal olmayan üretim oranının artması, tüm üretimin denetim ve koordinasyonunun yoğunlaşmasıdır" (Anon, 1971).

"Kişisel ve toplumsal davranışlarda değişme, yenilik ve modernleşme hareketlerinin topluma yayılması ve bir kültürleşme süreci olarak da kentleşme olayı ele alınmaktadır. Buna göre

kentler, kültürel ve teknolojik yeniliklerin topluma yayılma noktalarıdır” (Kılınçaslan, 1981).

"Kentleşme en genel olarak, kırsal yerleşimlerin, kentsel yerleşimlerine dönüşmesi ya da kentin büyümesi biçiminde bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Her iki durumda da, nüfus artışı önemlidir. Özellikle ikinci durumda, göçe dayalı nüfus artışı büyük önem kazanır” (Maillet, 1983).

Kentleşme, demografik bir gelişim (nüfus hareketleri) olarak ele alındığında; statik ve dinamik anlamda kentleşme diye ikiye ayrılabilir.

a) Statik kentleşme: D.P.T. bunu kentleşme durumu olarak belirtmektedir. (D.P.T.). 10000 ve daha fazla nüfuslu yerleşmelerin toplam nüfusunun, ülkenin toplam nüfusuna oranı olarak kabul edilmektedir.

b) Dinamik kentleşme: Kentleşme durumunun, belli bir süredeki değişim sürecini ifade etmektedir. Buna kentleşme hızı, ya da sadece kentleşme demek mümkündür.

Kentleşmeyi bir nüfus hareketi olarak kabul eden tanımlamalara göre, kentleşme, kent sayısının veya kentsel nüfusun artması demektir. Kentsel nüfus, doğumların, ölümlerden fazla olması veya kırsal bölgelerden gelen göçlerle artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kentsel nüfus, kentlerdeki doğurganlık oranları kırsal alanlara göre azaldığı için, daha çok kırsal alanlardan, kentsel alanlara yaşanan göçlerle artmaktadır. Kentleşmeyi bir nüfus hareketi olarak tanımlamak, sadece kentli nüfusun arttığı ya da kent statüsü kazanan yeni yerleşmelerin arttığı gerçeğini dile getirmektedir. Oysa kentleşme, sadece bir nüfus hareketi değildir. Kentleşme, aynı zamanda toplumun ekonomik ve kültürel yapısıyla da ilgilidir. Bu nedenle kentleşmenin tanımı yapılırken, nüfus hareketlerini doğuran, ekonomik ve toplumsal değişimleri de dikkate almak gerekmektedir.

3.3.2. Kentleşme Süreci

Onsekizinci yüzyılın ortalarında, Avrupa'da başlayan ve Amerika'ya yayılan, Endüstri Devrimi diye tanımlanan olaylar zinciri, dünyada büyük değişimlere neden olmuştur. Bu değişim süreci, kentsel mekanlarda yeni iş imkanları ve istihdam sağlayıcı bir rol oynamıştır. Bunun

sonucu olarak, büyük endüstri kuruluşlarının bulunduğu bölgelerde, yeni yerleşmeler oluşmuş veya mevcut yerleşmeler hızla büyümüşlerdir. Endüstri merkezlerinin yeni iş olanakları sağlaması, kırsal bölgelerde yaşayan ve işsiz insanların, kentsel merkezlere göç etmesine neden olmuştur.

Kentleşmeyi doğuran en önemli etken endüstrileşmedir. Endüstrileşme, üretim araçlarının değişmesi, makinalaşma ile birlikte, üretimin standartlaşması ve kitleselleşmesi olarak tanımlanabilir. "Hammaddeleri, işlenmiş duruma getirmek için yapılan üretim ve bu üretimde kullanılan araçların tümü" (Hançerlioğlu, 1996). Endüstrileşme, endüstri devimi ile başlamıştır. Avrupa'da (İngiltere) başlayan, endüstrileşme hareketleri, Amerika ve günümüzde tüm dünyaya yayılmıştır, etkileri hala devam etmektedir. Yerleşim biriminin, kendi ihtiyacını karşılamak üzere, üretilen ticari mallar, üretim araçlarının değişmesi ile birlikte, kitleselleşmekte ve yeni ticaret yollarının bulunması (yeni pazarlar) sonucu, tüm dünyaya yayılmaktadır. İnsan gücü ile, büyük emek sarfedilerek üretilen, bir mal makineler sayesinde hızlı üretilmekte ve özelliklerini kaybederek standartlaşmaktadır. Kitleselleşen üretim sonucu stok edilen mallar, başka ülkelere ve başka kıtalara satılmaktadır. Sömürgeleştirilen ülkelerden getirilen hammaddeler, endüstrileşmekte olan ülkelerde işlenmekte ve bu pazarlara geri dönmektedir.

Yirminci yüzyılda, doğrudan sömürgeleştirme, yerini ekonomik sömürgelere bırakmıştır. Az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkelerin desteğiyle endüstrileşme (montaj sanayi), başlamıştır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere (Türkiye dahil), hızlı ve plansız bir gelişme gösteren endüstrileşme hareketleri, gelişmiş ülkelere göre, daha büyük sorunlara neden olmaktadır.

"Gelişmekte olan ülkelere, hem geleneksel hem de çağdaş kurumlar, kent yapısı içinde birlikte varolurlar. Gelişmiş sanayi ülkelerinde ise, artık geleneksel kurumlar yerini çağdaş kurumlara bırakmıştır. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki, bu farklı kurumlaşma mekansal yapıda da izlenebilir. Gelişmiş ülkelere, çevresiyle bütünleşmiş bir kent ortaya çıkarken, gelişmekte olan ülkelere, çevresini sömüren, bir tek egemen kent ortaya çıkmıştır" (Kılınçaslan, 1981).

Kentleşme süreci, toplumların ekonomik ve sosyal yapılarına göre farklılık göstermektedir. Endüstrileşmiş ülkelere, planlı gelişen ve çözülmeyecek sorunlara neden olmayan

endüstrileşme hareketleri, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde, hızlı ve çarpık bir süreç izlemekte, işsizlik, gecekondü bölgeleri, alt yapı yetersizlikleri gibi çözümü zor ve zaman isteyen sorunları da beraberinde getirmektedir.

3.3.3. Türkiye'de kentleşme

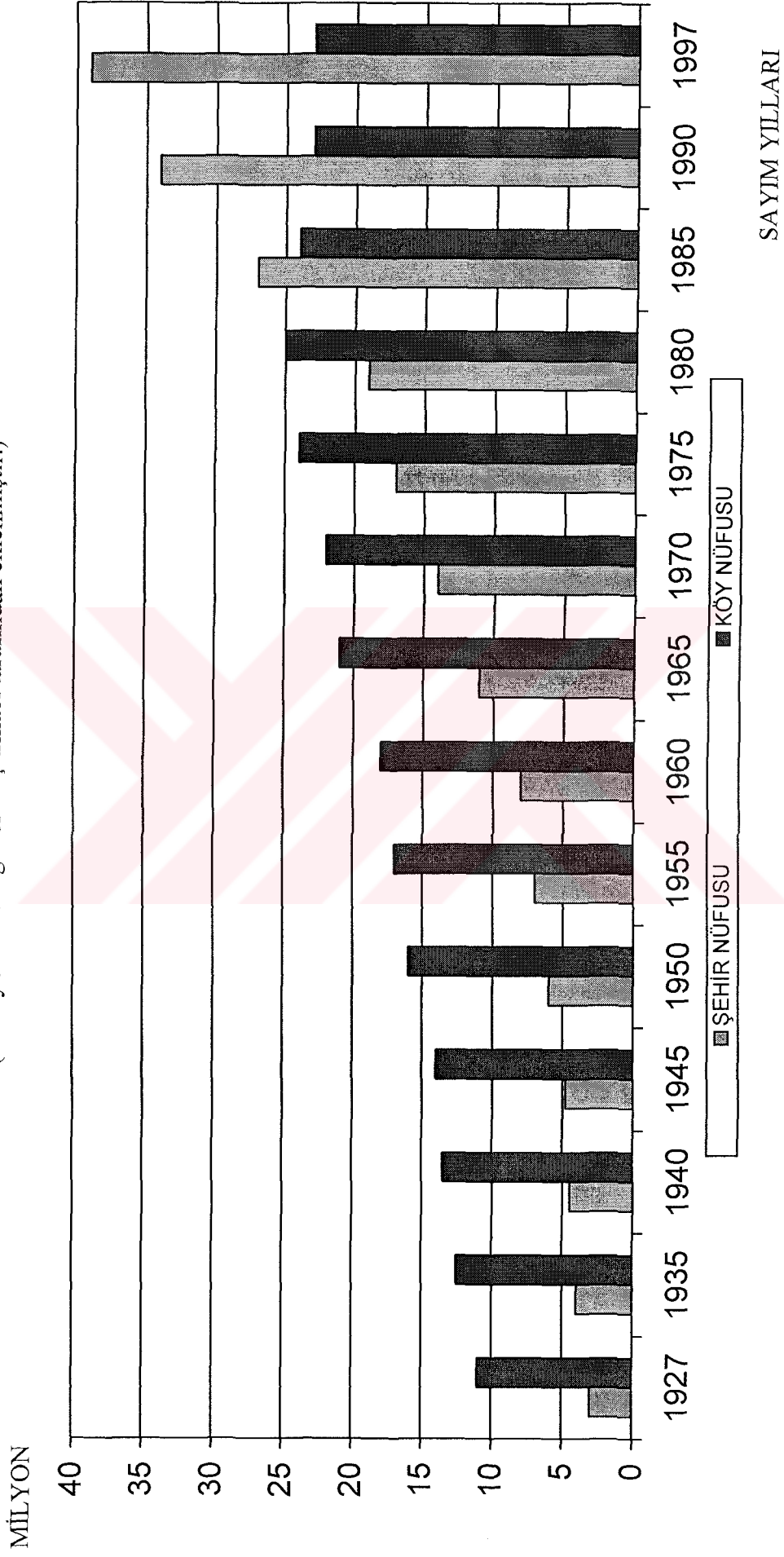
Türkiye'de, nüfusu 10000 ve yukarısı yerleşmeler, kent statüsü kazandığı için, 1997 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, 62.610.000 nüfusun % 61'e yakın bir kısmı, yani 39.000.000'u kentlerde yaşamaktadır. Buna karşılık, 62.610.000 nüfus insanın % 39'u, yani 23.000.000'u, nüfusu 10.000'dan aşağı olan kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Demek ki; 1997 yılındaki nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye % 61'lik bir kentleşme oranına sahiptir. (Çizelge 3.1.)

Türkiye'deki kentleşme hareketleri veya kırsal nüfusun kentlere yönelmesi süreci II. Büyük Savaş sonrasındaki yıllarda başlamıştır. "Ernst Reuter (1946), Ömer Celal Sarç (1948) ve Sadun Aren (1948), 1945 - 1950 yılları arasında yapmış oldukları çalışmalarda, o tarihte Türkiye'de güçlü şehirleşme eğilimleri bulunmadığı görüşünde birleşmişlerdi. Oysa 1955'ten sonra yapılan bazı çalışmalarda (Yavuz 1957 ve Keleş 1961), durumun değişmiş olduğu ve Türkiye'nin özellikle, 1950'den sonra hızlı bir şehirleşme süreci içine girdiği görülmüştür" (Yavuz, 1978).

Çizelge 3.1'de görüldüğü gibi, Türkiye'deki kent nüfusu, 1927-1950 yılları arasında standart bir artış göstermektedir. 1950 yılından başlayarak ve daha sonraki beş yıllık nüfus sayımı sonuçlarına bakıldığında, kentleşme hızı önemli artışlar göstermektedir. 1985 yılındaki nüfus sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de kentleşen nüfusun, kırsal nüfusu geçtiği görülmektedir. 1997 yılındaki nüfus sayımı sonuçları ise kentleşme oranını % 61 olarak göstermektedir. (Çizelge 3.1)

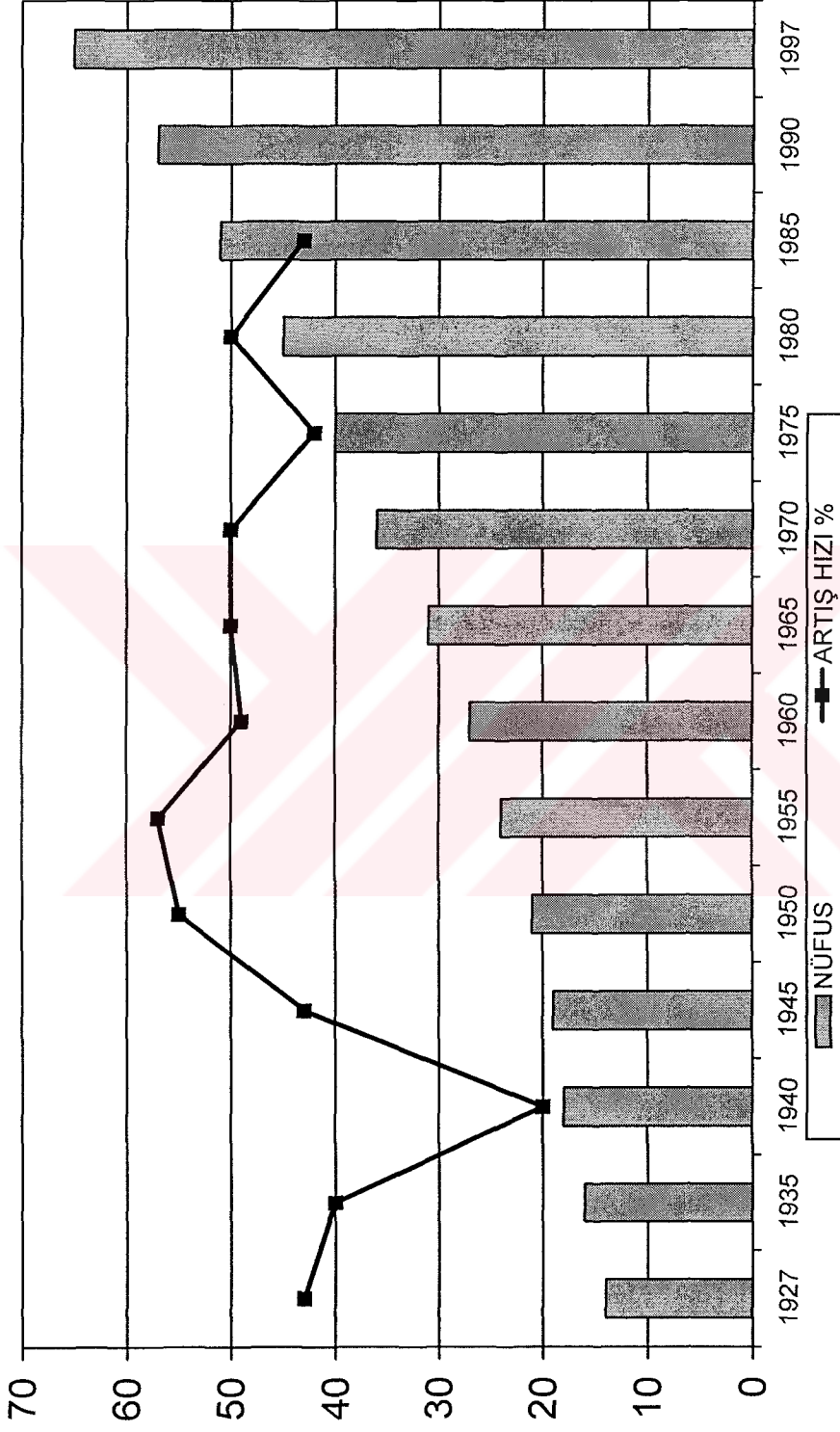
Türkiye'deki kentleşme hızı, Türkiye'nin nüfus artış hızından daha fazladır. 1935 yılında yapılan nüfus sayımının sonuçlarına göre, nüfus artış hızı (1927'e göre), %2.1, 1960'ta yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, nüfus artış hızı (1955'e göre), % 2,9 artmıştır. Buna karşılık 1995'teki sonuçlarda (1950'e göre), kentleşme hızı % 7,2'e ulaşmıştır. Yine 1990'da yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre (1985'e göre), % 4.8.lik kentleşme hızı görülmektedir.(Çizelge 3.1.) (Çizelge 3.2)

Çizelge 3.1. Sayım yıllarına göre nüfus şehir ve köy nüfusları (Anon, 1990c)
(1997 yılına ait değerler araştırmacı tarafından eklenmiştir.)

Çizelge 3.2. Sayım yıllarına göre nüfus ve yıllık artış hızı (%) (Anon, 1990c)
(1997 yılına ait değerler araştırmacı tarafından eklenmiştir)

MİLYON

SAYIM YILLARI

Türkiye'de, kent statüsü kazanan yerleşmelerin artmasının yanısıra, kırsal bölgelerden kentlere doğru yaşanan güçler nedeniyle, kentleşme hızı nüfus artış hızından daha fazla çıkmaktadır. Bölgelere göre, kentleşme hızı yüksek olan Marmara, Ege ve Akdeniz, daha az kentleşen bölgeler, Karadeniz, Doğu-Güneydoğu Anadolu olurken, kentleşme hızı yüksek kentler sıralamasında İstanbul, İzmir ve Ankara başta gelmektedir.

1927-1997 yılları arasında yapılan, nüfus sayımları sonuçlarına göre, Türkiye, hızlı kentleşen ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin kentleşme hızı, aynı şekilde devam ederse, bundan sonraki yıllarda yapılacak nüfus sayımı sonuçlarının pek iç açısı sonuçlar doğurmayacağı ortaya çıkmaktadır.

3.3.3.1. Türkiye'de kentleşmenin nedenleri ve kentleşme sürecinde yaşanan iç göçler.

Tüm dünya'da yaşanan kentleşme hareketlerinin, Türkiye'de de etkilerini göstermesi kaçınılmaz olmaktadır. Kentleşmenin olumsuz sonuçlar ve büyük sorunlar doğurması, kentlerin altyapı ve üstyapı mekanizmalarında önemli tahribatlar yaratmayacak şekilde gerçekleşmesi önem kazanmaktadır.

Ruşen Keleş, Türkiye'de kentleşmeyi doğuran nedenleri üç grupta ele almaktadır.

1) İtici güçler:

- . Hızlı nüfus artışı
- . Tarımda verim azlığı
- . Tarımda mekanizasyon
- . Tarım topraklarının veraset yoluyla bölünmesi
- . Kırsal kesimde eğitim düzeyinin yükselmesi

2) İletici güçler:

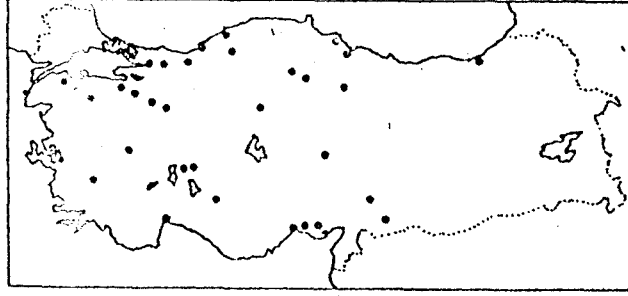
- . Haberleşme olanaklarının artması
- . Ulaşım sisteminin gelişmesi

3) Çekici güçler:

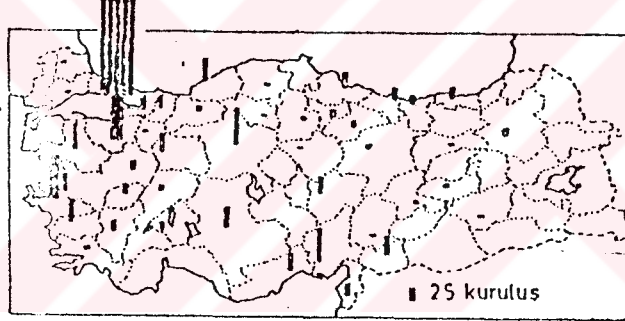
- . Sanayi kesiminde, ücretlerin tarıma oranla yüksek olması

- . Kamu hizmetlerinin (sağlık, eğitim, eğlence) varlığı
  - . Kentin parlak ışıkları
- (Keleş,1972).

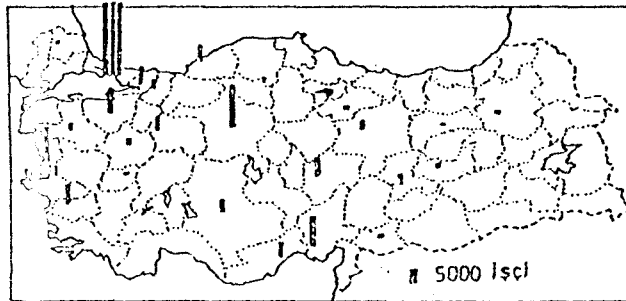
SANAYİ KENTLERİNİN DAĞILIŞI

SANAYİ KURULUŞLARININ DAĞILIŞI

SANAYİDE ÇALIŞAN İŞÇİLERİN DAĞILIŞI

Şekil 3.32. Sanayi kentlerinin ve kuruluşlarının dağılışı (Yavuz, 1978)

Keleş'in de ifade ettiği gibi, kırsal bölgelerde tarımın popüler olmaktan çıkması, kırsal bölgelerde yaşayan insanların eğitim düzeyinin yükselmesine bağlı olarak, dış dünyayı daha iyi tanımaları, endüstri ve turizm merkezlerinin çekiciliği ve ulaştırma ile haberleşme imkanlarının artmasıyla kentleşme hızı da artmaktadır. Türkiye'deki hükümet politikaları, hızlı gelişen çarpık kentleşmeyi önleyememiş, kentsel bölgelerde ortaya çıkan sorunlar, sağlıklı bir çözüme kavuşmuş değildir.

Cumhuriyet'in ilk yirmibeş-otuz yıllarında, Türkiye, daha çok kırsal nüfusa sahip bir ülke görünümündedir. Türkiye, tarım toplumu olarak bilinmekte ve kentleşme standart bir hızla yaşanmaktadır. II. Büyük Savaş'tan sonra, tüm dünyada etkilerini gösteren küresel gelişmeler, Türkiye'deki tarımsal toplumu da etkilemiş, özellikle tek parti dönemi sonrası yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmelere koşut olarak, Türkiye endüstrisi gelişme göstermiştir. Ülkenin endüstrileşmesinin yanısıra, tarımın önemini kaybetmesi, kırsal bölgelerdeki statik nüfusun endüstrileşmiş bölgelere göç etmesine neden olmuştur. 1960'lı yıllardan sonra başlayan planlı kalkınma çabaları, dengeli kalkınmayı başaramamış olsa da, kamu yatırımlarının birkaç büyük kentimiz dışında, yurdun diğer bölgelerinde kurulmasında önyak olmuştur. Özel sektörün, yatırımlarını işçinin bol ve ucuz bu bölgelere kaydırması sonucu, Türkiye endüstrisi yeni bir dönemece girmiştir.

Planlı kalkınma çabaları sonucu, üç büyük kentte yoğunlaşan endüstri yatırımları, başka kentlere de kaymıştır. Kocaeli, Bursa, Adana, Eskişehir, Konya Gaziantep bu süreç içinde gelişme gösteren kentlerdir. Türkiye'nin, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan nüfusu tutacak yatırımlar bir türlü gerçekleştirilememiştir. Son yıllarda Güneydoğu Anadolu Projesi adı altında, Güneydoğuda bir yatırım seferberliği başlatılmıştır. Fakat ne tür sonuçlar doğuracağı belli değildir. Olağanüstü hal bölgesinde bulunan köylerdeki nüfus, tamamen kent merkezlerine kaymakta ve kentlerdeki çadır mahallelere yerleştirilmektedir. İşsiz ve aç olan bu insanları devlet bir yapıya sokamamıştır. Üç milyon kişi olduğu tahmin edilen bu göçzedelerin, gelecekte de büyük sorunlar yaşayacağı şimdiden görülebilmektedir.

Ülkemizdeki ilk kapsamlı göçler, 1950-1955 yılları arasında gerçekleşmiştir. Tarımda verimin azlığı, endüstrileşen bölgelerde yeni iş imkanlarının ortaya çıkması, bu dönemde yaşanan göçleri besleyen nedenler arasında yer almaktadır. Çok partili döneme geçiş sürecinde yaşanan

endüstrileşme hareketlerine koştur olarak yaşanan bu göç dalgası, Karadeniz ve Doğu bölgelerinden, Marmara, Ege ve Akdeniz'e doğru bir gelişme göstermektedir.

İkinci bir göç dalgası, 1970-1980'li yıllar arasında yaşanmıştır. Kırsal bölgelerdeki ekonomik yetersizliklerin yanısıra, siyasal alandaki istikrarsızlık, bu dönemdeki göçleri besleyen nedenler arasında yer almaktadır. Göçler, aynı şekilde doğu'dan batıya doğru bir gelişme göstermektedir.

1985 sonrası göçler (1980 ihtilalinin getirdiği sıkıntılar sonrasında), yaşanan rahatlık ve pazar ekonomisinin getirdiği olanaklar sayesinde beslenmiştir. Bu süreçte de büyük kentler, çekim merkezleri olarak görülmekte, yalnız bunlara yeni merkezler de katılmaktadır. Özel sektörün Anadolu'ya taşınması (fabrika ve üretim Anadolu'da, pazarlama ve hizmet İstanbul), sayesinde, Konya, Gaziantep, Eskişehir gibi merkezlerin önemi artmıştır. "1990 sonrası yaşanan, ülkenin doğusundaki güvenlik sorunları ve siyasal sıkıntılar, kırsal nüfusun bu bölgelerde azalmasına neden olmuştur. Köylerin boşaltılması sonucu, kentlere toplu göçler yaşanmaktadır. İlk başta bölgedeki kentlere doğru yaşanan bu göçler (Van, Diyarbakır, Batman), daha sonra da batıya (İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Mersin) kaymaktadır.

Şekil 3.33. İstanbul'a göç 1950'li yıllar (Şahenk, 1996)

4. KENTLEŞME SÜRECİNDE İÇ GÖÇLERİN YARATTIĞI SORUNLAR

Zorunlu yerdeğiştirme hareketleri olarak, arzu edilmeyen göçlerin, sonuçları olumsuz olmakta ve çözümü zor sorunlar doğurabilmektedir. İşsizlik, gecekondu bölgeleri, sosyo-kültürel sorunlar, altyapı üstyapı sorunları, trafik sıkışıklığı, çevresel sorunlar, bireyde meydana gelen yapı bozuklukları, göçlerin sonuçları arasında yer almaktadır. Göçlerin olumlu sonuçlarından da bahsedilebilir. Göç, mevcut imkanlardan daha fazla nüfusun faydalanmasına olanak sağlamaktadır. İş imkanının az olduğu bölgelerden, eleman sıkıntısı çekilen bölgelere, göçler sonucu işçi akımı olmaktadır. "Göç, aynı zamanda kültürel etkileşimi, yani değişmeyi sağlayan en önemli faktörler arasında yer almaktadır" (Akkayan, 1979).

4.1. Ekonomik Sorunlar

Göç; genelde ani ve zorunlu bir yer değiştirmeyi ifade etmektedir. Bu toplumsal hareketler, ani ve zorunlu olduğu için, çözümü zor sorunlara yol açabilmektedir. Bu sorunlar, hem göç veren, hem de göç alan bölgeler için söz konusu olabilmektedir. Göç veren bölge açısından bakıldığında; göçler, göç veren bölgedeki ekonomik yapıyı ve mevcut ticari ilişkileri olumsuz şekilde etkilemektedir. Göç veren bölgelerde, nüfus azalmasına bağlı olarak umutsuz insanlar çoğalmakta, ticari ilişkiler zayıflamakta, yatırımlar yapılamamakta ve yerleşim bölgesi, hayalet kente dönüşebilmektedir. İnsanlar bu olumsuz tablodan kurtulmak istemekte ve yerleşim bölgesi, niteliklerini kaybetmekle karşı karşıya kalabilmektedir. Göçlerin sonuçlarına, göç alan bölgeler açısından bakıldığında, daha büyük sorunlar ortaya çıkmaktadır. Göçler nedeniyle, sürekli olarak artan nüfus, kenti yığın kalabalıklar haline dönüştürmekte, kentteki hayat standardı ve hizmet derecesi düşmektedir. Düzensiz ve hızlı gelişen göçler nedeniyle, işsizlik artmakta, iş bulmak amacıyla göç eden insanlar işsiz kalabilmektedir. Kentteki hayat pahalılaşmakta, birtakım alt yapı ve üst yapı sorunları ortaya çıkmaktadır. Ulaşım, su-kanalizasyon ve haberleşme ağları daha da karmaşık hale gelmekte, hızlı nüfus artışı nedeniyle, verilen hizmetin kalitesi ve oranı düşmektedir.

"Kente yeni gelenlerin, büyük bir kısmının endüstri dışı faaliyetlerde görev almaları ve bu marjinal işlerde de, ücretlerin çok düşük oluşu veya bazı zamanlarda işsiz kalmaları, kırsal kesimdeki gizli işsizliği, turnusol kağıdı gibi kentlerimizde açığa çıkarmakta ve işsizlik sorunları giderek artmaktadır. Bunun sonucu, yurt dışına çalışma amacıyla göçler

oluşmaktadır. Yurt dışına çalışma amacıyla çıkışlarda, kalifiye elemanlar tercih edildiği için, kentlerde kalifiye eleman sıkıntısı ortaya çıkmıştır" (Yavuz, 1978).

"Planlı kalkınma öncesi dönemdeki devlet yatırımları, doğu batı dengesizliğini gidermemiş, planlı dönemde giderilmeye çalışılsa da, bu yatırımlar, genellikle kamu yatırımları biçiminde olmuştur. Özel sektörü Doğuya kaymaya teşvik edici alınan tedbirler, yeterli olmamıştır. Kamu yatırımlarının finansman yüzünden kısıtlı oluşu, Doğu Anadolu'daki doğa koşulları ve bölgenin altyapı yetersizlikleri nedeniyle, hizmetlerin pahalıya maloluşu gibi nedenlerle, Batı ile dengeli yatırımlar Doğuya gidememiştir" (Yavuz, 1978).

Ekonomik açıdan, göçlerin olumlu sonuçlarından da bahsedilebilir. "Göç olayı ile mevcut imkanlardan daha fazla nüfusun yararlanmasına olanak sağlanacağı gibi, bazı imkansızlıklar da giderilebilir. Örneğin, iş imkanının az veya olmadığı bir bölgeden, imkanları fazla ve eleman sıkıntısı çekilen diğer bir bölgeye doğru olan hareketler sonunda, mevcut imkanlardan daha fazla kişinin yararlanması sağlanacak, aynı zamanda eleman sıkıntısı çekilen bölgenin bu konudaki derdine de çare bulunmuş olacaktır. Böylece çeşitli imkansızlıklardan dolayı, çıkacak bunalım ve çatışmaları önleyen faktörlerden biri olarak, göçün yapıcı ve dengeleyici bir unsur olduğundan söz edilebilir" (Akkayan, 1979).

Göçler, belli bir dengede ve denetimli olarak gerçekleştiği zaman, bu olumlu etkilerinden bahsedilebilir. Yalnız, Türkiye gibi nüfusun hızla arttığı ve hızlı kentleşen ülkeler için aynı olumlu etkilerden bahsedilemez. Almanya'ya göç eden Türk işçileri örneğinde olduğu gibi, göç, belli bir denge içinde gerçekleşirse olumlu sonuçlar ortaya çıkabilir. Almanya, II. Büyük Savaş sonrası ihtiyacı olduğu için, başka ülkelere işçi aldı ve ihtiyacı bittiğinde işçi alımını durdurdu. Almanya'ya olan işçi göçleri, bu ülkenin ekonomisine ve ülkenin yeniden inşasına olumlu katkılar sağlamıştır. Buna karşılık, 1950'lerden sonraki yıllarda, Türkiye'nin en çok göç alan kentler sıralamasında başta gelen İstanbul'da, göçler, büyük sorunlar ortaya çıkmıştır. Hızlı nüfus artışı, işsizlik, altyapı yetersizlikleri v.b.

4.2. Sosyolojik ve Psikolojik Sorunlar

"Göç, sosyo-kültürel gelişmeyi sağlayan bir mekanizma, aynı zamanda değişmeyi sağlayıcı faktörler içinde önemli bir yere sahiptir" (Akkayan, 1979).

Göçler sonucu, farklı toplumların sahip olduğu farklı kültürel yapılar, belli bir etkileşim içine girerler. Göç, kültürel etkileşimi, yani değişimi sağlar. Bu kültürel etkileşimin, bazen olumlu, bazen de olumsuz sonuçları söz konusu olmaktadır.

"Göçle gelen nüfusu bekleyen en büyük tehlike, kendi kültürel özellikleriyle, kentsel kültür arasında kalmaları sonucu bir kültür boşluğuna düşmeleridir. Bu kültürel boşluk, kısmen yeni çevrenin sosyal yapısını taklit etmeyle doldurulmaya çalışılsa da, sonuçta sağlıklı bir sosyal yapılaşma kendini göstermeye başlar" (Lynch, 1985).

Göç eden insanların kente uyumu, kentte yaşayan insanların göç eden insanları kabullenmesi, göç sonrası yaşanan sosyolojik sorunlar arasında yer almaktadır. Kırdan kente göç eden ve göç ederken de, kendi kültürünü kente taşıyan insanlar, bugün dünyanın birçok kentini, köy kent haline getirmişlerdir. İstanbul, bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. Bugün İstanbul'daki gecekondu bölgeleri, İstanbul'un tarihsel geçmişiyle yoğrulan kültürüne farklı bir anlayış getirmektedirler. Bir tarafta savaş sonrası harabeleri andıran, yarı bitmiş yarı inşaat halinde balkonları çamaşır asılı evler, sokaklarda asfalt üzerinde halı yıkayan kadınlar, sokaklarda oynayan çocuklar, bir taraftan da gökdelenler, büyük alışveriş merkezleri, modern ulaşım araçları ve kentin tarihsel mekanlarını İstanbul'daki günlük hayatta beraber görebilmekteyiz.

Toplumsal açıdan, göçlerin olumsuz etkilerinden bir diğeri de, işsizlik sonucu, genç nüfusun, bir takım suçlara rağbet etmesi ve kirli ilişkiler kurmasıdır. Suçluluk oranlarındaki artışlar, uyuşturucu madde ve alkol kullanımının çoğalması, kentli genç nüfusu tehdit etmektedir. Aile ve akrabalık bağları zayıflamakta, bireysel yaşam ön plana çıkmaktadır. Yıkılan aileler, boşanan eşler, ortada kalan sahipsiz çocuklar, büyük kentlerin olumsuz yaşam koşulları arasında yer almaktadır.

Göç, kırsal bölgelerden, büyük şehirlere göç eden, farklı bir yaşam ve ilişki bağları ile, kültürel değerlerin içine giren insanların hayatında çelişkiler doğurur. Kişi, göç ettiği yerdeki eski yaşantısına göre, daha alacalı ve hareketli yaşam tarzına alışmaya çalışır. Alışamadığı durumlarda, kişilik bozulmaları görülmektedir. Bireysel yaşam sonucu, kişi hayatından tat alamaz ve yalnızlık hissine kapılır. Bunun sonucu olarak, delilik, intihar gibi olaylar yaşanabilmektedir.

Şekil 4.1. Çamaşır asılı İstanbul sokakları (Anon,1996b)

Farklı bir bakış açısına göre de, kapalı köy yaşantısından, açık ve özgür kent kültürüne giren insan, kendi yeteneklerini ortaya koymakta ve daha verimli, kendisine daha çok güvenen bir birey olarak da ortaya çıkabilmektedir.

4.3. Nüfus Artışı Ve Aşırı Yoğunlaşma

Yerleşim birimlerindeki nüfus artışı, iki şekilde olmaktadır. Birincisi, yerleşim birimindeki, doğurganlık oranının ölümlülük oranından fazla olması, ikincisi, yerleşim birimine göçlerle gelen nüfus. Çeşitli nedenlere bağlı olarak, göçlerle gelen insanlar, kentlerde, hızlı nüfus artışına neden olmaktadır. Hızlı nüfus artışı ile birlikte, kentlerde, aşırı yoğunlaşma sonucu önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Yoğun yapılaşma, trafik sıkışıklığı, altyapı yetersizlikleri, kentin her bölgesinde yığın kalabalıklar ve işsiz nüfusu barındıran gecekondu bölgeleri gibi.

İstanbul, Türkiye'nin en çok göç alan ve en kalabalık kentleri arasında ilk başta gelmektedir. İstanbul'da, 1996 yılına ait, yeni yapılan yapı sayısı; 11.301 olarak tespit edilmiştir (Anon, 1998c). İstanbul'daki imar faaliyetlerinin yarısı da kaçak yapılaşma olduğuna göre, bu rakam iki katına çıkmış olabileceği ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, İstanbul'da, günde yüzlerce araç trafiğe çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak, trafik sıkışıklığı günden güne artmaktadır. Nüfus artışına bağlı olarak, göçlerin olumsuz etkilerine ait bu örnekler çoğaltılabilir.

4.4. Çevresel Sorunlar

"Çevre, insanların ortak varlığını oluşturan değerler bütünüdür. Çevrenin bileşenleri olarak adlandırılan bu değerlerin herbiri, yaşamsal ya da toplumsal olarak, vazgeçilmez niteliktedir" (Keleş, Hamamcı, 1993). Çevresel sorunlar, insanların türlü faaliyetleri nedeniyle, hava, toprak, su gibi çevresel değerlerin, zarar görmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin dünya çapında gösterdikleri tepkiler, dünyanın geleceğini tehlikeye atan çevre kirliliğinin en aza indirilmesi çabaları, konunun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Çevresel Sorunlar:

- . Hava kirliliği
- . Su Kirliliği
- . Toprak kirliliği
- . Gürültü kirliliği
- . Yeşil dokunun zarar görmesi

Nüfus değişimleri sonucu, nüfusu hızla artan büyük kentlerde, çevresel sorunlar, kırsal

yerleşim bölgelerine göre, kıyaslanmayacak derecede hızla artmaktadır.

Hava Kirliliği: Nüfus artışına paralel olarak, kentlerde (endüstri ve konut bölgelerinde), hava kirliliğine neden olan etkenler artmaktadır. Isınma amacıyla kullanılan yakıtlardaki kirletici maddeler, kentsel ulaşımında kullanılan, taksi, otobüs v.b. taşıtların egzozları, kozmetik ürünler v.b. etkenler nedeniyle hava kirliliği oluşmaktadır. "Ekonomik etkinliklerin çoğalması, belli yerlere yığılması, buna koşut olarak nüfus hareketlerinin ortaya çıkması, giderek daha çok enerji kullanımı gerektirmiştir. Artan enerji gereksinimi, yüksek oranlarda teknik yanma ile birlikte, hava kirliliğine yol açmıştır. Kirletmenin temelinde, iki olgu bulunmaktadır: Kentleşme ve endüstrileşme" (Keleş, Hamamcı, 1993).

Kentleşmenin neden olduğu hava kirliliği, nüfus yoğunluğunun yanısıra, kentin topografik ve meteorolojik koşullara uygun olmayan biçimde yerleşmesinden kaynaklanmaktadır. Kentlerdeki ısıtma sistemi, kentsel ulaşımında kullanılan taşıtların eksoz gazları, hava kirliliğine neden olmaktadır. Ankara'da yanlış yakıt kullanımı nedeniyle meydana gelen hava kirliliği, doğalgazın kente girmesiyle, sona erebilmiştir. Günde yüzlerce aracın trafiğe çıktığı İstanbul'da, özellikle kış aylarında, araba eksoz gazlarının neden olduğu hava kirliliği giderek artmaktadır.

Su Kirliliği: Uygarlığın gelişmesiyle birlikte, insanların suyun doğal dolaşımına yaptığı müdahaleler artmakta, bu müdahaleler, su kaynaklarının yok olmasına neden olmaktadır. Su kaynaklarının kirlenmesine tarımsal faaliyetler, endüstrileşme ve yerleşim yerlerindeki müdahaleler neden olmaktadır. Su kirliliği; deniz, göl, akarsu kirliliği ile, içme suları ve yeraltı suları kirliliği olmak üzere iki kısımda ele alınabilir. "Sanayinin çevre sorunlarının ortaya çıkışındaki ağırlıklı etkisi, su kirliliğinde de kendini göstermektedir. Sanayi ürünlerinin atıkları ile kirletmenin yanısıra, sanayi kuruluşlarının sıvı atıkları, doğrudan su kirliliğine yol açmaları, yaygın görülen bir durum olmaktadır" (Keleş, Hamamcı, 1993).

Nüfus hareketleri nedeniyle, kentsel yerleşmeler, sayı ve nüfus yoğunluğu bakımından sürekli artış göstermekte, çöp gibi katı, kanalizasyon atıkları gibi sıvı atıklar da, nüfus yığılmalarına koşut olarak artmaktadır. "Evsel sıvı atıklar ya da kanalizasyon sistemleri, yerleşim yerinin coğrafi konumuna göre, ya doğrudan deniz, göl ve akarsulara verilmekte, yada, yeraltı sularına karışacak biçimde, doğrudan toprağa bırakılmaktadır" (Keleş, Hamamcı, 1993). Bu sıvı ve

katı atıklarda gerek kıyı şeridinin (deniz göl, akarsu v.b.), gerekse içme suları ve yeraltı sularının kirlenmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de, kentleşme hareketlerine bağlı olarak, nüfusu artan batı kentlerinde, endüstri tesislerinin, su kenarlarında kurulması, bu tesislerde arıtma sistemlerinin gerekli şekilde kullanılmaması, kıyı şeridinde kirlenmelere neden olmaktadır. İstanbul'da, Haliç ve Boğaziçi, İzmir'de, körfez bölgesi gibi birçok kentteki kirlenmeler kıyı şeridini kullanılamaz hale getirmiştir. 1980 önceleri, Boğaziçi'nde yüzebilen İstanbul'lular, günümüzde, Karadeniz, Marmara kıyılarına veya Adalar'a gitmek zorunda kalmışlardır. Kırsal bölgelerden, göç eden eğitimsiz insanların, kıyı kirlenmesine neden olduklarını da dikkate almak gerekmektedir.

Hızlı nüfus artışına bağlı olarak (göçler), büyük kentlerimizde görülen imarsız faaliyetlerinin (gecekondu bölgeleri), kentlere su sağlayan su havzalarına doğru kayması, su kaynaklarının kirlenmesine neden olmaktadır. Özellikle, İstanbul'a su sağlayan, su kaynaklarını, bu nedenle kirlen getiren gecekondu bölgeleri ve lüks villalar giderek artmaktadır.

Toprak Kirliliği: Endüstri ve tarımsal malların üretiminde önemli bir etken olan toprak, aynı şekilde yerleşim birimlerinin kurulmasında da, aynı öneme sahiptir. Toprak alanlarının gerektiği gibi kullanılmaması, toprak kirliliğine neden olmaktadır. Tarım topraklarında endüstri tesislerinin kurulması veya yerleşime açılması, tarımı olumsuz etkilemekte, aynı şekilde kentsel alanlarda tarımın yapılması, kentsel yaşamı olumsuz etkilemektedir.

"Alan kullanımını düzene bağlamak, toprağı, yapısına uygun amaçla kullanmak, önemli zorluklarla karşılaşmakta, çıkar çatışmalarının temelini oluşturmaktadır. Endüstrileşme, endüstriyel kuruluşlara yer bulma, kentleşme, yeni yerleşim alanları açma, yol yapma sorunlarını da birlikte getirmiş, toprağın tarımın yanısıra, değişik amaçlarla kullanılması, bu kesimleri toprağı ele geçirmede birbirine rakip yapmıştır" (Keleş, Hamamcı, 1993).

Yerleşim birimlerinin veya endüstri tesislerinin, yeşil alanlara zarar verecek şekilde kurulması, toprağın erozyon sonucu kullanılmaz hale gelmesine neden olmaktadır. Türkiye'de, her yıl binlerce metreküp toprak, erozyonla kullanılamaz hale gelmektedir.

Büyük kentlerde, yapılan çok katlı yapıların temellerinin ve bodrum katlarının yeraltına çok fazla inmesi, ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Toprağın altında betonlaşma

fazlalaştıkça, bu betonlaşma, toprağın birtakım parazitleri v.b. zararlı maddeleri temizlemesine engel olmaktadır. TMMOB'nin, imar faaliyetlerinin, toprak altına fazlaca inmesine karşı çıkması, konunun önemini ortaya koymaktadır.

Gürültü Kirliliği: Gürültü, istenmeyen, dinleyen için anlamlı olmayan veya hoş gitmeyen sesler bütünüdür. Doğada bulunan sesler dışında, gürültü, modern çağda ortaya çıkan bir sorundur. Gürültü, kentleşme, endüstrileşme ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak artmakta, kaynakları çeşitlenmektedir. Gürültü kirliliğine neden olan kaynaklar arasında, motorlu araçlar, inşaat ve iş makinaları, uçaklar v.b. araç ve makinalar yer almaktadır. Özellikle nüfus artışına bağlı olarak, büyük kentlerde ortaya çıkan, trafik ve iş makinalarının gürültüsü, günlük yaşamı olumsuz etkilemektedir. Yoğun yapılaşma nedeniyle, gürültüyü kesecek yeşil alanların azalması sonucu, trafik gürültüsü çekilmez hale gelmektedir.

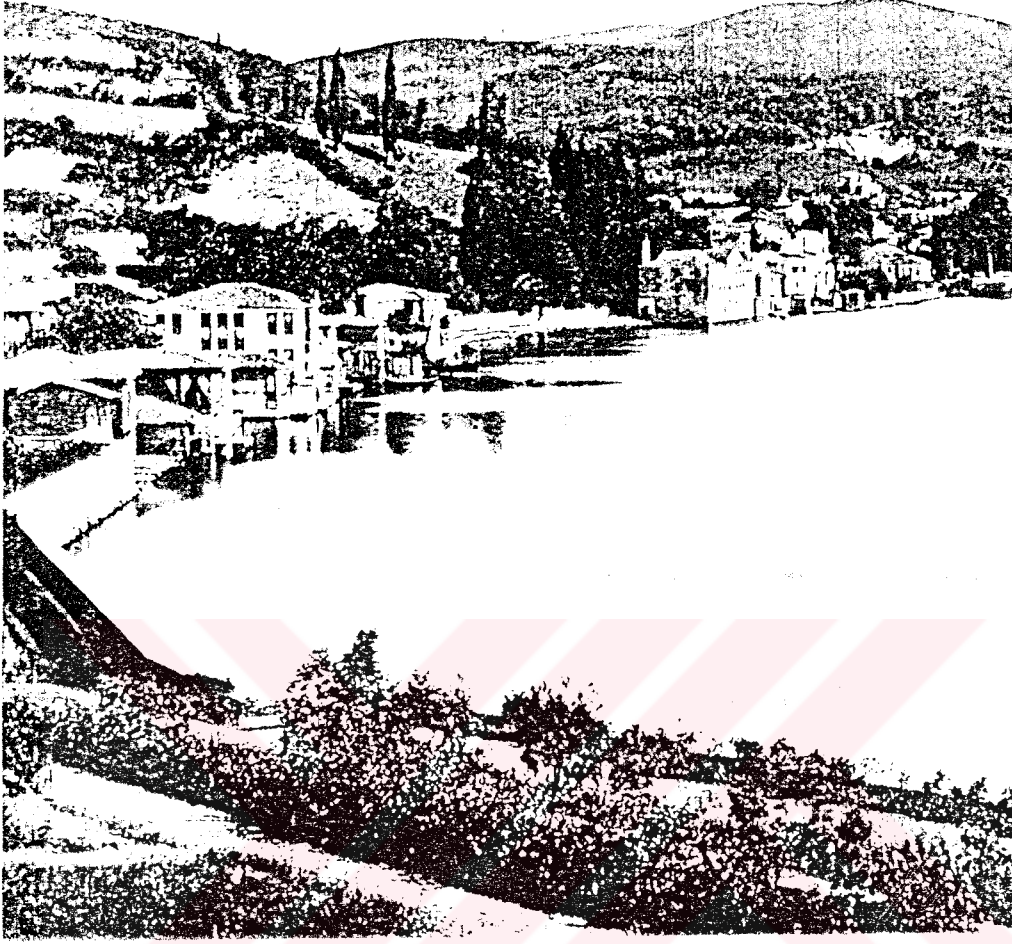
Yeşil dokunun yok olması: Göçlerin neden olduğu, çevresel sorunların en önemlisi, bitki örtüsünün (yeşil dokunun) yok olmasıdır. Nüfus artışı nedeniyle, konut sorununun çözümü için, yeni yerleşim bölgelerinin açılması, yeşil dokunun yokolmasına ve kentlerin nefessiz kalmasına neden olmaktadır. İstanbul'da, boğaz köprülerinin yapılmasından sonra, kentin kuzeyinde yeni yapılaşmanın oluşması, bu bölgedeki ormanlık bölgelerin zarar görmesine neden olmaktadır. Her iki yakadaki yapılaşma, kente nefes sağlayan kuzeydeki ormanları yok etmektedir.

4.5. Kentsel Kimlik Değişimi

Kentsel kimlik kavramı zaman içinde değişme gösterebilir. Bu değişim, kimi zaman doğal bir seyir izlediği gibi, kimi zaman da kentin dokusunu değiştirebilen durumlar söz konusu olabilir. Her kentin, sakinleri tarafından benimsenmiş, değişmez bazı özellikleri vardır. Bu özellikler, tarih boyunca korunagelmıştır. Kent kimliğinin ana yapısını oluşturan bu değerler değiştirilmemelidir. "Roma'da kanal kapakları, halen imparatorluk amblemi ile dökülmektedir. Kentin renk düzeni ve hafif eski görünümü bozulmasın diye, dış cephe boyama izni, çok zor alınabilmektedir" (Karabey, 1990).

20. yüzyılın başında, İstanbul, Eski Yarımada dışında, Galata, Beyoğlu ve Şişli hattında (Anadolu yakası hariç), gelişmişti. Boğaz kenarında da, küçük köy yerleşimleri, saray, yalı ve köşkler yapılmıştı. Kent, minare ve kuleleriyle tanınıyordu. Günümüzde İstanbul, bu

niteliklerini kaybetmekle karşı karşıya kalmıştır. Boğaz tamamiyle yerleşime açılmış, şehir gökdelenlerle donatılmıştır.

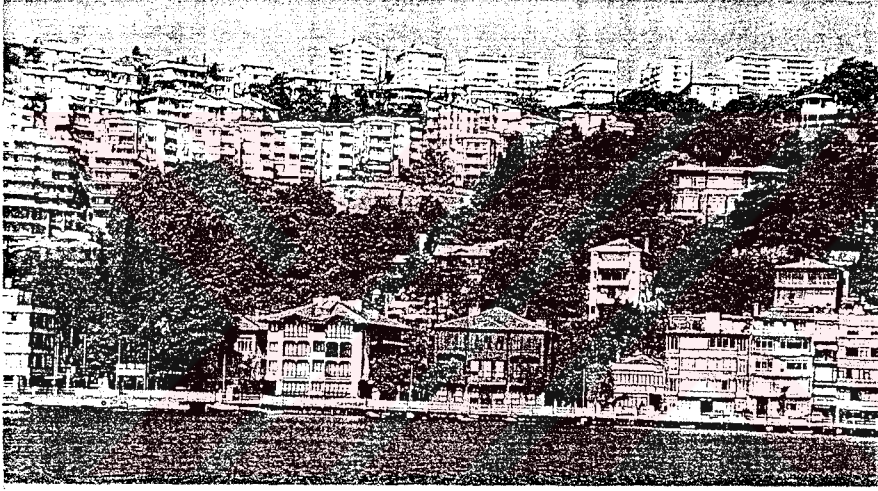

Şekil 4.2. İstanbul 1950'li yıllar (Şahenk, 1996)

Nüfus değişimleri ve bu değişimleri sağlayan göçler, kentsel kimliğin değişimini ve gelişimini etkilemektedir. Salt, kent içindeki nüfus artışı dikkate alırsa (doğumluluk oranının ölümlülük oranından fazla olması), bu nüfus değişimi ile birlikte, zamanla ekonomik ve sosyal hayat değişime uğrar ve bu değişim, kent kimliğinin gelişimini de etkilemektedir. Bu değişim, zamana yayılı olduğu için, kent, nüfus değişimlerini karşılayabilecek organizasyona sahipse, kentsel kimliğin değişimine etkileri olumsuz olmayabilir.

Göçler sonucu kent nüfusundaki değişimler, kentsel kimliğin değişimini olumsuz etkilemektedir. Göç alan kentin, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı değişime uğramaktadır. Kente gelen nüfus, kendi çabasıyla marjinal bir istihdam kesimi yaratmaktadır. İşportacılık, taşımacılık ve yasa dışı yollarla para kazanmak isteyen insanlar, devletin arazilerini göç eden

halka satmaya çalışan toprak mafyası gibi mafyalar ortaya çıkmaktadır. Ekonomik ve toplumsal yapıdaki bu değişimler kentsel kimliğin değişmesine neden olmaktadır.

Şekil 4.3. Yoğun göç sonrası ortaya çıkan yapı ihtiyacı ve İstanbul kıyılarına etkisi, Arnavutköy’de değişim (Kuban, 1996)

Göçler sonrası büyük kentlerde, hem tarihsel bölgelerde (eski kent merkezi), hem de kentin gelişme bölgelerinde veya çeperinde, yeni yerleşim üniteleri ve yapıları ortaya çıkmaktadır. Slum bölgeleri olarak tanımlanan, eski kent merkezleri ile, gecekondu bölgeleri, mevcut kent kimliğinin değişimini olumsuz etkilemektedir.

4.5.1. Tarihsel çevrede değişim

Nüfus değişimleri nedeniyle, en çok tahribata uğrayan bölgeler, kentlerin ilk yerleşimleri olan ve sonra kentin büyümesiyle, ya terkedilen ya da işlevini yitiren eski kent merkezleridir. Tarihsel değere sahip, kentin geçmişi simgeleyen eski kent merkezleri, Türkiye gibi az

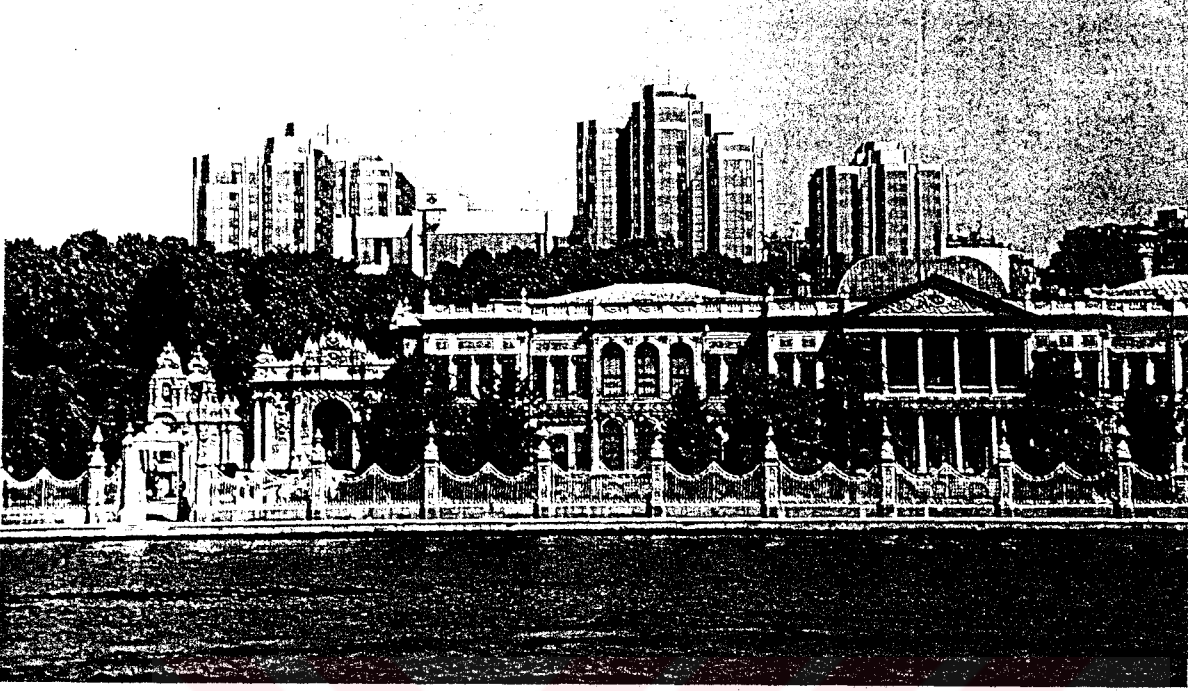
gelişmiş ülkelerde, koruma bilincinin gelişmemesi nedeniyle, özelliklerini kaybetmektedirler. Ülkemizde yaşanan ve kontrol edilmeyen göçler sonrası, tarihsel bölgeler ve eski kent merkezleri, işlev değişikliği nedeniyle, veya yoğun yapılaşma sonucu tahribata uğramakta veya göç eden insanlara terkedilmektedir. İstanbul'un eski yerleşimi başta olmak üzere, slumlaşan eski kent merkezleri, tarihsel özelliklerini büyük oranda kaybetmişlerdir. Eğitimsiz, koruma bilincine sahip olmayan, iş bulmak amacıyla göç eden insanların yerleştikleri, bu tarihsel mekanlarda yaptıkları tahribatın yanısıra, kent sakinlerinin bu konuda duyarsız kalması, bozulmaların artmasına ve hızlanmasına neden olmaktadır.

Şekil 4.4. Tarihsel bölgede değişim, Süleymaniye'de bozulma (Anon, 1998d)

Ticari bölgelere dönüşen eski kent merkezlerinde, rantın artması nedeniyle, eski yapı ve eserler, koruma kanunları dikkate alınmaksızın, anlamsız eklemelerle veya yıkılıp modern teknoloji ile yeniden yapılmak suretiyle, eskiliğini ve özelliğini kaybetmektedirler. Avrupa ve

Amerika ülkelerinde, aslına uygun olarak korunan eski kent merkezleri, ülkemizde göç eden insanlara terk edilmekte veya yüksek rant nedeniyle tahribata uğramaktadır.

Şekil 4.5. Tarihsel bölgede değişim, Dolmabahçe Sarayı ve arkasındaki otel (Anon, 1993)

Eski kent merkezlerinde görülen tahribata verilecek en güzel örnek; koruma altına alınmış (sit alanı ilan edilmiş), İstanbul kenti eski yerleşimidir. Eski Yarımada olarak tabir edilen ve 1950'li yıllara kadar mevcut yapısı korunabilen, eski kent merkezi, endüstrileşme hareketleri ile beraber bozulmaya başlamıştır. Bu tarihlerde, açılan bulvarlar, geniş caddeler, tarihsel yapı ve mekanların yıkılmasına neden olmuştur. Bu şekilde başlayan süreç, eski kent merkezlerini, konut bölgesinden, ticari bölgeye dönüştürmüştür. Dönüşüm sırasında mevcut yapılar terkedilmiş ve ticari amaçlı kullanılmıştır. Eski kent merkezindeki ticari etkinliklerin artması nedeniyle, yapı yoğunluğu yaşanmıştır. Mevcut yapılar ticari etkinliklere cevap vermediği zaman, eklemeler oluşmuş veya yıkılıp yerlerine yeni yapılar yapılmıştır. Süleymaniye, Beyazıt, Kumkapı., Galata, Beyoğlu, Balat, Fener bölgeleri bu dönüşümün yoğun yaşandığı bölgelerdir. Özellikle Süleymaniye'de, düşük fiyatlarla kiraya verilen eski ahşap konaklar, birer birer yok olmaktadır.

4.5.2. Fiziksel çevrede değişim

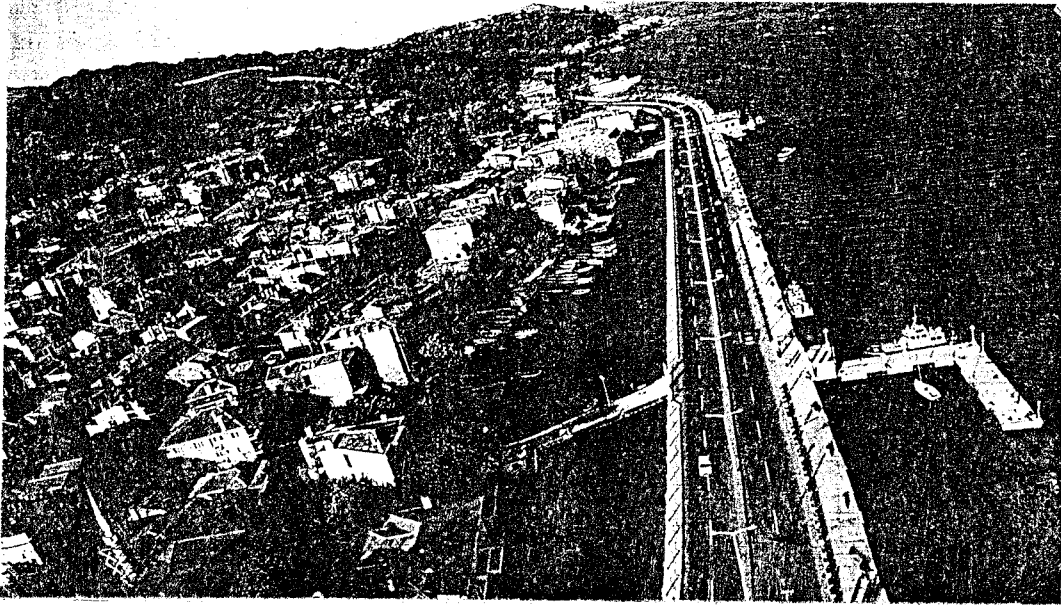
Fiziksel çevreyi oluşturan, görsel etkileri büyük, doğal ve yapay çevre bileşenleri, göçler nedeniyle tahribata uğramaktadır. Doğal çevre ile birlikte, yapay çevrede görülen bu tahribat,

Türkiye gibi çarpık kentleşen ve az gelişmiş ülkelerde, hem maddi, hem de manevi kayıplara neden olmaktadır.

Şekil 4.6. Topoğrafik yapıda bozulmalar, Ulus (Kuban, 1996)

Bitki örtüsü, topoğrafik yapı ve coğrafik oluşumlardan (deniz, göl, akarsu, vadi v.b.) meydana gelen doğal çevre bileşenleri üzerindeki tahribat, kentler ve yerleşim birimleri için büyük önem taşıyan ve kentsel kimliğin oluşumunu etkileyen doğal çevreyi yok etmektedir. Doğal çevre üzerindeki tahribata, yoğun göç nedeniyle artan nüfusa bağlı olarak, ortaya çıkan yeni yapı (konut ve işyeri) ihtiyacı neden olmaktadır.

Şekil 4.7. Sarıyer'de deniz işgali (Ahunbay, 1996)

Endüstrileşmekte olan büyük kentlere doğru yaşanan ve kontrol edilemeyen göçler sonucu ortaya çıkan gelişigüzel imar faaliyetleri, ormanlık arazileri yok etmekte, su havzalarının kirlenmesine neden olmaktadır.

Şekil 4.8. Spekülatif amaçlı yapılar ve ormanlık arazilerde tahribat, Sarıyer (Kuban, 1996)

Şekil 4.9. Fiziksel çevrede değişim, gecekondu bölgeleri (Anon, 1996c)

Göçler sonrası büyük kentlerde ortaya çıkan konut sorunu, imar açılmamış bölgelerde, görülmekte ve yoğun gecekondulaşma yaşanmaktadır. Türkiye'deki büyük kentlerde görülen gecekondulaşma, doğal çevre tahribatına neden olmakla birlikte, altyapı, ulaşım yetersizlikleri gibi sorunlar üretmektedir. İstanbul gibi büyük kentlerde, yoğun göç nedeniyle, ortaya çıkan

konut sorunu, toprağın değer kazanmasını sağlamakta, ve elde edilecek rantı yükseltmektedir. Bunun sonucu olarak da, kamu arazileri, ormanlık bölgeler yok olmaktadır. İstanbul'da, boğaz köprülerinin yapımından sonra kentin kuzeyi yerleşime açılmış (imarlı veya imarsız) ve kısa bir zaman dilimi içinde görülen yoğun yapı faaliyetleri, kenti beton yığınlarına çevirmiştir. İmara açılmamış bölgelerde, müdahale edilmeyen yapı faaliyeti, gelişigüzel gerçekleşmekte, altyapısız, kültürel ve sportif faaliyetlere olanak tanımayan, yeşilsiz, beton yığınlarından oluşan, konut ve ticari bölgelerin artmasına neden olmaktadır.

Şekil 4.10. Modern gecekondu, Ankara (Anon, 1994)

Şekil 4.11. Yoğun yapılaşma, İstanbul (Kuban, 1996)

İstanbul'da, Kağıthane, Bağcılar, Esenler, Ümraniye, Sultanbeyli başlıca gecekondular arasında yer almaktadır. Gecekondu bölgelerinde de, konut fiyatlarının yüksek olması, talebin artmasının önüne geçememekte ve heryıl birlerce yeni konut göç eden insanlara arz edilmektedir. Gecekondu bölgeleri dışında, Kadıköy, Beşiktaş, Şişli v.b. yerleşmiş bölgelerde de yapı faaliyetleri gelişigüzel devam etmektedir. İmar planlarına uyulmamakta, bu bölgelerde de yoğun yapılaşma hızla devam etmektedir.

Şekil 4.12. Haliç'te yüzen gecekondu (Anon, 1998e)

4.5.3. Kültürel Çevrede Değişim

İnsanın toplum içindeki yerini ve davranışlarını kapsayan kültürel çevre bileşenleri ve kent insanının yaşamı, nüfus artışları ve göçlerle değişime uğramaktadır. Göç eden nüfus içinde yer alan insanların, özellikle de kadınların, kültürel yaşama katkıları, kent sakinlerinin katkılarına oranla daha azdır. İlk başta bu katılım, tamamiyle ticari faaliyetlerde görülür. Göç eden insanlarda, kültürel faaliyetler, uzmanlaşma ve örgütlenme gelişmemiştir. Yalnız, kendi içlerinde oluşturdukları yaşam biçimi ve kapalı ortamları, kentin kültürel havasına ve günlük

yaşamına farklı katkılara neden olmaktadır. Anadolu köylerinin yaşam tarzını ve özelliklerini, büyükkentlere taşıyan gecekondu bölgeleri, büyükkentlerimizi köykentlere dönüştürmüşlerdir. Sokağa ve kaldırıma taşınan hayat (çamaşır asılı balkonlar, asfalt yollarda yıkanan halılar v.b.), kentteki farklı kültürel yapı ile tanışmakta ve kent ile köy karışımı bir sentez oluşmaktadır. İstanbul'da, Fatih'teki Kadınlar Pazarı (Doğu kültürü aynen taşınmıştır) ile Sanayi Mahallesi (Karadeniz kültürü aynen taşınmıştır.), göç eden insanların kentsel yaşama ve kültürel çevreye etkilerini anlatan örnekler arasında belirginleşen bölgelerdir.

5. İSTANBUL ÖRNEĞİNDE İÇ GÖÇLERİN KENT KİMLİĞİNE ETKİLERİ

İstanbul, Türkiye'nin en kalabalık ve endüstrileşmiş kentidir. Aynı zamanda bilimsel, sanatsal ve kültürel etkinliklerin merkezidir. Türkiye'den en çok işgücünü barındıran İstanbul, ülke genelindeki ekonomik ilişkilerin geliştiği merkez konumundadır.

İstanbul'un, ekonomik ilişkilerin yanısıra, bilimsel, sanatsal ve kültürel etkinliklerin merkezi olması, Türkiye'de en çok göç alan kentler sıralamasında ilk başta yer almasına neden olmaktadır.

Göçle birlikte İstanbul'a gelen nüfus, kentin iki farklı bölgesinde yerleşmektedir.

Kentin eski yerleşim bölgesi içinde (Tarihi yarımada) yer alan ve ticari etkinliklerin artmasıyla işlev değiştiren veya terkedilen konut bölgeleri, Süleymaniye Beyazıt, Kumkapı, Fener, Balat v.b. (slumlaşan bölgeler). Kentin gelişme akslarında veya çeperinde oluşan gecekondu bölgeleri. Ümraniye, Sultanbeyli, Kağıthane, Bağcılar, Esenler v.b. Araştırmanın bu bölümünde, slumlaşan bölgelere örnek olarak, Süleymaniye, gecekondulaşan bölgelere örnek olarak, Kartal-Maltepe-Gülsuyu gecekondu bölgesi seçilmiştir.

Şekil 5.1. Süleymaniye, ahşap konaklar ve evler (Kuban,1996)

5.1. Tarihsel Çevrede Değişim - Süleymaniye örneği

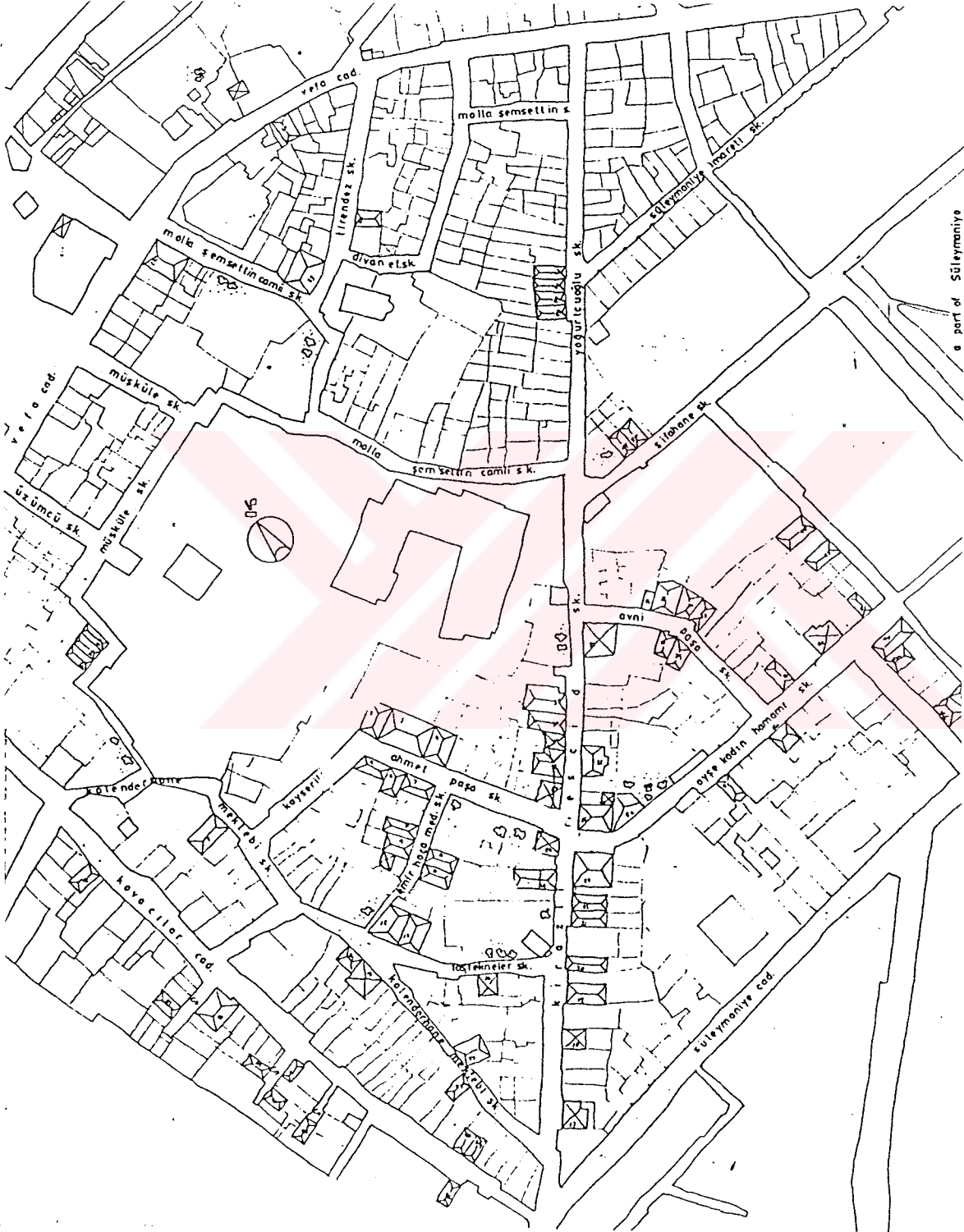
Süleymaniye, Tarihi Yarımada olarak tabir edilen, İstanbul'un eski kent merkezi içinde yer almaktadır. Süleymaniye, 18. ve 19. yüzyıla ait, geleneksel ahşap Türk Evlerinin en güzel örneklerini kapsaması nedeniyle büyük öneme sahiptir. "Bölgede halen pek çok yöreye oranla çok sayıda ahşap ev (76) bulunmaktadır" (Baytin, 1989). Ayrıca, Süleymaniye'de, korunması gereken, resmi, dini ve askeri 136 eser bulunmaktadır (Süleymaniye Sit alanı I. Etap Koruma Projesi, 1981-1985).

Kentleşme sürecinde, kırsal bölgelerden büyükkentlere göç eden alt gelir grubuna ait insanların, büyükkentlerde yerleştikleri ilk bölgeler, eski kent merkezleri olmaktadır. Süleymaniye, İstanbul eski kent merkezi içinde bulunması nedeniyle örnek bölge seçilmiştir.

5.1.1. Süleymaniye'nin konumu ve tarihçesi.

Süleymaniye; İstanbul eski kent merkezi içinde, Eminönü ilçesine bağlı bir yerleşim bölgesidir. "Süleymaniye bölgesi, Süleymaniye Cami'nin kuzey-batı, batı ve güney-batı yönleri doğrultusunda yayılmış olup, semt doğuda cami ve medreselerle ve güneyde ise İstanbul Üniversitesi'ne ait birimlerle sınırlanmaktadır" (Baytin, 1989). Süleymaniye, Mimar Sinan'ın en önemli eserlerinden biri olan Süleymaniye Camii ve külliyesinin eteklerine dağılan ve cami kadar eski olan bir yerleşim bölgesidir. Süleymaniye Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da, Topkapı Sarayı'na yakın konut yerleşimidir. "17. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar, ulemanın saygınlığı nedeniyle en itibarlı semt olan Süleymaniye, daha sonraları ulemanın gücünde bir azalma olmasına rağmen, bu önemini sürdürmüştür" (Baytin, 1989). 18 ve 19. Yüzyıla ait, geleneksel ahşap Türk evlerinin oluşturduğu semt, bu özelliği nedeniyle mimari mirasımızda önemli bir yere sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezi'nin (sarayın), Tarihi Yarımada'nın dışına taşınmasına rağmen (Beşiktaş'ta Dolmabahçe, Çırağan, Yıldız Sarayları), önemini kaybetmeyen Süleymaniye, Cumhuriyetin ilk yıllarında da da konut bölgesi olarak önemini korumuştur. Cumhuriyet döneminde, özellikle 1950'li yıllardan sonra Süleymaniye, önemini kaybetmeye başlamış, burada oturan insanlar İstanbul'un başka bölgelerine göç etmişlerdir. Kentleşme hareketlerinin başladığı yıllarda, konut niteliği yitiren eski yarımada, ticari bölgelere dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde, Tarihi Yarımada'daki diğer bölgeler gibi (Eyüp, Kumkapı,

Şekil 5.2. Süleymaniye (Polatoğlu, 1987)

gibi (Eyüp, Kumkapı, Balat, Fener-ayrıca Galata), Süleymaniye'de terkedilen bölgeler arasında yer almaktadır. Kentleşme sürecinde yaşanan iç göçlerle, İstanbul'a gelen insanların yerleştiği ilk bölgelerden olan Süleymaniye'nin dokusunda bozulmalar başlamıştır. Geleneksel Türk Evlerinin en güzel örneklerini oluşturan, Süleymaniye'deki ahşap konaklar, göçzedelere terkedilmek suretiyle, veya kiralanarak kendi kaderlerine bırakılmıştır.

"Evler ve konaklar, sokaklar oldukça yoksul bir görünüm sergilemektedir. 1950'lerden itibaren hız kazanan iç göçler sonucu, kente gelen alt-orta gelir grubuna dahil aileler ile bekarların barındığı semt, bu sosyal değişiklik ve ahşap yapıli semtlerin bir dezavantajı olan yangınlar sonucu olarak da fiziksel yapısında büyük kayıplara uğramıştır" (Baytin, 1989).

Şekil 5.3. Süleymaniye'de bozulma (Polatoğlu, 1987)

Roma-Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının merkezi konumunda bulunması nedeniyle, İstanbul'da turistik faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak Süleymaniye'nin de önemi yeniden ortaya çıkmıştır. 1977 yılında yapılan tespit ve çalışmalardan sonra, Süleymaniye bölgesinde bulunan eski eserler (cami, medrese, hamam, çeşme) ve evler ile konaklar korumaya alınmıştır.

Bu çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından 1986 yılı 6169 sayılı kararla bölge için genel tesbit çalışmalarının yapılması ile sonuçlanmıştır.

1981-1985 yılları arasında yapılan çalışmalar sonrasında, 1987 yılında, Süleymaniye sit alanı ilan edilerek, bu bölgedeki imar faaliyetlerine bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Bölgedeki sokak dokusunu ve mevcut eski eserleri korumak için, plan, cephe ve malzeme kullanımına getirilen bu kısıtlamalar Süleymaniye'deki tahribatı önleyememektedir. Bölgedeki birkaç ev İstanbul Üniversitesi tarafında koruma altına alınmıştır. Ayrıca Unesco ve İ.T.Ü. tarafından Kirazlı Mescit sokak ve çevresi için koruma yenileme çalışması yapılmıştır.

Yerel yönetimin ve üniversitelerin yaptığı çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Kent sakinlerinin ilgisizliği ve göç eden insanların koruma bilincine sahip olmamaları nedeniyle, Süleymaniye'deki tahribat engellenememektedir.

5.1.2. Süleymaniye evleri ve sokakların özellikleri

Geleneksel Ahşap Türk evlerinin en güzel örneklerini barındıran Süleymaniye'deki doku, aşağıdaki özellikleri göstermektedir

Sokak özellikleri

- . Sokaklar, genelde merkez konumundaki camilere çıkmaktadır.
- . Yaya ve atlı araba geçecek genişliktedir.
- . Arazinin eğimine göre, zikzak veya eğri çizerek üst kota çıkan sokak özelliği mevcuttur.
- . Genellikle, ev ile sokak bahçe duvarı ile ayrılmıştır. Ev sakinlerinin günlük yaşamı bu bahçede geçer.
- . Topografik yapıya, manzaraya ve iyi güneş yönüne uygun olarak şekillenmişlerdir.
- . Sokağın her iki cephesindeki yapılar, birbirlerinin manzarasını kesmemek için, ayrı yüksekliktedir.

Evlerin özellikleri

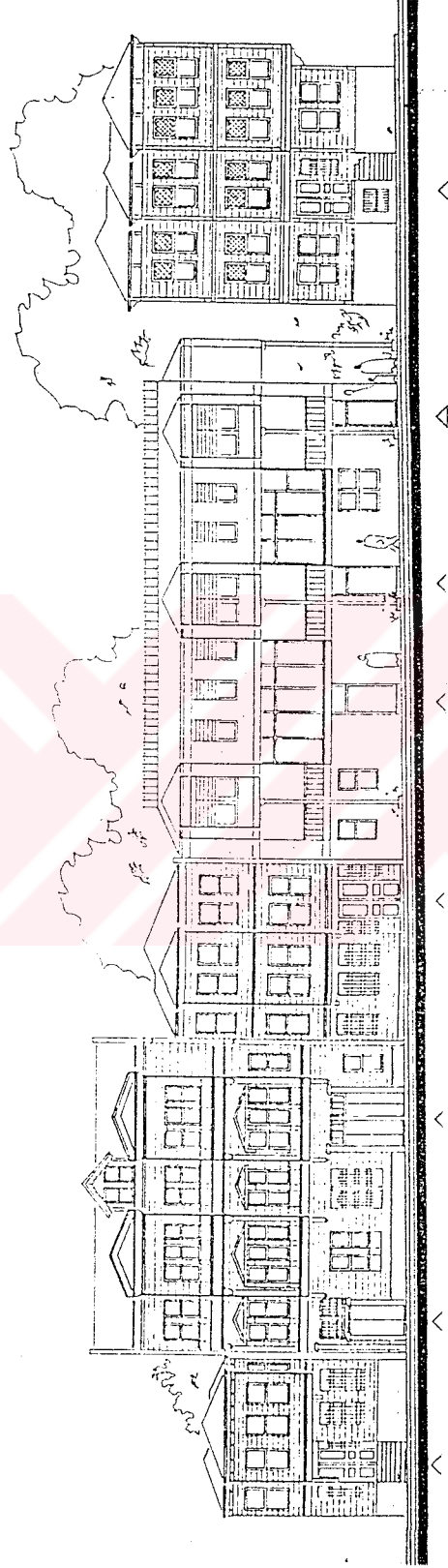
“Süleymaniye'de 18. ve 19. Yüzyıla ait 76 adet ahşap ev bulunmaktadır” (Baytin, 1989).

Plan özellikleri

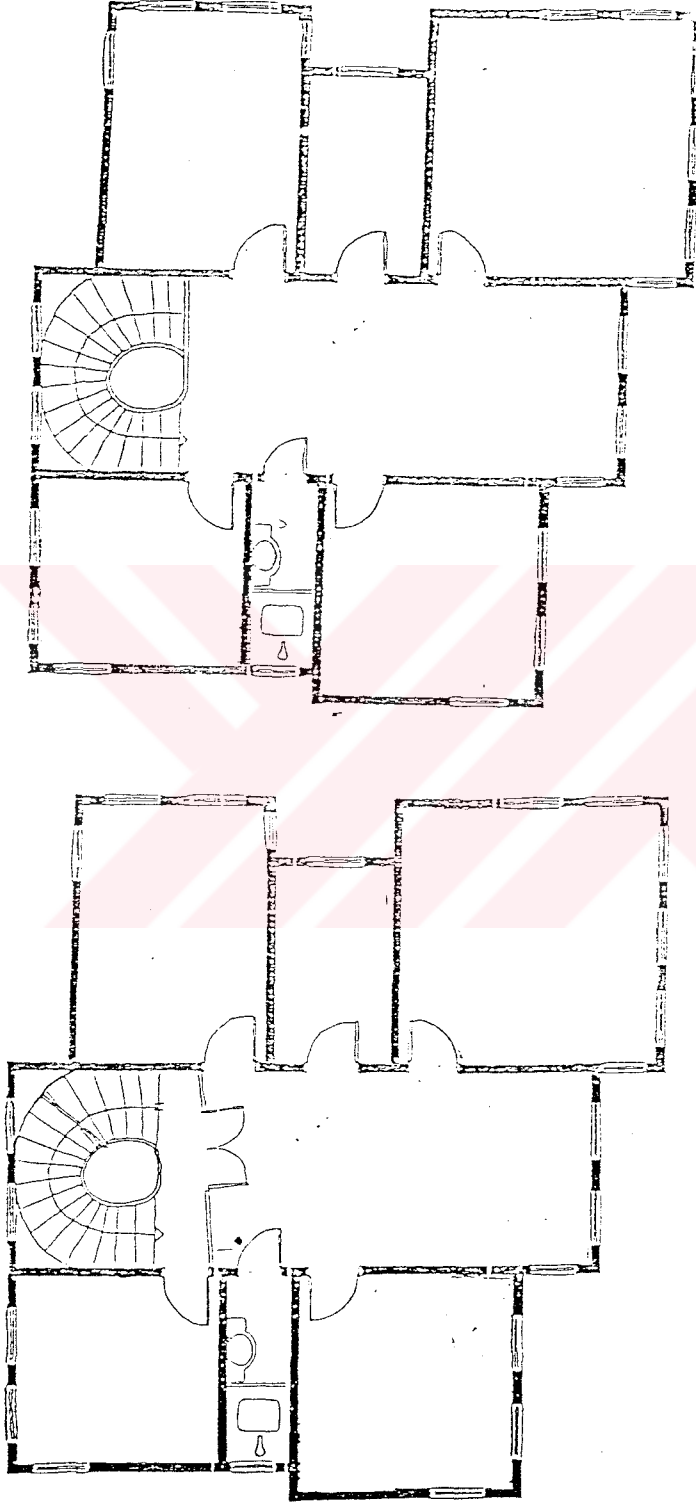
- . Planlama içe dönüktür. Evlerin büyük bir çoğunluğu iç ve orta sofalıdır. Sofanın etrafında odalar bulunmaktadır.

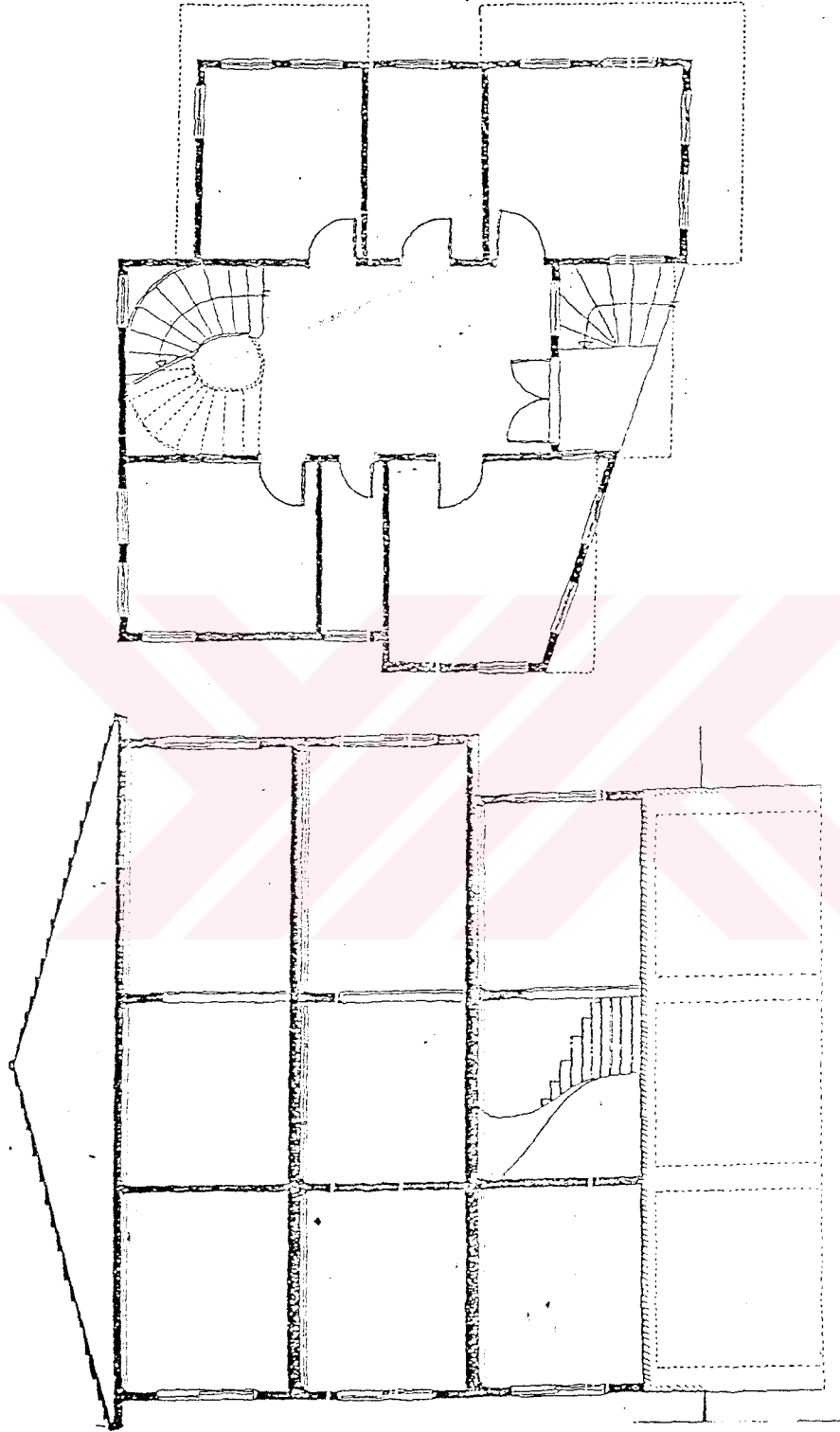
Şekil 5.4. Süleymaniye’de sokak dokusu (Polatoğlu, 1987)

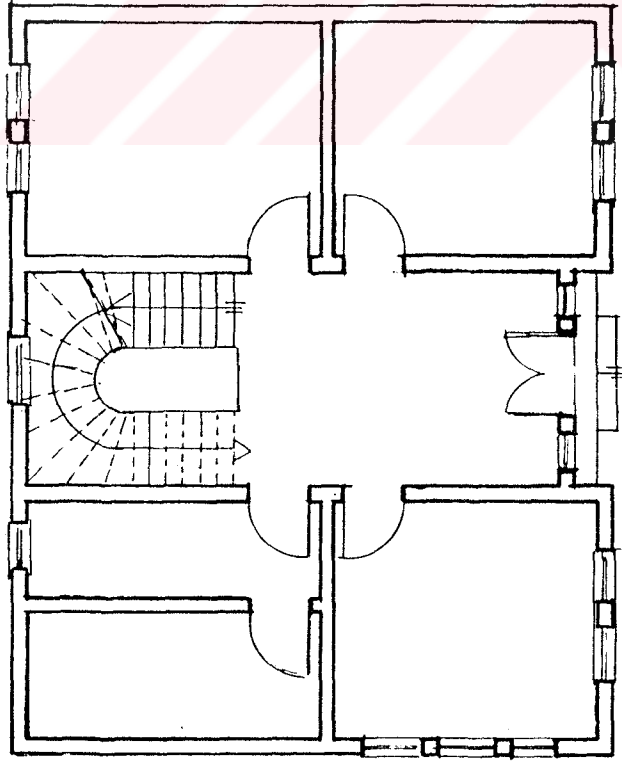
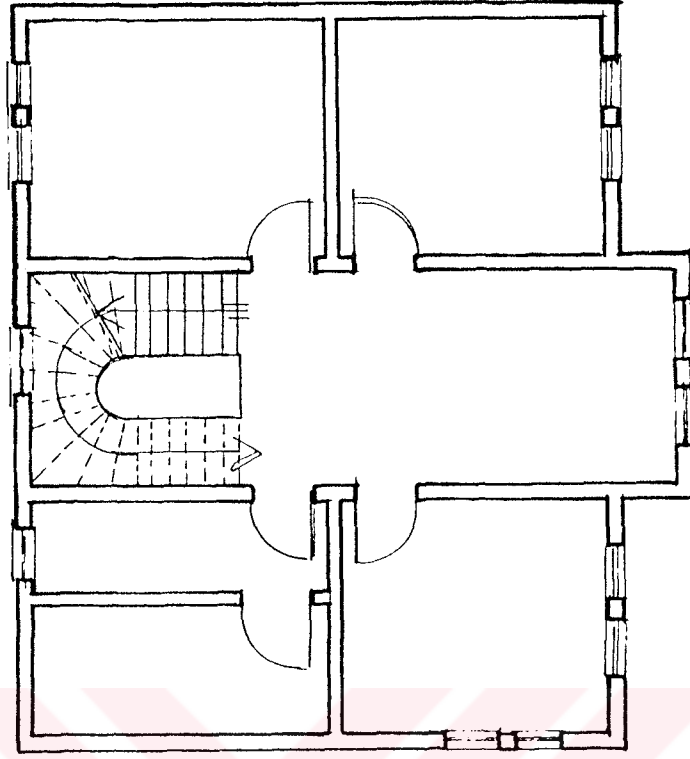
Şekil 5.5. Süleymaniye’de sokak silüeti (Polatoğlu, 1987)

Şekil 5.6. Süleymaniye’de plan özellikleri (Polatoğlu, 1987)

Şekil 5.7. Süleymaniye'de plan özellikleri (Polatoğlu, 1987)

Şekil 5.8. Süleymaniye'de plan özellikleri

- . Zemin katta, doğrudan sofaya girilmektedir. Sofanın genişliğine göre, giriş kapısının her iki yanında, sofayı aydınlatan dar pencereler vardır.
- . Ev planları, benzer özellikler göstermesine rağmen, her sokak kendine özgü perspektifler sunmaktadır.
- . Zemin katlarda, parselin çarpıklığından kaynaklanan eğri hatlar aynen kullanılırken, üst katlarda çıkıntılarla, kare ve dikdörtgen formundaki mekanlar sofanın etrafında yer almaktadır.
- . Baş odaların iki yada üç cephesinde pencereler açılmıştır.
- . Zemin kat odaları, bahçeye pencerelerle açılmaktadır.
- . Evlere giriş, eğime göre, tek basamakla veya iki üç basamakla sağlanmaktadır.
- . Cumbalar, genelde kare ve dikdörtgen formludur. Evin dışarıya açılan en güzel kısımdır. Cumbanın her üç kenarında pencereler vardır.

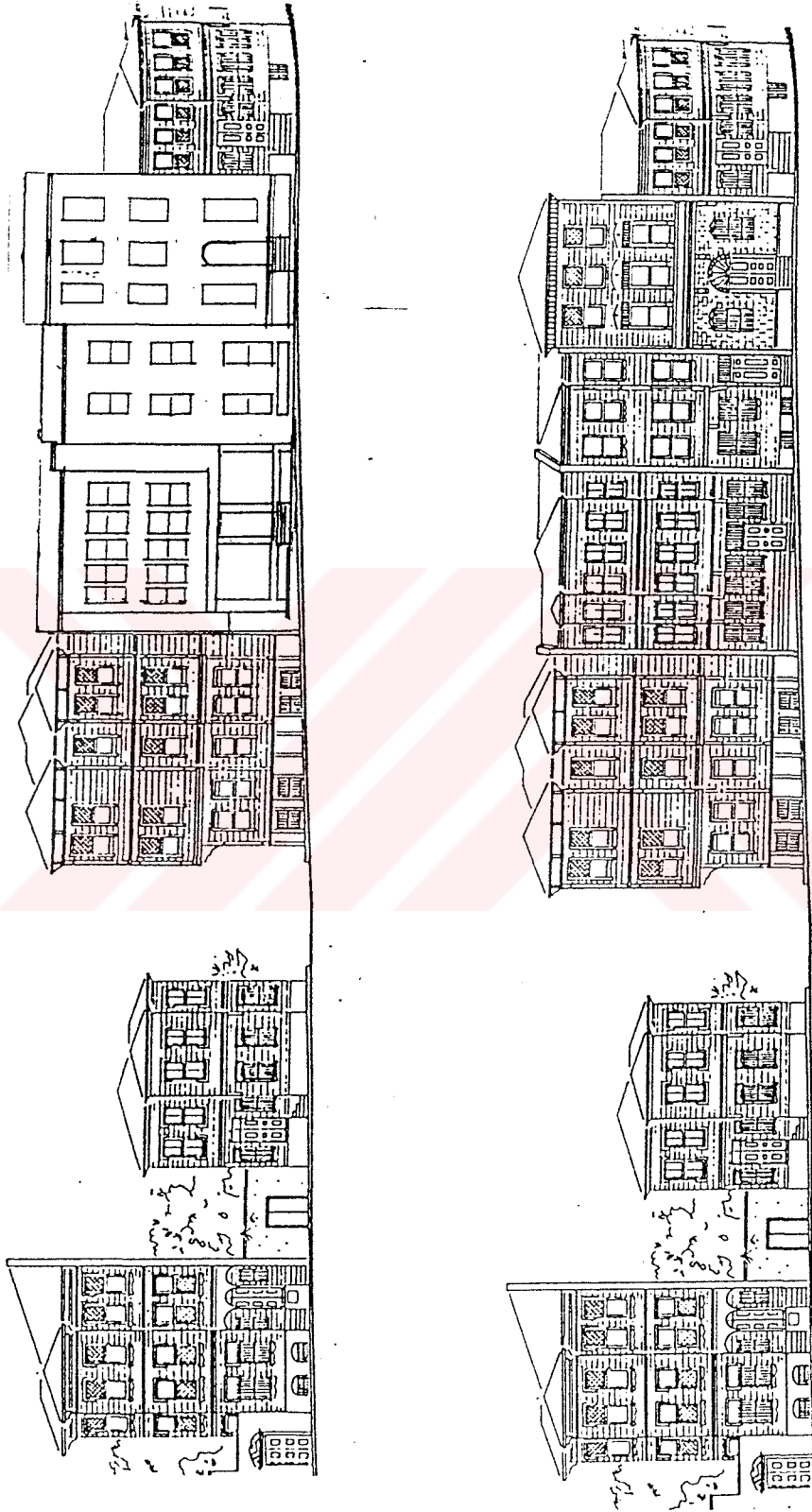
Cephe özellikleri

- . Evler iki, üç ve dört katlıdır.
- . Kıрма çatılar, kiremit örtülüdür .
- . Tüm evler cumbalıdır, cumbalar payandalı, cephe genişliğine göre birden fazla cumba.
- . Bina cephesinde, eşit genişlikte ahşap kaplama
- . Kat seviyelerini belirleyen yatay motifler
- . Genelde 1/2 oranına sahip pencereler
- . Çift kanatlı giriş kapıları
- . Zemin katta kapının her iki yanında küçük pencereler. Bu pencereler demir parmaklıkla örtülüdür.
- . Kapı ve pencere pervazlarında süslemeler

5.1.3. İç göçler sürecinde Süleymaniye'nin dokusunda yaşanan değişimler

1950'li yıllar sonrası, göç alan Süleymaniye'deki doku, niteliğini kaybetmeye başlamıştır. Ahşap evlerden oluşan, geleneksel Türk mahallelerinden biri olan Süleymaniye'de, bu tarihten itibaren bozulmalar başlamıştır. Günümüzde evler ve sokaklar (özellikle de ahşap konutlar) oldukça yoksul bir görünüm sergilemektedir.

Eski sakinleri tarafından terkedilen bölgede, resmi ve dini yapıların dışında kalan, ahşap evler ve konaklar Anadolu'dan göç eden alt gelir grubuna ait insanlar, oda oda bölünerek kiraya verilmekte, veya tamamen bu insanlara terkedilmektedir. Eski eserlerin ve evlerin yanısıra, sokak dokusu da niteliğini kaybetmiştir.

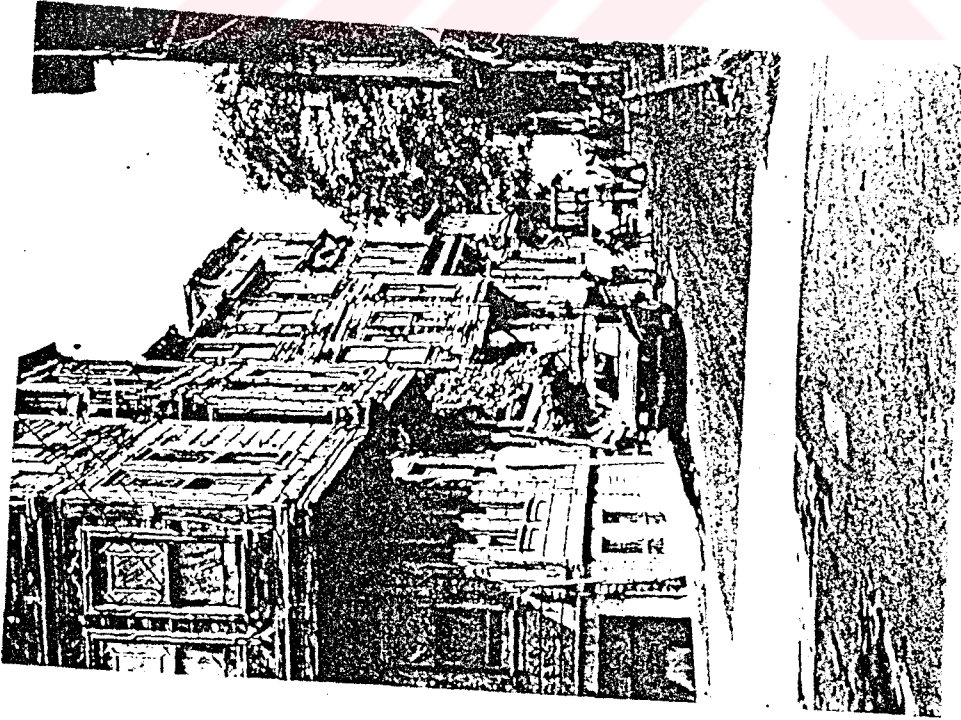
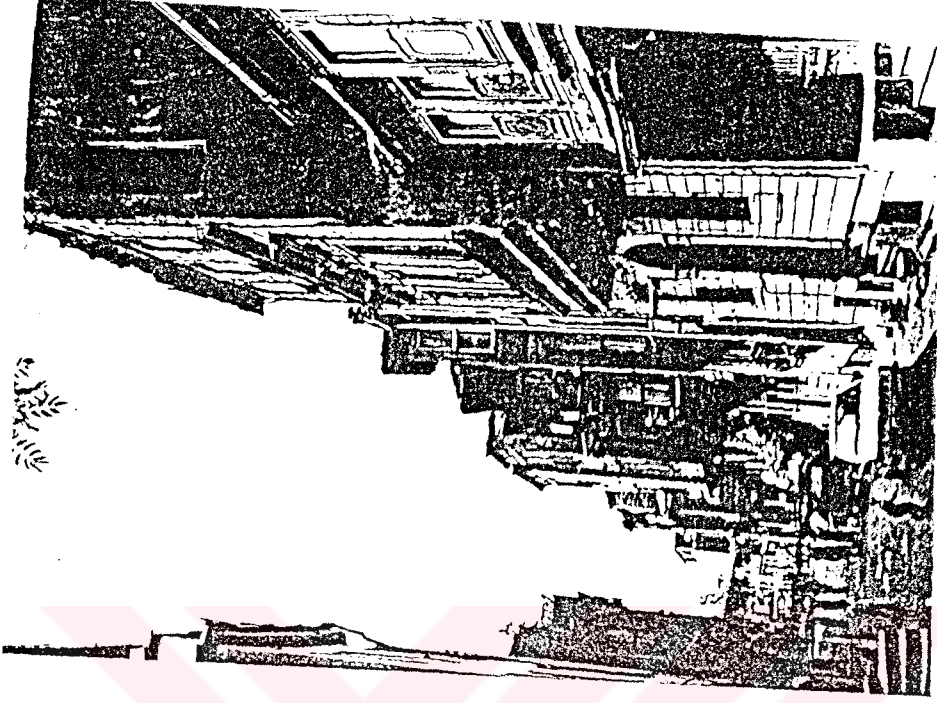
Şekil 5.9. Sokak silüetinde değişim, bozulma (Kirazlı Mescit Sokak)

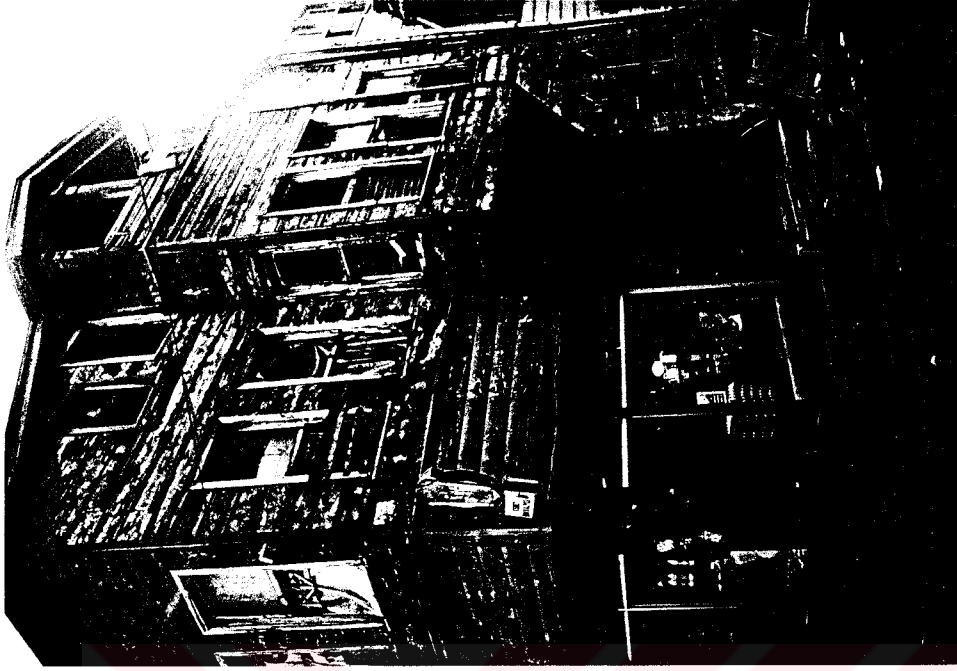
Şekil 5.10. Sokak silüetinde değişim, bozulma (Kayserili Ahmetpaşa Sokak)

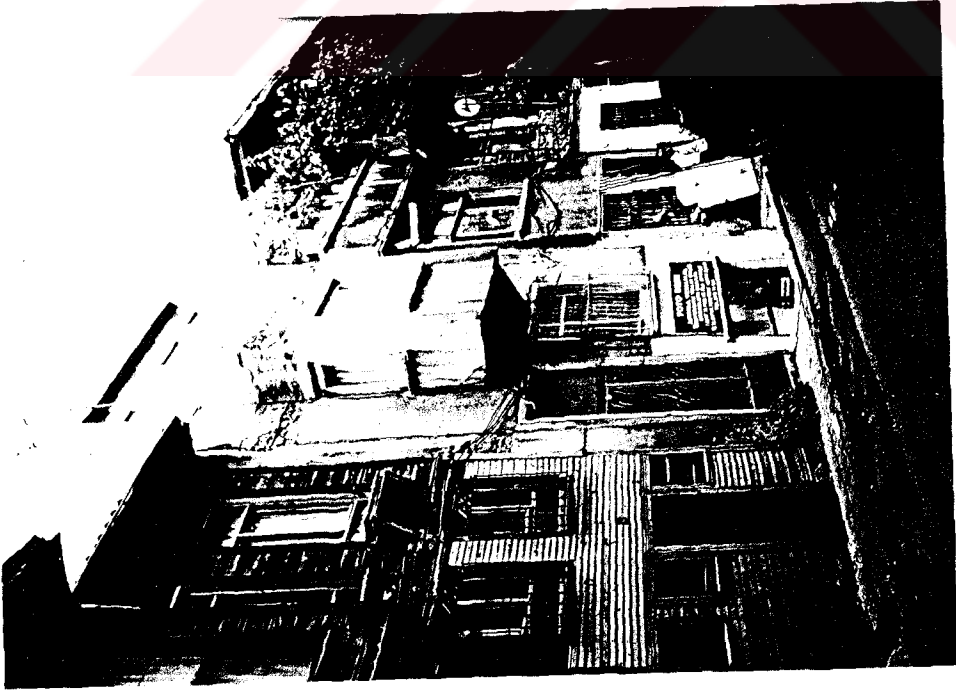
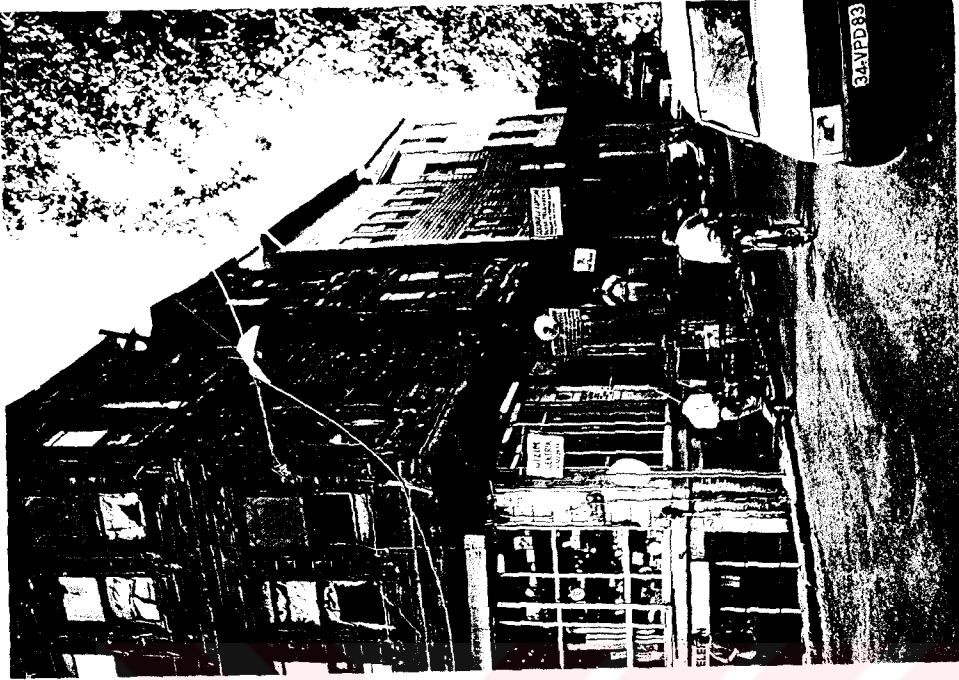
Şekil 5.11. Sokak silüetinde değişim, bozulma, (Kayserili Ahmetpaşa Sokak)

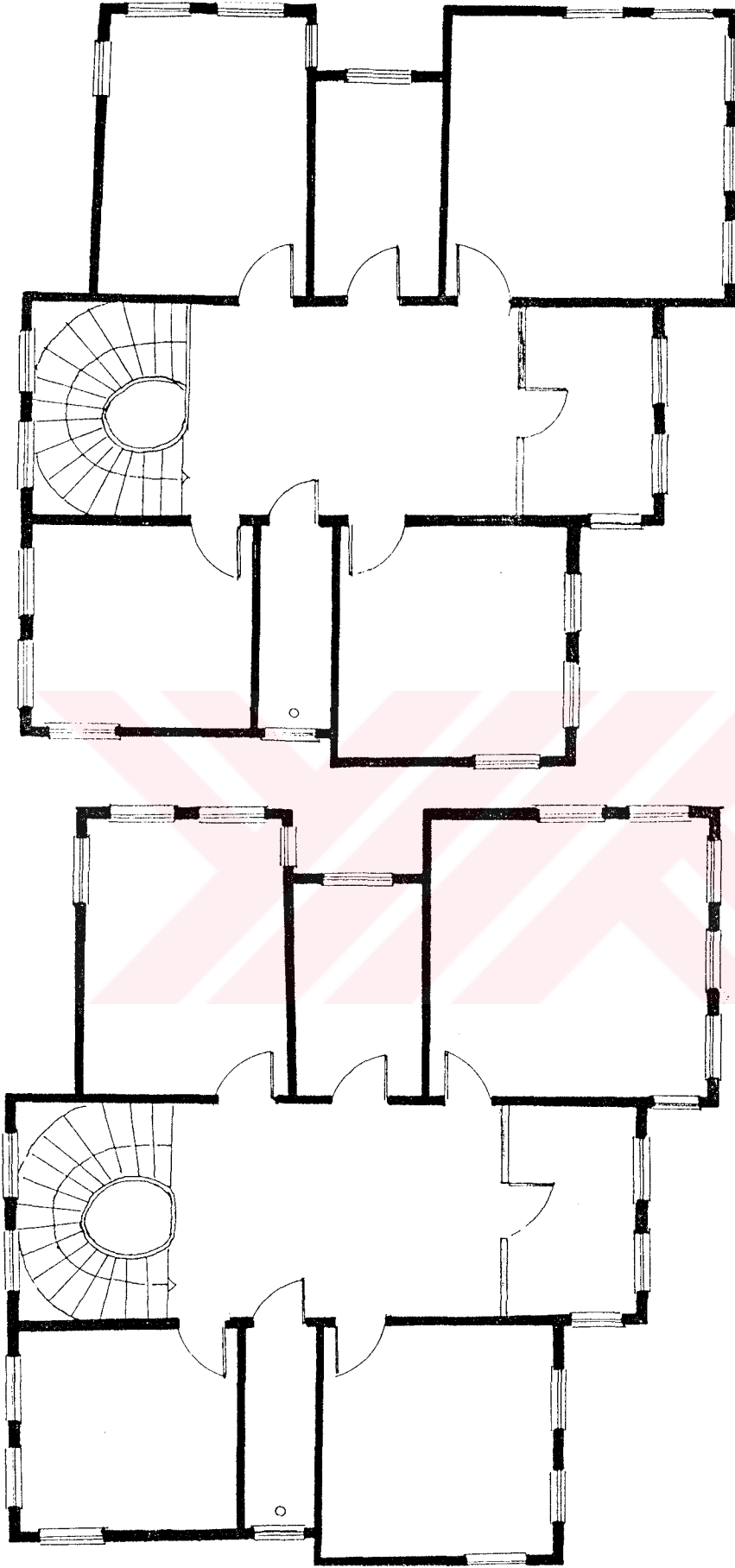
Şekil 5.12. Süleymaniye’de cephe karakterinde bozulma (Baytin, 1989)

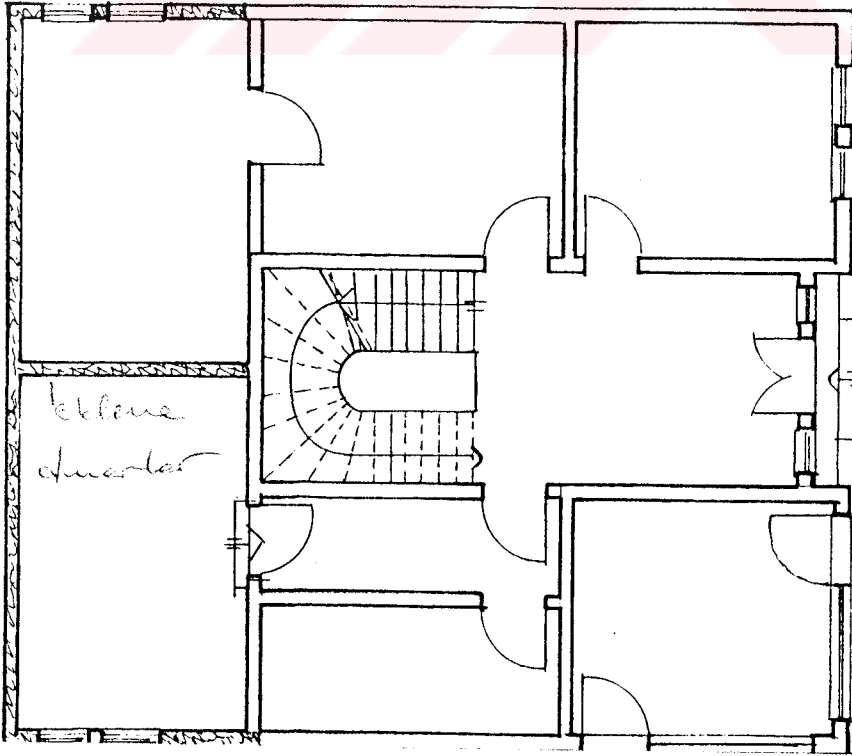
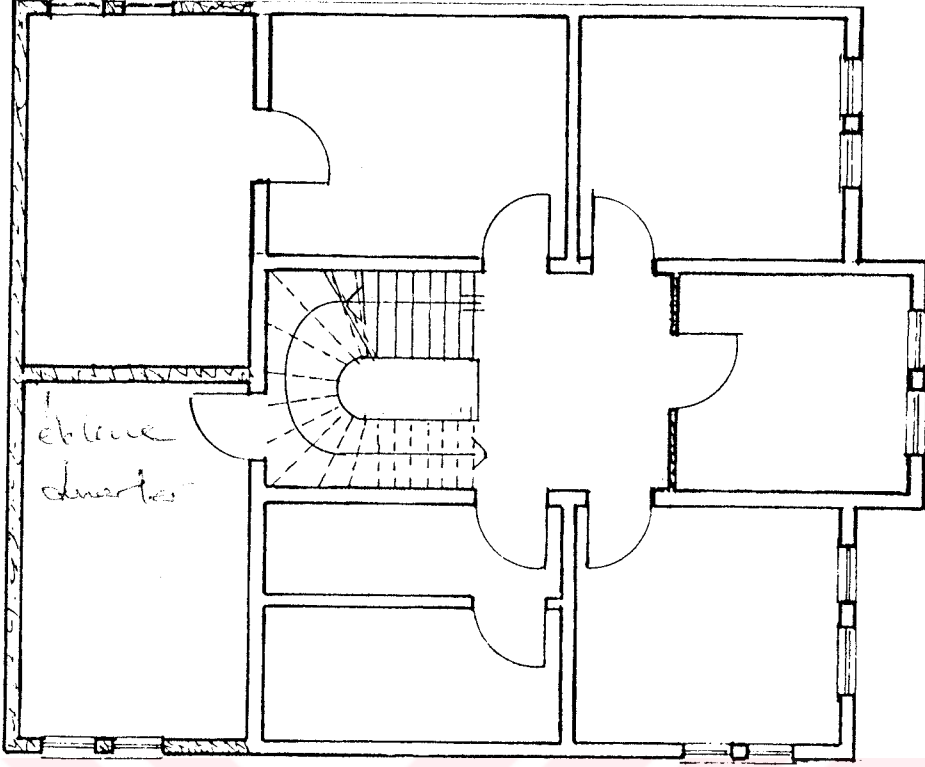
Şekil 5.13. Süleymaniye’de cephe karakterinde bozulma

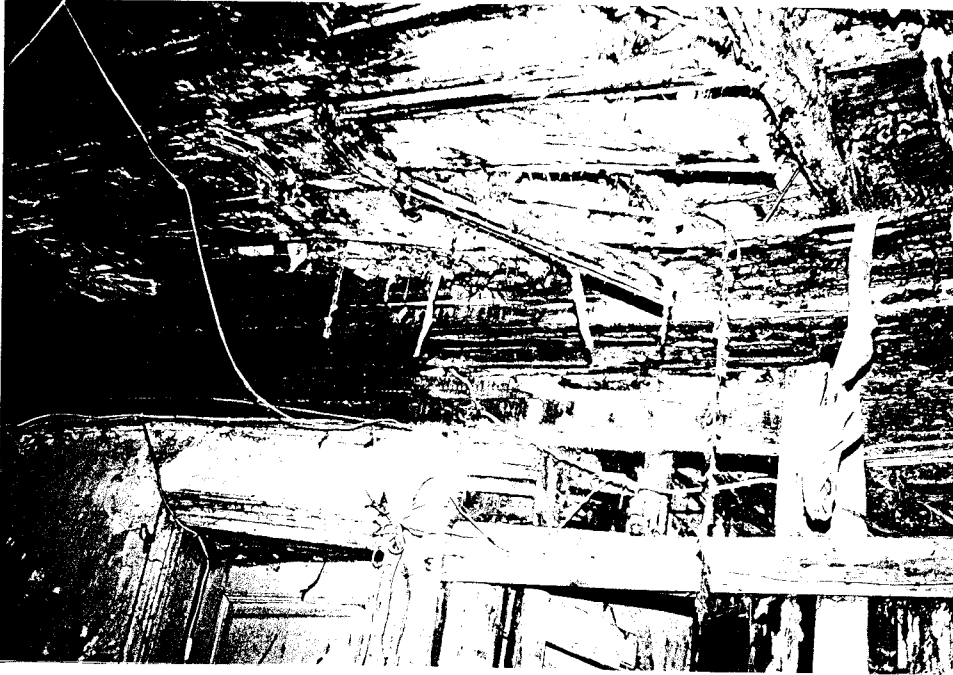
Şekil 5.14. Süleymaniye’de cephe karakterinde çürüme ve yeni eklemeler

Şekil 5.15. Süleymaniye’de plan karakterinde bozulma

Şekil 5.16. Süleymaniye'de plan karakterinde bozulma

Şekil 5.17. Süleymaniye’de bina içlerinde çürüme

Şekil 5.18. Süleymaniye’de bina içlerinde çürüme

Sokak dokusundaki değişmeler:

- . Yıkılan evlerin yerine, mevcut dokuya aykırı düşen yeni binalar yapılmıştır. Aynı zamanda mevcut evlerin bazıları anlamsız eklemeler almıştır.
- . Sokaklarda, yükseklik farklılıkları ortaya çıkmış ve evlerin manzarası kaybolmuştur.
- . Silüette bozulmalar başlamış, mevcut ahşap kaplamalar çürümeye başlamıştır.
- . Mevcut sokak kaplamaları çoğunlukla sökülmüş durumdadır.

Evlerin yapısındaki değişimler

Planda değişimler

- . Tek hanenin kullandığı iki-üç katlı evler ve konaklar kat kat veya oda oda bölünerek (pansiyon) birden fazla haneye kiralanmıştır.
- . Mevcut duvarlar yıkılmış, yeni eklemeler yapılmıştır.
- . Evler, Geleneksel Türk Evi planı, niteliklerini kaybetmiştir.

Cephede değişimler

- . Mevcut ahşap kaplama çürümüştür.
- . Taşıyıcı sistemin, taşıyıcılığı tehlikeye girmiştir.
- . Cephedeki cumba, pencere ve kapı oranları değişmiştir.

Süleymaniye, bugün için, iyileştirme yapılan bazı ev ve binalar dışında, yoksul bir görünüm sergilemektedir. Buradaki evler ve konaklar kurtarılmayı beklemektedir.

5.2. Fiziksel Çevrede Değişim- Kartal- Maltepe- Gülsuyu Örneği

Göçle gelen insanların yerleştiği ikinci bölgeler, kentin çeperinde oluşan gecekondu bölgeleri olmaktadır. İstanbul'da, nüfusun önemli bir kısmı, bu gecekondu bölgelerinde yaşamaktadır. 1950'li yıllardan sonra oluşmaya başlayan, İstanbul'daki gecekondu bölgeleri arasında; Zeytinburnu, Kağıthane, Sarıyer, Ümraniye, Kartal, Sultanbeyli, Esenler ve Bağcılar sayılabilir. Çarpık kentleşmenin ürünü olan gecekondu yerleşimleri, kentin fiziksel çevresindeki değişimi olumsuz etkilemektedir. Göçle gelen insanların yerleştiği, kentin çeperindeki yerleşim bölgelerine örnek olarak, Kartal-Maltepe-Gülsuyu gecekondu yerleşimi seçilmiştir.

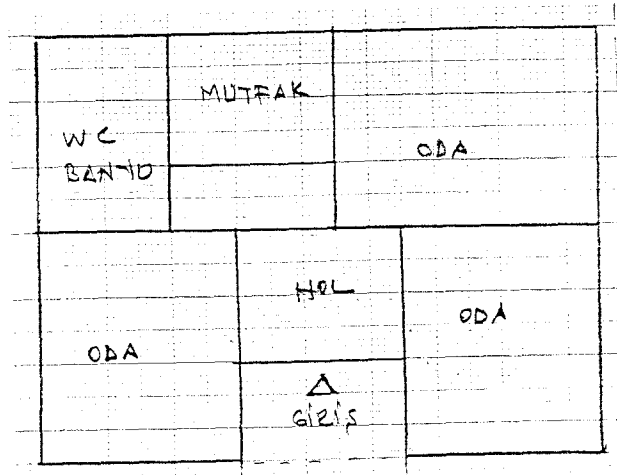

Şekil 5.19. Gülsuyu gecekondu bölgesi

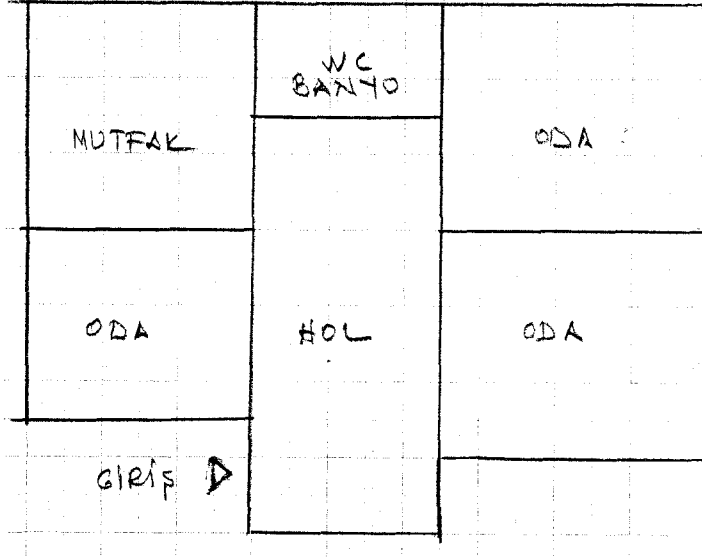
5.2.1. Bölgenin gecekondulaşmadan önceki durumu ve fiziksel çevre verileri

Gülsuyu gecekondu yerleşimi; Maltepe ilçesine bağlı, E5 karayolu'nun üst tarafında gelişmiştir. Yer yer yeşil dokuya sahip olan ve Marmara Denizi ile Adalara bakan tepelerin etrafında gelişen Gülsuyu gecekondu yerleşimi, 20-25 yıllık bir geçmişe sahiptir.

E5 Karayolu'nun çeperinde oluşan ve daha sonra kuzeydeki ormanlık tepelere doğru gelişen, Gülsuyu gecekondu yerleşimi, hızlı bir dönüşüm göstermektedir. İstanbul'un kuzeyindeki ormanlık bölgelerin devamını oluşturan bu bölgede, sık ve alçak bir yeşil dokunun var olduğu tespit edilebilmektedir. Marmara Denizi ve Adalar ile Tuzla'ya kadar devam eden sahil şeridine bakan görsel değeri büyük manzara özelliğine sahiptir. Bölge, tepe ve yamaçlardan oluşan topografik özellikler göstermektedir.

Şekil 5.20. Gülsuyu gecekondu bölgesinde plan örneği

Şekil 5.21. Gülsuyu gecekondu bölgesinde plan örneği

5.2.2. Bölgenin gecekondulaşmadan sonraki durumu

Gülsuyu gecekondu bölgesi, 1970'lerin ortalarında oluşmaya başlayan ve Karadeniz, Doğu-Güneydoğu Anadolu, kısmende, İç Anadolu bölgesine bağlı kentlerden gelen insanların yerleştiği bir bölgedir.

Gecekondulaşan arazilerin önemli bir kısmı kamu arazisidir. İki veya üç odalı, tek katlı yapılardan oluşan gecekondu yerleşiminde, kısa sürede iki-üç veya dört katlı binalara dönüşen hızlı bir değişim görülmektedir. Tamamı kaçak yapılaşma olan bölge için 1989 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi ve Kartal Belediyesi işbirliği ile imar ıslah çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Gülsuyu için 1/1000 imar Islah Planı yapılmıştır. İmar Islah plan çalışmalarından sonra, bölgedeki imar faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmekle birlikte, yapıların birbirleriyle olan ilişkileri, sokak dokuları, plan ve cephe özellikleri itibarıyla bölge, İstanbul'daki diğer gecekondu bölgeleri gibi harabe ve yoksul bir görünüme sahiptir.

Bölgenin önemli bir kısmı, tek katlı yapılardan iki-üç katlı yapılara dönüşmektedir. Tek katlı gecekondular, tepeye yaklaştıkça artmaktadır. Bölgenin, ana arterlerden biri olan E-5'e olan yakınlığı, ulaşım kolaylığı sağlamaktadır. Kamu arazilerinin ucuz fiyatlarla satılması ve mevcut manzara gibi nedenlerle, bölgeye talep hızla artmaktadır. İnşaat işçiliği, ustalık, işportacılık v.b. işlerle uğraşan alt gelir grubuna dahil bölge insanı, gecekondusunu kendisi, kendi beceri ve

imkanlarıyla yapmaktadır. Gülsuyu, Karadeniz ve Doğu-Güneydoğu Anadolu kültürünü İstanbul'a taşıyan bir bölgedir.

Bölge insanı gecekondusunu yaptıktan sonra, kendi imkanıyla (dinsel inançlarını yerine getirmek için) camisini yapmaktadır. Bunun dışında kalan, eğitim-sağlık ve altyapı hizmetlerini yerel yönetim sağlamaya çalışmaktadır.

5.2.3. Gülsuyu gecekondu bölgesinin fiziksel çevredeki değişime etkileri

Gülsuyu gecekondu bölgesindeki imar faaliyetleri, İstanbul'un kuzeyindeki ormanlık arazilerin ve yeşil dokunun tahribatına neden olmaktadır. Salt tepelerde kalan yeşil doku, talebin yüksek olması nedeniyle hızlı bir yokoluş sürecine girmiştir.

Şekil 5.22. Gülsuyu gecekondu bölgesinde yeşil doku tahribatı

- . Tepe ve yamaçlarda, mevcut topoğrafik yapıda tahribata neden olmaktadır.
- . Kent estetiğini bozan, yoğun yapılaşma sonucu oluşan beton yığınları
- . Altyapınız ve hizmet oranı düşük bir bölge, bu bölgede yetişen ve kentteki yaşama katılan sorunlu insanlar.

Şekil 5.23. Gülsuyu gecekondu bölgesinde apartmanlara geçiş

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsanların bir yerden, başka bir yere, yerleşmek amacıyla yer değiştirmeleri olarak tanımlanabilen göç ve nüfus hareketleri, ülke içinde (iç göçler-kırsaldan kente), ve ülkelerarası (dış göçler) olmak üzere iki farklı biçimde yaşanmaktadır.

Türkiye'de yaşanan iç göçler, ülkenin doğusundan batısına doğru bir gelişme göstermektedir. Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve kısmen İç Anadolu bölgeleri göç veren, Marmara, Ege ve Akdeniz, göç alan bölgeler arasında yer almaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa en çok göç alan kentlerdir.

Türkiye'de, endüstrileşme hareketlerinin plansız gelişmesi ve batıda toplanması, tarımda verimin azalması gibi ekonomik nedenlerin yanısıra, sosyal kültürel farklılıklar ve ülkenin doğusunda yaşanan güvenlik sorunları göçlere neden olmaktadır.

Tarım dışı ekonominin egemen olduğu, ticari ilişkilerin geliştiği, iş olanağı sağlayan, endüstrileşmiş, toplama, dağıtma ve yönetim merkezi işlevlerine sahip kentler, günümüzde göç eden insanların umudu haline gelmiştir.

Nüfusuyla, coğrafyasıyla, ekonomik yapısıyla, kültürüyle, iklimi ile, tarih ve gelenekleriyle ve fiziksel çevre verileriyle oluşan kent kimliği olgusu, kentlerin farklılıklarını ortaya koymaktadır. Kentin sahip olduğu ve onu diğerlerinden farklı kılan kent kimliği, göç ve nüfus hareketleri sonucu değişime uğramaktadır.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, bölgelerarası ekonomik dengesizlikler ve sosyo-kültürel farklılıkların yanısıra, güvenlik sorunları nedeniyle yaşanan nüfus değişimleri-iç göçler-kentlerde tahribata yol açmaktadır.

Türkiye'de de, endüstrileşme hareketleri (kentleşme olgusu) ve ülkenin doğusunda yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle, iç göçler yaşanmaktadır. 1950'li yıllar sonrası başlayan endüstrileşme hareketleri sürecinde, büyük kentler yoğun olarak göç almaktadırlar.

Kentleşme sürecinde yaşanan iç göçler, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıyı olumsuz etkilemekte, çevresel sorunlara (su, hava, toprak kirliliği ve gürültü) neden olmaktadır. Sosyo-

ekonomik ve sosyo-kültürel yapıdaki bozulmaların yanısıra, ortaya çıkan çevresel sorunlar, kentsel kimlik değişimini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Kentin tarihsel, fiziksel ve kültürel çevresinde değişimlere neden olan iç göçlerin yarattığı sorunlar şunlar olmaktadır:

1) Göçlerle birlikte, göç alan kentlerde, gerek ticari, gerekse barınma amaçlı (konut) yapı ihtiyacı artmaktadır. Yani, kentteki yapı yoğunluğu artmaktadır. Yapı yoğunluğundaki artış sonucu, arsa ve binaların değeri artmakta ve rantı yükselmektedir. Bu değer artışına; ülkemizde yetersiz olan veya uygulanamayan, yasa ve yönetmelikler eklenince; kentler, yeşili olmayan, kültürel ve sportif faaliyetlere olanak tanımayan ve en önemlisi tarihsel değerlerin yok olmasına neden olan beton yığınlarına dönüşmektedir. Yerel yönetimlerin denetiminde olan imar faaliyetleri, yeterli sivil organizasyona sahip olmayan kentlerimizin, kendine özgü planlama ve gelişme göstermesini sağlayamamaktadır.

2) Göçler; büyük kentlerde plansız gelişen, imar faaliyetlerinin girmediği, altyapısız ve devlete ait arazilerin yağmalanmasına neden olan gecekondu bölgelerinin oluşmasına neden olmaktadır. İş bulmak amacıyla veya başka nedenlerle, büyükkentlere göç eden, eğitimsiz alt gelir grubunun yerleştiği gecekondu bölgeleri, savaş sonrası harabe kentleri anımsatmaktadır.

Başlangıçta, masum bir konut ve barınma sorunu gibi gözüken tek katlı gecekondu yerleşmeleri, zamanla spekülasyon aracı olarak, yerlerini 5-6 katlı apartmanlara bırakmaktadır. Kent çevresinde, kenti saran, sağlıksız yerleşmeler oluşmaktadır. Sonuçta, sadece estetikten uzak değil, mutsuz ve huzursuz, birbirlerine düşman bir toplum ortaya çıkmaktadır.

Yol, su, elektrik, kanalizasyon ve telefon gibi altyapı hizmetlerinin sonradan girdiği, apartmanlı gecekondu bölgeleri, politikacıların oy kaygısı nedeniyle çıkartılan gecekondu afları sonucu hızla artmaktadır. Kentin var olan kimliğiyle çelişen bir yapılaşma gösteren, kentsel yaşama farklı görüntüler katan gecekondu mahalleleri, İstanbul, Ankara ve İzmir başta olmak üzere büyükkentlerimizi kuşatmışlardır. İstanbul'da, nüfusun önemli bir kısmı gecekondu bölgelerinde yaşamaktadır.

3) Göçler; kentlerin eski yerleşimlerinde (eski kent dokusunda) bozulmalara neden olmakta, kent kimliğinin en önemli bileşeni olan, eski kent merkezlerinin niteliğini kaybetmesine yol

açmaktadır. Genellikle konut bölgesi olan eski kent yerleşimleri, zamanla işlev değişikliğine uğramakta-ticari bölgelere dönüşmektedir. Bu süreçte eski kent yerleşimindeki konut bölgeleri, terkedilmek suretiyle boşalmakta, bu bölgelere, göç eden insanlar yerleşmektedir. Ticari etkinliklerin yoğunlaştığı bölgelerdeki yapılar, yeni eklemeler almakta, veya yıkılıp yeniden yapılmak suretiyle özelliklerini kaybetmektedir. Slumlaşan eski kent merkezindeki konutlar da, göç eden insanlara tamamiyle terkedilmekte veya mekanları bölünerek kiraya verilmektedir. Kent kimliğinin en önemli bileşeni olan tarihsel bölgeler, tüm bu nedenlerle tahribata uğramakta ve zamanla niteliklerini kaybetmektedir.

4) Endüstrileşmiş ve hizmet sektörü gelişmiş, yoğun göç alan büyükşehirlerde, kentin var olan estetiğini değiştiren ve kentsel kimlik değişimini hızlandıran, yatayda ve düşeyde gelişen gökdelen ve büyük kitleli iş ve alışveriş merkezleri yapılmaktadır. Büyükşehirlerde altyapı sorunlarının yanısıra, kentin fiziksel (görsel) çevresinin değişimine neden olan bu yapılar İstanbul, İzmir ve Ankara'da hızla artmaktadır. Özellikle kent merkezlerinde yapılan (park, otel, gökdelen) ve kentlerin tarihsel değerlerini yok sayan gökdelen ve iş-alışveriş merkezleri, kentsel kimlik değişimindeki aşamayı ortaya koymaktadır.

5) Göçler; kent kimliği bileşenlerinden olan, kültürel çevrede de olumsuz değişimlere neden olmaktadır. Göç eden insanların kendi kültürel değerlerini kente taşımaları sonucu; sokakta, giyim kuşamda, alışverişte, kısacası kentin günlük yaşamında bu değişimler izlenebilmektedir. Kentin kültürel yaşamıyla çelişen bu değişimler, kent sakinin de, günlük yaşamdaki davranış ve etkinliklerini etkilemektedir. Büyükşehirteki pahalı yaşam koşullarına ayak uydurabilmek için, sürekli çalışmak zorunda kalan kent sakininin yaşamı monotonlaşır, sosyal ve kültürel etkinlikleri azalır, ve kentteki günlük yaşama katkısı, bu monotonluğu geçmez. Göç sonrası ortaya çıkan nüfus patlaması, kentlerimizin sadece teknik değil, toplumsal yapısında bozmaktadır. Bu aşamada köy kültürü-kent kültürü arasında bir zıtlık ortaya çıkmaktadır.

Kırsal bölgelerden, kentsel, endüstrileşmiş bölgelere olan göçü yasaklamak doğru bir yaklaşım değildir. Gücü durdurmak bu şekilde mümkün değildir. Göç, azaltılabilir, caydırılabilir veya yönlendirilebilir.

Ülkemizde, yaşanan ve denetlenemeyen göç hareketlerini önlemek veya belli bir orana indirebilmek için, yapılacak çalışmalar şunlar olmalıdır:

1) Kentleşmenin kaçınılmaz neden ve sonuçlarından olan göç hareketlerini denetlemek amacıyla, ülkemizin kaderi haline gelen, batı özlemini kırarak şekilde, endüstrileşmenin ülkenin tümüne yayılmasını sağlayacak plan ve politikaların geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Türkiye'de, iki önemli nedenle göçler yaşanmaktadır. İşsizlik ve ülkenin doğusundaki güvenlik sorunları. Göçleri önlemenin ilk yolu, bu iki sorunu çözmek için yapılacak çalışmalarda aranmalıdır. Bunun için;

a) Anadolu'dan batıya akan sermaye birikimini ve girişimci ruhu yerinde tutmak ve Anadolu'da yapılacak yatırımlara destek vermekle, bubölgelerde yeni iş ve istihdam olanağı sağlanabilmelidir. Anadolu'da, ticari etkinlikler açısından gelişmemiş kentleri, ekonomik ilişkiler açısından etkin hale getirecek yatırımların yanısıra, yeni gelişen turizm yatırımları da eklenince, işsizlik nedeniyle göç eden insan sayısında azalma olacaktır. Son yıllarda, Anadolu'da, özellikle tekstil ve turizm sektöründe görülen yatırımlar bu bağlamda umut vericidir. Akdeniz ve Ege Bölgele'nin yanısıra, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, turizmin (kış ve yayla turizmi) geliştirilmesine yönelik çalışmalar desteklenmelidir.

Bunun yanında göç veren bölgelerde, göçü azaltmak için;

- . Sağlık yatırımları (hastane ve sağlık ocakları)
  - . Eğitim yatırımları (liseler - üniversiteler)
  - . Yatırım teşvik önerileri (düşük faizli kredi, vergilerde indirim, düşük bedelli hazine arazisi)
  - . Konut inşaatın teşvik önerileri
  - . Tarımı teşvik önerileri
  - . Altyapı yatırımları (yol, su, elektrik, ulaşım ve haberleşme v.b.) için çalışmalar yapılmalıdır.
- Bu çalışmalar için gerekli olan finansmanı (yetersiz kalsada), devlet ayırmaktadır. Yalnız, bu kaynaklar doğru kullanılmadığı için, sorunları yüzeysel olarak çözmektedir.

b) Ülkenin doğusunda yaşanan ve son yıllarda toplu halde göçlere neden olan, güvenlik sorunlarına çözüm bulunmalıdır. Bu konuda, ülkenin aydınları ve entellektüelleri, üzerlerine düşen görevi yapmalıdır. Ülkenin doğusundaki güvenlik sorunlarının çözümü, 1980 ve 1990'larda yaşanan göçleri önleyecektir.

2) İmar planlarında ve imar kanununda, öngörülen çalışmaların hayata geçirilmesinde, engel teşkil eden, ya da yetersiz kalan yasa ve düzenlemeler revize edilmelidir. Özellikle, büyükşehirlerimizi rant merkezlerine dönüştüren, yanlış politikalar sonucu elde edilen haksız kazançlar, önlenemez veya denetlenebilirse (vergilendirme-cezalandırma v.b.) kentlerimizin yağmalanmasına ve kendine özgü niteliklerini kaybetmelerine engel olunabilecektir. Günümüzde, sit alanı ilan edilen, İstanbul'un Eski Yarımada ve Boğaziçi bölgeleri korunamıyorsa; bu bizim yasalarımızın eksik kaldığını (pratikte) ve kentsel koruma kültürümüzün gelişmediğinin kanıtıdır.

Göç alan büyükşehirlerimizde, İmar Planı olmayan yer bırakılmamalıdır.

Kaçak yapılaşmaya izin verilmemelidir.

Hazine arazileri, ormanlık bölgeler ve mücavir sahalar korumaya alınmalıdır.

3) Gecekondu bölgelerinin oluşmasına engel olunmalıdır. Devlet arazilerinin, gaspedilip göç eden insanlara satılması sonucu oluşan gecekondu yerleşimleri, aflar v.b. yasal düzenlemeler nedeniyle hızla artmaktadır. Kentin altyapısını zorlayan ve kentsel kimlik değişimini olumsuz yönde etkileyen gecekondu bölgeleri, oy potansiyeline sahip bölgeler olarak görülmemelidir. Kente eklediği altyapı sorunları ve oluşan tahribat, tüm kent sakinlerinin ortak sorunu olarak kabul edilmelidir.

Büyükşehirlerimize doğru yaşanan göç hareketleri, cebren önlenemeyeceğine göre; göç eden insanların, imar planlarında belirlenmiş, kentlerin büyüme-gelişme-aksları üzerinde bulunan ve kentlerin yapısında tahribata yol açmayacak şekilde planlanmış ve altyapı sorunları çözülmüş veya çözülmekte olan bölgelere yerleştirilmesine yardımcı olunmalıdır. Yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin (TMMOB v.b.) ortak çalışmaları sonucu, göç eden insanların, kentin gelişme bölgelerine kaydırılması, gelişigüzel ve dağınık yerleşmelerin önüne geçilebilmesini sağlayacaktır. Gelişigüzel yerleşmelere kesinlikle izin verilmemelidir. İstanbul'da, Büyükşehir Belediyesinin bu konuda uydu kentlere yönelmesi (kendi içinde başka sakinler taşıma ile birlikte), desteklenmelidir.

Daha önce oluşmuş, gecekondu bölgeleri, zamanla kentle kaynaşacaklardır. Kentin büyümesi, altyapı hizmetlerinin sağlanması, gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların kenti tanımaları, eğitim düzeylerinin artması, kentle bütünleşmelerine yardımcı olacaktır.

. Mevcut gecekondu bölgeleri için, imar-ıslah çalışmaları yapılmalıdır. Bu bölgelerde, ekonomik ve sosyal şartlar dikkate alınarak;

. Yıkım çalışmaları yapılmalıdır. (Boğaziçi'ndeki villalar ve su havzalarındaki kaçak yapılaşma v.b.)

Yıkım yapılamıyorsa

. İmar-ıslah planları yapılmalıdır.

. Yol, su, elektrik, kanalizasyon, haberleşme gibi altyapı hizmetleri sağlanmalıdır.

. Bu çalışmalar için gerekli finansman iki şekilde sağlanabilir.

a) Devletin yapacağı altyapı çalışmaları (vergiler ve harçlarla)

b) Rantı yüksek gecekondu bölgelerinde, mevcut gecekondular (mal sahibinin izni alınarak) yıkılarak, yerlerine her türlü teknik ve sosyal altyapıya sahip konut bölgeleri inşa edilebilir.

Müteahhite verilerek, sağlanacak bu dönüşümde, gecekondularda yaşayan insanların barınma sorunu çözüleceği gibi, gerekli finansman da sağlanmış olacaktır. Yani proje kendi kendini finanse edecektir. Gecekondular yıkılacak, yerine lüks konutlar ve siteler yapılacak, bunların satışından elde edilecek gelirle tüm konutlar inşa edilecek ve gerekli altyapı tesisleri finanse edilecektir. Bu konuda, İstanbul Bahçeşehir, ve Ankara Çankaya'daki çalışmalar örnek gösterilebilir.

4. Göçler sonucu, kentlerin tarihsel bölgelerinde ve eski kent merkezlerinde meydana gelen tahribata engel olunmalıdır. Kentin tarihsel bölgeleri koruma altına alınmalı, kent sakinleri, koruma ve sahip çıkma konusunda, yerel yönetim ve sivil toplum örgütleri tarafından eğitilmelidir. Eski kent merkezlerindeki imar faaliyetleri (ekleme-çıkarma), düzenli ve kararlı bir şekilde denetlenmelidir. Slumlaşan bölgeler yeniden ele alınmalı, gerekli restorasyon çalışmaları yapılmalı ve eski kent merkezleri yaşatılmak suretiyle korunmalıdır. Koruma konusunda gerekli olan finansmanın sağlanması önemli bir sorun olmakla birlikte, koruma ve yenilemede kararlı olunursa istenilen sonuçlar elde edilecektir.

Koruma ve yenileme çalışmaları için gerekli olan finansman kaynağı için; yerel yönetim, T.M.M.O.B.'e bağlı kent temsilcilikleri ile diğer sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler bir fon oluşturabilirler. Bu fona basın yayın yoluyla, reklamlarla, konser v.b. etkinliklerle halkın desteği sağlanmalıdır. Elde edilen gelirler, projelendirilmiş (koruma-yenileme-restorasyon projeleri hazırlanmış) bölgelerdeki çalışmalarda kullanılmalıdır.

5. Kentsel kimlik değişimini kontrol altında tutabilmek için, “etkili bir mimarlık denetimi konsepti” geliştirilmelidir. Kent sakinlerinin benimsediği kent ile ilgili güzelliklerin, kentin tarihsel mekanlarının ve fiziksel çevresinin korunması, kentte yapılacak ekleme ve çıkarmaları, denetlemek, kent ile ilgili politika ve kararlarda, kent sakinlerinin katılımını sağlamak amacıyla, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinden oluşan bir "danışma kurulu" meydana getirilmelidir. Danışma kurulunda her meslek grubundan uzmanlar (mimar, şehir plancısı, avukat v.b.) ve halk bulunmalıdır. Kentteki değişmeler, kent ile ilgili kararlar bu oluşumunda içinde bulunduğu platformlarda gelişirse, kent için daha sağlıklı sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Oluşum, kent ile ilgili kararlarda, kendisinin ve halkın söz hakkı engelleniyorsa, bu engelleri ve alınan kararların yanlışlıklarını teşhir etmeli ve halkı bu konuda bilgilendirmelidir. "Park Oteli" olayının gelişiminde olduğu gibi, basın yayın yoluyla kamuyu oluşturulmalıdır. Ama asıl önemli olan ve öncelikli olarak ele alınması gereken çalışma; halkın önceden bilgilendirilerek (ki bu uzun bir süreçtir) ve eğitim çalışmaları yapılarak, kent ile ilgili kararların başından sonuna kadar her evresinde halkın katılımının sağlanmasıdır. Bahsedilen oluşumun amaçları şu şekilde sıralanabilir.

- a) Halk tarafından ve uzmanlar tarafından belirlenen kentsel simgelerin, kent kimliğinin bileşenleri olan, fiziksel, tarihsel ve kültürel çevrenin korunması ve yenilenmesi.
- b) Kent için önemli olan bu simge ve değerlerin öneminin topluma anlatılması ve bu konuda toplumun eğitilmesi.
- c) Kent ile ilgili politik ve teknik kararlarda halkın katılımının sağlanması.

Alan çalışması yapılan, Süleymaniye ve Gülsuyu gecekondu bölgesi için, çözüm önerileri:

Geleneksel ahşap Türk evlerinin en güzel örneklerine sahip Süleymaniye’de, eski kent dokusundaki olumsuz değişimler, bölgenin 1987 yılında sit alanı ilan edilmesine rağmen, yoğun biçimde sürmektedir. Bölgede, iyileştirme yapılan bazı evler dışında kalan ev ve konaklar ile, tarihsel değere sahip eserler, korunmamakta ve niteliklerini kaybetmektedirler.

Bu çürümeyi durdurmak ve Süleymaniye’yi yeniden yaşanabilecek bir bölge haline getirmek için:

İstanbul’un Tarihi Yarımada bölgesi, tümüyle değerlendirilmelidir. Tarihi Yarımada içindeki,

yoğun ticari ilişkiler azaltılmalıdır (Beyazıt Laleli, Mahmutpaşa, Sultanhamam Hanlar Bölgesi, Tahtakale). Salt turizme yönelik ticari etkinliklere izin verilmelidir. Bu bölgelerdeki yoğun ticari ilişkiler, İstanbul'un gelişme aksları üzerinde bulunan ve bu yoğunluğu karşılayacak altyapıya sahip bölgelere taşınmalıdır. Bu bölgede bulunan esnaf (üretim-toptancılık hariç), salt pazarlamaya yönelik ticari faaliyet göstermelidir. Sonuç olarak, yoğun ticari etkinliklere sahip bu bölgelere, çalışmak için gelen ve Süleymaniye, Kumkapı v.b. slumlaşan bölgelerde barınan insan sayısında önemli bir azalma olacaktır. Bu çalışmalar gerçekleşirse,

Süleymaniye'de bulunan ev ve konaklar ile eski eserler için restorasyon ve yenileme çalışmaları yapılmalı,

1) Turizme yönelik, otel pansiyon v.b. işlevlere sahip mekanlara dönüştürülebilir.

2) İstanbul Üniversitesi'nin ilgilendiği ev ve konaklar, Üniversite tarafından eğitim amaçlı değerlendirilmelidir. (İstanbul Üniversitesi ilgilendiği yapılara, bir adet levha çakmıştır. Bunun dışında hiç bir işlem yapmamıştır).

3) Bölgenin tekrar canlanmasıyla, bölgeye yerleşmek isteyen insanlara ve ailelere yardımcı olunmalıdır.

Gülsuyu gecekondu bölgesi için:

- 1970'lerde oluşmaya başlayan ve tek katlı, iki üç odalı yapı karakterine sahip Gülsuyu gecekondu bölgesi, günümüzde iki, üç ve dört katlı çirkin apartmanlara dönüşmüştür. Doğa tahribatına (yeşil doku, topografik yapı) neden olan, Gülsuyu gecekondu bölgesindeki çarpık yapılaşmayı islah etmek için:

Kuzeyde kalan yeşil doku tahribatını önlemek için, kesinlikle yeni yapılaşmaya izin verilmemelidir.

Mevcut yapılaşma içinde devam eden imar faaliyetleri, yerel yönetim tarafından daha iyi denetlenmelidir. İmar-İslah Planında yer alan, düzenleme ve kısıtlamalara (özellikle sokak silüeti), yerel yönetim aynen uymalıdır.

Mevcut yapılaşmanın, zamanla kentsel ölçülere uygun hale gelmesi için, bölgedeki altyapı eksiklikleri giderilmelidir.

Bölge insanının kente uyumu için, eğitim, sağlık v.b. hizmetlere yönelik yapı ihtiyacı karşılanmalıdır.

KAYNAKLAR

Ahunbay, Z. (1996), "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Akkayan, T. (1979), "Göç ve Değişme", Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Aktaş, B. (1990), "İnsan ve Toplumun Biçim Oluşturma Modeli Üzerine Bir Araştırma", İ.T.Ü., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Anon, (1971), "Türkiye'de Kentleşme", Mimarlar Odası İstanbul Şubesi, İstanbul.

Anon, (1990), "D.İ.E. 1990 Yıllığı", Ankara.

Anon, (1990a), "Meydan Larousse", İstanbul.

Anon, (1990b), Yapı Dergisi, Sayı 104, Sayfa 35, İstanbul.

Anon, (1991a), Yapı Dergisi, Sayı 119, Sayfa 53, İstanbul.

Anon, (1991b), Yapı Dergisi, Sayı 121, Sayfa 41, İstanbul.

Anon, (1991c), Yapı Dergisi, Sayı 110, Sayfa 42, İstanbul.

Anon, (1992), Turizm Bakanlığı Kataloğu, İstanbul.

Anon, (1993), Yapı Dergisi, Sayı 136, Sayfa 43, İstanbul.

Anon, (1994), Mimarlık Dergisi Sayı 260, Sayfa 25, İstanbul.

Anon, (1995), "Türkiye Nüfusu 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi", D.İ.E. Yayınları, 1839, Ankara.

Anon, (1995a), "1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu", İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Planlama ve İmar Daire Başkanlığı, Şehir Planlama Müdürlüğü, İstanbul.

Anon, (1995b), Yapı Dergisi, Sayı 159, Sayfa 61, İstanbul.

Anon, (1995c), Yapı Dergisi, Sayı 158, Sayfa 71, İstanbul.

Anon, (1996), "Habitat II. Kent Zirvesi İstanbul '96", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 44, İstanbul.

Anon, (1996), "Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu Bildiriler, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir Bölge Planlaması Bölümü, 17/19 Nisan 1996, İstanbul.

Anon, (1996a), Mimarlık Dergisi, Sayı 269, Sayfa 27, İstanbul.

Anon, (1996b), Yapı Dergisi, Sayı 174, Sayfa 83, İstanbul.

Anon, (1996c), Yapı Dergisi, Sayı 179, Sayfa 76, İstanbul.

Anon, (1997a), Yapı Dergisi, Sayı 187, Sayfa 84, İstanbul.

Anon, (1997b), Yapı Dergisi, Sayı 192, Sayfa 95, İstanbul.

Anon, (1997c), Yapı Dergisi, Sayı 184, Sayfa 64, İstanbul.

Anon, (1997d), Yapı Dergisi, Sayı 186, Sayfa 31, İstanbul.

Anon, (1997e), Yapı Dergisi, Sayı 184, Sayfa 60, İstanbul.

Anon, (1998), "Bina İnşaatı İstatistikleri 1996", D.İ.E., Ankara.

Anon, (1998b), Radikal Gazetesi, 12 Mayıs 1998, İstanbul.

Anon, (1998d), Ülkede Gündem Gazetesi, 12 Mart 1998, İstanbul.

Anon, (1998e), Ülkede Gündem Gazetesi, 26 Mayıs 1998, İstanbul.

Arü, K.A. (1998), "Türk Kenti" Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Aysu, E. (1976), "Eski Kent Mekanlarını Düzenleme İlkeleri" Doktora Tezi, İstanbul.

Bayhan, İ. (1969), "Şehir Planlaması" İskender Matbaası, İstanbul.

Baytin, Ç. (1989), "Türkiye'de ve Dünyada Sit Koruma Örnekleri", İ.T.Ü., Yarıyıl Sonu Çalışması, İstanbul.

Belge, M. (1998), "Şehir ve Değişme" Radikal Gazetesi, 28 Nisan 1998, İstanbul.

Birik, M. (1992), "Çanakkale'de Turizmin Gelişmesi ve Kent Kimliği ile İlişkilendirilmesi", M.S.Ü., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Coon, C.S. (1954), "The Story of the Man from the First Human Primitive Culture and Beyond", New-York.

Çubuk, M. (1989), "Kentsel Planlamaya Giriş Notları", İstanbul.

Dinçel, Y. (1989), "Kentleşmenin Makro Ölçütleri ve Kentleşme Metropolleşme Dönüşümü, Doktora Tezi, İstanbul.

Erkmen, B. (1990), "Şehir Kimliği ve Şehir Mobilyası üzerine", Arredemento Dekorasyon, Sayı 17, Temmuz-Ağustos 1990, İstanbul.

Erton, M. (1992), "Kent Kimliği, İznik Makedonya Yerleşimi, İ.T.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Gürtan, K. (1969), "Demografik Analiz Metodları", Sermet Matbaası, İstanbul.

Güvenç, B. (1972), "Sosyal ve Kültürel Değişme", Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-22, Ankara

Hacıhasanoğlu, I. (1991), "Kent Mobilyaları", Tegnografik Matbaa ,İstanbul.

Hançerlioğlu, O. (1996), "Toplumsalbilim Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Karabey, H. (1990), "Kimliksizleştirilen İstanbul", Arredemento Dekorasyon, Sayı 17 Temmuz-Ağustos 1990, İstanbul.

Keleş, R. (1972), "Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu", Gerçek Yayınevi, Ankara.

Keleş, R. (1961), "Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri", A.Ü. SB.F. Yayınları, 122, Ankara.

Keleş, R. (1976), "Kentbilim İlkeleri", Ankara.

Keleş, R. Hamamcı, C. (1993), "Çevrebilim", İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Kılınçaslan, İ. (1981), "İstanbul, Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekansal Yapı İlişkileri", İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

Kıray, M. (1980), "Sosyoloji Ders Notları", İstanbul.

Kongar, E. (1995), "İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı", Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kuban, D. (1996), "İstanbul Bir Kent Tarihi", Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Linton, R. (1936), "The story of the Man", New-York.

Lozana, E.E. (1990), "Community Design and the Culture of Cities", Cambridge University, Press London.

Lynch, K. (1974), "The Image of teh City", The MIT Press, U.S.A.

Lynch, K. (1985), "What Time is This Place?", Murray Printing Company, Cambridge.

Maillet J. (1983), "18. Yüzyıldan Bugüne İktisadi Olayların Evrimi", Remzi Kitabevi, İstanbul.

Nadaroğlu, H. (1982), "Mahalli İdareler", İ.İ.T.İ.A. Ekonomi Fakültesi Yayınları, Kırklareli.

Örer, G. (1993), "İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi", İ.T.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Örnek, S.V. (1973), " T.D.K. Budunbilim Terimleri Sözlüğü" 388 Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Öz, B. (1978), "Türkiye'de Göç Olgusu Sorunları ve Çözümü", Gençlik Basımevi, İstanbul.

Özdeş, G. (1972), "Şehirciliğe Giriş ve Toplum Mikyası", İ.T.Ü. İstanbul.

Polatoğlu, Ç. (1987), "Oran-Modül-Ritm-Simetri Kavramlarının Örnek Bölge Seçilen Süleymaniye'deki Eski Türk Sokaklarında İncelenmesi", İ.T.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Şahenk, H. (1996), "Bir Zamanlar İstanbul", İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 23. İstanbul.

T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1995), "Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi", D.İ.E. Yayınları, 1839, Ankara.

Yavuz, F. (1978), "Şehircilik", A.Ü. S.B.F., Ankara.

Yavuz, F., Keleş, R. Geray C. (1973), "Şehircilik-Sorunlar, Uygulama ve Plolitika" A.Ü. SBF, Ankara.

Yazıcıoğlu, L. (1987), "Mimarlık Tarihi Ders Notları", İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	10.03.1974	
Doğum Yeri	Hakkari	
Lise	1985-1991	Hakkari Lisesi
Lisans	1991-1995	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1995-1998	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık - Anabilimdalı Mimari Tasarım Bilimdalı
Çalıştığı Kurumlar	1995-1998	Çeşitli firmalara ait büro ve şantiyeler